

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра кримінального права та кримінального процесуального права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр

на тему: **«Компромісне врегулювання у справах про необережні
кримінальні правопорушення»**
«Compromise settlement in cases of careless wrongdoings»

Виконав: студент 2-го року навчання,
Спеціальності
081 Право

Сухомлин Андрій Григорович

Керівник: к. ю. н. доцент Багіров Сергій
Рамізович

Рецензент д. ю. н. професор Рябчинська
Олена Павлівна
Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 20____ р.

Київ – 2026

Я, Сухомлин Андрій Григорович, студент 2 року навчання факультету правничих наук, спеціальність «081 Право», адреса електронної пошти andrii2.sukhomlyn@ukma.edu.ua:

— підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «Компромісне врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;

— підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

— згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи;

— даю згоду на архівування моєї роботи в репозиторіях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

30.04.2026

Сухомлин А.Г.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	9
ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	9
1.1. Загальна характеристика угод у кримінальному провадженні	9
1.2. Відповідність угод за КПК завданням і цілям кримінального провадження.....	20
1.3. Кримінально-правові аспекти медіації, досудового врегулювання та відновного правосуддя в Україні.....	26
РОЗДІЛ 2	41
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД У СПРАВАХ ПРО НЕОБЕРЕЖНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ	41
2.1. Проблемні аспекти пов'язані з випадками позбавлення потерпілого життя	42
2.2. Проблемні аспекти у справах про порушення правил дорожнього руху	51
2.3. Проблемні аспекти угод із малолітніми потерпілими.....	55
РОЗДІЛ 3	63
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОМПРОМІСНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕОБЕРЕЖНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ	63
3.1. Континентальна модель: досвід ФРН (Täter-Opfer-Ausgleich) та Франції (médiation pénale)	63
3.2. Досвід Польщі, Литви та Грузії у сфері компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення.....	71
3.3. Висновки порівняльного аналізу: оптимальна модель компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення для України	82
РОЗДІЛ 4	92
КОМПРОМІСНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	92
4.1. Проблеми регламентації компромісного урегулювання за Проєктом нового Кримінального кодексу України: сфера безпеки дорожнього руху	94
4.2. Проблеми регламентації компромісного урегулювання за Проєктом нового Кримінального кодексу України: у випадку вбивства потерпілого	98
4.3. Висновок щодо відповідності Проєкту нового КК результатам, отриманим під час дослідження	99
ВИСНОВКИ	104

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	108
ДОДАТКИ	121
Додаток А.....	122
Додаток Б	123

ВСТУП

Варто почати з того, що інститут компромісного врегулювання у кримінальному провадженні є відносно молодим для українського права. На перший погляд, він дає можливість швидше й ефективніше вирішувати кримінальні справи, зменшує навантаження на судову систему та дозволяє сторонам досягти компромісного рішення без тривалих і виснажливих судових процесів.

Під компромісним врегулюванням варто розуміти можливість, порядок та наслідки укладення підозрюваним чи обвинуваченим угод з прокурором або з потерпілим, як це визначено статтями 468-476 кримінального процесуального кодексу, далі – КПК.

У цій роботі фокус буде зміщений на укладенні угод у справах про необережні кримінальні правопорушення, яке, з одного боку, виглядає логічним з огляду на нижчу суспільну небезпечність скоєного, у порівнянні з умисними правопорушеннями, а з іншого – за чинного наразі правового регулювання, може стати перепорою для реалізації справедливого судочинства.

Актуальність дослідження полягає у тому, що, з одного боку, з моменту введення в кримінальне право України інститутів кримінального провадження на підставі угод, кількість ухвалених судами вироків на підставі таких угод збільшується, а з іншого – загальна кількість таких проваджень залишається відносно невеликою [52]. Це свідчить як про інтерес судової системи та учасників провадження до досягнення компромісного врегулювання, так і про панування загалом обережного ставлення до такої можливості, що є наслідком багатьох факторів, таких як несприятливий вплив історичного минулого, недостатня превенція потенційних зловживань і законодавча регламентація, яка все ще залишає багато питань без відповідей.

Водночас кримінальне провадження на підставі угод саме щодо необережних кримінальних правопорушень виглядає дуже обґрунтованим, особливо якщо враховувати що на міжнародному рівні це питання є доволі актуальним. Економічна і соціальна рада ООН [53], у різний час рекомендували

розвивати інститути відновлювального правосуддя¹ з метою досягнення консенсусу між сторонами та вирішення нагальних проблем пенітенціарної системи, таких як тотальне переповнення в'язниць і потенційного порушення через це основоположного права людини на заборону катувань.

Водночас, укладення угод щодо необережних кримінальних правопорушень як містить свої сильні сторони, так і порушує безліч аксіологічних і юридичних питань, які потребують детального аналізу.

Певні аспекти проблематики компромісного врегулювання вже були висвітлені у працях таких вчених, як Ю. В. Баулін, Д. О. Большакова, В. К. Гришук, О. О. Дудоров, В. І. Завидняк, А. О. Ісраєлян, О. С. Козак, Ю. А. Пономаренко, О. П. Рябчинська, О. В. Степаненко, Г. О. Усатий.

Водночас окремі питання залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, бракує комплексних досліджень щодо застосування угод саме у справах про необережні злочини, які мають особливості (наприклад, випадки, коли потерпілий загинув, чи справи про порушення правил дорожнього руху або за участі малолітніх потерпілих). Також практично не проаналізовано, наскільки належно майбутня реформа кримінального законодавства (Проект нового Кримінального кодексу) враховує зазначені проблеми. Це зумовлює необхідність даного дослідження.

Об'єктом дослідження є кримінальне провадження на підставі угод, а *предметом* – особливості такого провадження у справах про необережні кримінальні правопорушення за правом України. У цьому контексті дослідження зосереджується на виявленні та аналізі проблем, пов'язаних із застосуванням угод у справах про необережні кримінальні правопорушення, що відображено в дослідницькому питанні: **«Якими є проблеми кримінального провадження на підставі угод у справах про необережні кримінальні правопорушення за правом України?»**.

¹ підхід, що ґрунтується на компромісі між сторонами конфлікту для спільного вирішення наслідків правопорушення та відновлення справедливості

Мета дослідження полягає у пошуку відповіді на зазначене питання шляхом виявлення та аналізу правових і практичних проблем, пов'язаних із застосуванням угод у провадженнях про необережні злочини. Для досягнення цієї мети необхідно було вирішити такі завдання дослідження:

- Описати загальні засади й характеристики інституту угод у кримінальному провадженні України.
- Визначити, наскільки укладення угод відповідає завданням і цілям кримінального провадження (зокрема, забезпеченню справедливості та ефективності правосуддя).
- Окреслити кримінально-правові аспекти медіації, досудового врегулювання та відновного правосуддя в Україні, з'ясувавши співвідношення цих понять та їх значення для вирішення кримінально-правового конфлікту до початку судового розгляду по суті.
- Проаналізувати проблемні аспекти застосування угод у справах про необережні кримінальні правопорушення (включно з випадками позбавлення потерпілого життя, правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та проваджень за участі малолітніх потерпілих).
- Охарактеризувати підходи до компромісного врегулювання у Проєкті нового Кримінального кодексу України (зокрема, щодо правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та випадків коли потерпілому заподіяно смерть).
- Зіставити положення Проєкту нового КК України з висновками проведеного дослідження, визначивши, чи усувають запропоновані норми виявлені проблеми.

Методи, які будуть використані застосовувати, варіюються від загальнонаукових (аксіологічний, аналітичний, системно-структурний, функціональний, інституційний, формально-логічний, герменевтичний) до спеціально-наукових (порівняльного правознавства, формально-юридичний).

Отже, надалі ми детальніше розглянемо, як саме працює інститут угод у справах про необережні злочини, які в нього є переваги та з якими проблемами

ми можемо зіткнутися. Проаналізуємо, як ці питання врегульовані в законодавстві, як це працює на практиці та що можна було б покращити, щоб зробити систему справедливішою й ефективнішою.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Загальна характеристика угод у кримінальному провадженні

Певним фундаментом дослідження варто визначити загалом кримінальне провадження на підставі угод, такий інститут передбачений у чинному законодавстві, а саме у статтях 468-476 КПК. Найбільшу частку серед угод статистично становлять угоди про примирення між винним і потерпілим. У поняття «компромісного врегулювання» входить також і інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, передбачений ст. 46 кримінального кодексу, далі – КК, враховуючи змістовну та функціональну схожість цих двох інститутів. Отже, перейдемо до аналізу загальних питань.

Як і більшість юридичних питань регулювання угод не міститься лише в одному нормативно-правовому акті. Питання допустимості укладення угод, порядок їх ініціювання і укладення, їхній зміст та порядок затвердження угоди вироком суду, а також деякі інші питання регулюються статтями 468-476 КПК. Деякі спірні питання врегульовує також Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод».

Для початку звернемося до наукової літератури. Р. Новак зазначав, що «кримінальне провадження на підставі угод є складним комплексним міжгалузевим інститутом, який регулює кримінальні процесуальні відносини щодо укладення домовленостей між підозрюваним чи обвинуваченим та прокурором і потерпілим, призначення покарання, затвердження угоди судом та наслідки невиконання затвердженої угоди судом» [29, с. 43]. Тобто, кримінальне провадження на підставі угод — це не просто домовленість між сторонами, а

складний юридичний процес. Він охоплює не лише сам факт угоди, а й питання її законності, затвердження судом, визначення покарання та наслідки, якщо умови угоди не будуть виконані.

А. Ісраєлян розглядав теоретичний базис угоди за КК з позиції «конфлікт-вирішення конфлікту». Він характеризував кримінально-правовий конфлікт як зіткнення інтересів між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, і державою, суспільством або приватною особою з приводу протиправної поведінки винного [18, с. 16]. Водночас, на думку дослідника, особливістю кримінально-правового конфлікту є не просто суперечність злочинних та суспільних інтересів – автор зазначає, що «з позицій юридичної конфліктології правопорушник та жертва кримінального правопорушення становлять єдине ціле і лише у своїй сукупності та взаємодії становлять цілісний кримінальний конфлікт» [18, с. 18]. Отже, «кримінальне правопорушення, де є потерпілі — конкретні особи, як правило, створює конфліктну ситуацію або прямий міжособистісний конфлікт, який потім розв'язується зусиллями приватних осіб, у тому числі самих потерпілих, а також за допомогою державних інститутів, у процесі кримінального судочинства». Відповідно, законодавство передбачає можливість вийти зі стану конфлікту або шляхом призначення винному покарання, або ж шляхом примирення.

В. Гуменюк пише, що примирення розглядається в західній правовій доктрині як цілком прийнятна альтернатива покаранню [11]. Д. Слінько також пише, що «У кримінальному праві зарубіжних держав примирення винного з потерпілим, як підстава припинення кримінального переслідування, а отже, і звільнення від кримінальної відповідальності, використовується досить часто» [47, с.151].

А. Яценко пише, що примирення – це належним чином оформлена письмова угода, юридичний зміст якої полягає у засвідченні того, що суб'єкт, який вчинив суспільно небезпечне діяння, відшкодував завдані ним збитки або усунув заподіяну шкоду, а потерпіла особа висловила своє задоволення вжитими

щодо неї заходами і дала згоду на звільнення першого від кримінальної відповідальності [61, с. 8].

Взагалі, у теорії кримінального права існують різні погляди на сам законодавчий інститут компромісного врегулювання кримінально-правового конфлікту. Деякі науковці, такі як В. Грищук, вважають звільнення від кримінальної відповідальності на підставі примирення однією з форм відповідальності винної особи [10, с. 93-98]. Інші ж відзначають, що розглядати цей інститут як форму відповідальності неможливо – адже особа не зазнає не лише покарання, а й навіть осуду з боку держави – такої позиції притримується Ю. Пономаренко [33, с. 71]. Ю. Баулін і О. Дудоров притримуються другої позиції. При цьому О. Дудоров також робив акцент на відсутності осуду з боку держави, що, на його переконання, виключає й поняття кримінальної відповідальності [1, с. 192; 13].

Водночас, відсутність кримінальної відповідальності, на якій наголошує сама назва інституту «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим», не означає що кримінальне право позбавлене засобів впливу на винну особу у цій ситуації. Адже державний осуд закладений у самому діянні особі, яке засуджується в силу імперативних приписів КК, які передбачають те чи інше правопорушення. У випадку ж компромісного врегулювання осуд припиняє свій вплив лише у випадку вчинення винною особою конкретного алгоритму дій – примирення, відшкодування шкоди, і за умови, що проступок чи необережний злочин було скоєно вперше. З огляду на це, компромісне врегулювання все ж слід вважати певною відповідальністю – інакше б виходило, що чинний КК передбачає легальні можливості уникнути відповідальності за кримінальне правопорушення, що виглядає неправильним.

Тому, як зазначає А. Ізраєлян, у доктрині існує однастайність з приводу погляду на інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим як на захід кримінально-правового характеру [18, с. 37]. За класифікацією О. В. Козаченко, заходи кримінально-правового характеру можна поділити на 2 великі групи: примусові (зокрема,

примусові заходи медичного характеру) і заохочувальні (саме сюди належить звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання) [26, с. 38-41]. Цікаво, що питання про співвідношення таких заходів із власне кримінальною відповідальністю активно розроблялася стосовно примусових заходів, зокрема, примусових заходів медичного характеру - а от стосовно компромісного врегулювання теоретична база значно відстає.

Ю. Баулін визначав звільнення від кримінальної відповідальності як передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [2]. Таке просте і водночас влучне визначення з тими чи іншими застереженнями повторювали у правовій доктрині й інші автори. Так, О. Ковітіді визначала цей інститут як відмову держави в передбачених законом випадках від засудження й покарання особи, діяння якої містить склад злочину [19, с. 107]. У підручнику «Кримінальне право України. Загальна частина: підручник» авторства Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та інших зазначалося, що «звільнення від кримінальної відповідальності — це реалізація державою в особі суду свого повноваження, відповідно до якого вона відмовляється за наявності підстав, передбачених КК, від державного осуду особи, яка вчинила злочин, а також від покладання на неї обмежень особистого, майнового або іншого характеру, передбачених законом за вчинення даного злочину» [22, с. 303-304].

У такому разі, слід поставити питання про те, що ж надає можливість державі припинити вплив осуду на винну особу і застосувати заохочувальний захід кримінально-правового характеру, звільняючий від власне кримінальної відповідальності. На моє переконання, відповіддю на це питання буде повне усунення винним наслідків скоєного. У такому випадку стає зрозумілим, що осуд усувається тому, що правопорушення «зникає» — а «зникає» воно завдяки діям, які має для цього вчинити винний. У вчиненні цих дій і проявляється відповідальність винного. Такий хід думок трохи перегукується з позицією Ю. Бауліна, який вважав, що шляхом застосування статті 46 КК особа звільняється від потенційної кримінальної відповідальності [2]. Цей висновок стане

важливим для нас згодом, коли у роботі буде аналізуватися можливість компромісного урегулювання у тих випадках, коли «провести реституцію» винний уже ніяк фізично не зможе – у випадку заподіяння смерті потерпілому.

Такий висновок підтверджує позиція правової доктрини. Так, А. Ізраєлян пише: «Заохочувальна кримінально-правова норма передбачає виключення, звільнення або пом'якшення кримінальної відповідальності або покарання в разі здійснення особою суспільно-корисного діяння, що містить склад правомірної поведінки, передбачений у кримінальному законодавстві» [18]. Таким чином, А. Ізраєлян завершує думку, з якої починав свою дисертацію: компромісне врегулювання дозволяє вирішити виниклий конфлікт, при цьому зробити це «з найменшими витратами» [18, с. 38]. П. Хряпківський у праці «Доктринальне розуміння заохочувальних норм у кримінальному праві» доходить висновку, що «Заохочувальні норми нарівні із заборонними в системі кримінального права покликані сприяти виконанню основного охоронного завдання» [60, с. 105].

Г. Усатий розглядає інститут як прояв компромісу, можливість якого встановлюють компромісні норми, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення покарання за умови виконання нею визначених законом позитивних посткримінальних учинків, які сприяють реалізації основних завдань кримінально-правової боротьби зі злочинністю, для якого властивим є:

- 1) схвалювана кримінальним законодавством поведінка винної у вчиненні злочину особи, яка виконала всі передбачені нормою вимоги; та
- 2) звільнення її від кримінальної відповідальності (або пом'якшення її покарання) [54, с.39-40].

Розвиваючи цю доктринальну лінію, О. П. Рябчинська і Д. О. Большакова дійшли висновку, що «розуміння узгодження покарання сторонами угод як неподільної складової взаємних поступок на шляху до пошуку балансу в вирішенні конфлікту, який би задовольняв інтересів окремих осіб (сторін угод), суспільні інтереси та інтереси правосуддя» є підставою «цілком прийнятно ставитися до практики призначення покарання ближче до нижньої межі санкції

в умовах відсутності принципових обтяжуючих обставин або ж переходу до іншого, більш м'якого покарання» [4; 44, с. 438]. Водночас, на переконання цих авторів, «вирішення кримінально-правового конфлікту через механізм укладення угод може досягти мети лише у разі, якщо кримінально-правові наслідки для винної особи, хай і більш поблажливі ніж в провадженнях, що розглядаються в загальному порядку, будуть обрані у відповідності з вимогами закону» [4; 44, с. 438]. Така позиція, на мій погляд, є методологічно виваженою: вона не заперечує самої логіки компромісу, але вимагає суворого дотримання матеріально-правових меж, які КК встановлює для призначення покарання.

О. Степаненко у дисертації «Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України» пише про інститут звільнення від кримінальної відповідальності, що «В рамках даного інституту досить виразно проявляється співвідношення принципів доцільності, гуманізму та економії кримінальної репресії. Адже природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності передбачає, що при його застосуванні цілі кримінального закону, можуть бути (або вже) досягнуті значно меншими ресурсами та більш гуманними засобами» [50, с. 133].

У цьому проявляється диференціація кримінально-правових заходів. Можна стверджувати, що диференціація кримінально-правових заходів полягає у підшукуванні законодавцем такого інструменту, який найкраще підійде для вирішення конфлікту у певній конкретній ситуації. Водночас, цей висновок необхідний в рамках цієї роботи і для усвідомлення того, що вказаний інструмент не обов'язково підходитиме для вирішення таких конфліктів, які виникають з абсолютно відмінних ситуацій.

У теорії також аналізується питання того, чи може інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим застосовуватися у випадку невстановлення самого факту скоєння правопорушення. У цьому питанні притримуємося позиції А. Ізраєляна, який вважав, що «... звільнення від кримінальної відповідальності можливе тільки в тому випадку, якщо встановлено, що особа винна у вчиненні кримінального

правопорушення, внаслідок чого вона повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності за таке діяння» [18].

Як висновок, правову природу інститутів компромісного врегулювання за кримінальним правом та законом, застосовуючи напрацювання А. Ісраєляна, можна охарактеризувати так:

- є самостійними кримінально-правовими інститутами;
- реалізуються поза інститутом кримінальної відповідальності, особа звільняється від потенційної відповідальності;
- є заохочувальними заходами кримінально-правового характеру. Держава, стимулюючи особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, до суспільно корисної, правильної поведінки відмовляється від застосування до неї обмежень її прав і свобод;
- є проявом компромісу в рамках кримінальної юстиції. Особа, яка винна у вчиненні кримінального правопорушення, має виконати всі передбачені законом вимоги [18];
- є альтернативною кримінально-правового примусу. Відіграє виключне значення в аспекті того, що дає можливість досягти цілей та завдань кримінальної відповідальності без її застосування [92].

Тобто, інститут компромісного врегулювання, зокрема у формі примирення винного з потерпілим, набуває особливої актуальності в контексті сучасного реформування кримінального процесу, що орієнтований на декриміналізацію, гуманізацію та поступове впровадження елементів ресторативної моделі правосуддя. Це реформування можна вважати певною реакцією на глобальні тенденції у сфері кримінальної юстиції, і української кримінальної юстиції зокрема, яка за радянських часів мала часто виключно каральний характер.

Таким чином, примирення у кримінальному праві – це не лише техніко-юридичний інструмент, а відображення нової філософії кримінальної юстиції, що переходить від карального імперативу до відновлення правового балансу через визнання провини, компенсацію шкоди і соціальний діалог. Виходячи з

цього ми можемо говорити про концепцію «відновлювальної кримінальної відповідальності», яка реалізується через дії, що мають на меті відновлення правового та соціального балансу.

Але також критично важливо підкреслити, що компромісне врегулювання не може бути універсальним засобом реагування на будь-яке правопорушення. Особливо у випадках правопорушень, де суспільний інтерес переважає приватний, застосування такого інституту є недопустимим, оскільки це може підірвати принцип справедливості та засади верховенства права, на цьому автор зосередить багато уваги у своєму дослідженні.

За законодавством України, сутність угод полягає також у можливості сторін (винного і прокурора – в угоді про визнання винуватості та винного і потерпілого – в угоді про примирення) самостійно дійти компромісу стосовно, перш за все, питань призначення покарання (ст. 471, 472 КПК). Водночас, погодившись на укладення угоди, підозрюваний чи обвинувачений позбавляється багатьох своїх звичних процесуальних прав у рамках провадження (ст. 473 КПК), до таких прав, зокрема, належить вкрай важливе право на апеляційне оскарження. За рахунок цього, безумовно, відбувається кратне пришвидшення судового процесу. Як також зазначає Р. Новак: «Впровадження цього нового елементу значно спрощує здійснення кримінального провадження, оскільки, по-перше, з моменту укладення та підписання угоди підозрюваний та обвинувачений позбавляються права на проведення досудового розслідування в загальному порядку, по-друге, судове слідство не проводиться в повному обсязі відповідно до КПК України, по-третє, з моменту затвердження угоди судом першої інстанції сторони угоди обмежені у праві на апеляційне оскарження вироку суду, який ухвалено на підставі угоди» [29, с. 17]. Фактично угоди у кримінальному провадженні можна назвати певним компромісом між швидкістю розгляду справи та обсягом процесуальних прав сторін.

Кримінальний процес є різновидом публічного процесу, в ньому змагаються заздалегідь нерівні за можливостями сторони. Тому будь-які диспозитивні механізми повинні чітко регламентуватися законодавчо, аби не

допустити уникнення відповідальності винуватим і притягнення до неї невинуватого. Як зазначає Р. Новак, «Значення кримінальної процесуальної форми для вирішення завдань кримінального судочинства важко переоцінити, адже неухильне дотримання процесуальної форми є необхідною умовою законності дій та рішень у кримінальному провадженні, забезпечення всебічності, повноти, об'єктивності дослідження обставин у кримінальному провадженні, що є запорукою ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення» [29, с. 29]. Угоди у кримінальному процесі можуть здаватися хорошим способом швидко вирішити справу, але за цим спрощенням може бути багато ризиків. Якщо система не гарантує справедливості, то угода може стати уже не рівноправним компромісом, а способом тиску на підозрюваного або навпаки – можливістю для винного уникнути належного покарання.

Тому законодавство України, по-перше, чітко обмежує коло тих правопорушень, за скоєння яких укладення угод можливе. Для обох видів угод – і про примирення, і про визнання винуватості – укладення угод можливе при кримінальних проступках та нетяжких злочинах. Угода про примирення також може укладатися у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, що цілком закономірно, адже таке провадження, як правило, не має за собою суспільного інтересу, а стосується конкретно осіб винного і потерпілого. Угоду про визнання винуватості дозволяється укладати і щодо тяжких злочинів – водночас значні уточнення, що мають сприяти викриттю осіб, що їх скоїли, законодавець передбачив для корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, цей крок є доволі очевидним і актуальним з огляду на сучасні проблеми.

За логікою структури КПК кримінальне провадження на підставі угод належить до особливих порядків кримінального провадження. Їхнє призначення у межах КПК полягає у тому, щоб застосовувати поряд із звичайним порядком здійснення кримінального провадження «процесуальні форми, котрі передбачають як спрощення процедури у злочинах невеликої тяжкості, так і її

ускладнення в особливо тяжких злочинах, що потребують особливої процесуальної захищеності законних інтересів учасників кримінального провадження» [29, с. 16].

Цікавої позиції притримується Р. Новак, який у своїй ґрунтовній дисертації «Кримінальне провадження на підставі угод в Україні» розглядав впровадження в кримінальне процесуальне законодавство України угод як прояв диференціації, тобто розрізнення кримінального провадження, за якої забезпечується «різна за методами, але спільна за цілями структурна система кримінального процесу, спрямована на надання учасникам кримінального провадження відповідного захисту їх прав і свобод залежно від характеру та тяжкості злочину» [29]. Іншими словами, законодавчо легітимізована можливість укладення угод в рамках кримінального процесу – це певна спроба підібрати відповідні засоби для того, щоб збалансувати всі наявні у справі інтереси та досягти тих самих загальних цілей кримінального провадження, але за більшої процесуальної економії часу та суддівських ресурсів, які у сучасній Україні є доволі обмеженими. Диференціація у такому випадку має бути безумовно виправданою – як зазначає дослідник, для неї мають бути наявні матеріально-правові та кримінально-правові підстави, до яких, на переконання Р. Новака, слід віднести ступінь тяжкості злочину і правову позицію особи, щодо котрої ведеться кримінальне провадження, та потерпілого, складність встановлення обставин справи відповідно [29, с. 33-44].

Про компромісне врегулювання як засіб диференціації кримінальної відповідальності зазначав і А. Ізраєлян. У своїй дисертації «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим» він тезово виклав основні аргументи цієї позиції, посилаючись на авторів, які її притримуються:

- «всі види звільнення від кримінальної відповідальності покликані створити в законі різні міри відповідальності; предметом звільнення від кримінальної відповідальності має бути саме кримінальна відповідальність; в законі визначені підстави та умови для кожного виду

звільнення на основі яких суд вирішує питання про звільнення конкретної особи від кримінальної відповідальності [18].

- множинність підстав та умов спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених КК України, які залежать від тяжкості вчиненого діяння та обсягу необхідних активних дій, які б доводили виправлення особи [20].
- законодавець встановлює в КК України обставини, за наявності яких обсяг несприятливих наслідків для злочинця не тільки збільшується, а й зменшується, аж до «нульового» рівня, коли держава повністю відмовляється від застосування до злочинця кримінально-правових заходів примусу» [18].

У цьому контексті компромісне врегулювання можна розглядати як одну з форм реалізації ідеї багаторівневої, гнучкої та персоналізованої кримінальної відповідальності, що дозволяє адаптувати правову реакцію до конкретних обставин вчинення злочину та поведінки особи після його вчинення.

Насамперед слід відзначити, що позиція Ізраєляна спрямована на розширення традиційного розуміння кримінальної відповідальності, виводячи її за межі виключно каральної парадигми. Згідно з такою доктринальною позицією, звільнення від кримінальної відповідальності не є запереченням самої відповідальності, а радше – альтернативною формою її реалізації, у якій ключову роль відіграють обсяг та певна якість післязлочинної поведінки винного.

На мій погляд, саме вказана позиція дає змогу поглянути на інститут угод у кримінальному провадженні як на складову цілісної системи кримінального права та процесу, який повинен не суперечити цій системі, а бути її невід’ємною складовою з чітко визначеними місцем і функціями. Водночас вказана позиція дає змогу перевірити, чи в усіх справах, для яких законодавство наразі дозволяє укладення угод, насправді наявні матеріально-правові та кримінально-правові підстави для застосування саме такого особливого порядку кримінального провадження. Адже якщо угоди використовується всупереч принципам справедливості, це може потенційно підірвати довіру до всієї системи

правосуддя, перетворюючи механізм компромісу з ефективного інструменту оптимізації на спосіб маніпуляцій або уникнення відповідальності.

1.2. Відповідність угод за КПК завданням і цілям кримінального провадження

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу викликів, що стосуються компромісного врегулювання у кримінальному праві та процесі загалом, слід розглянути також дуже важливе питання відповідності кримінального провадження на підставі угод загалом основоположному принципу справедливості та акцентувати на тих проблемах, які дослідники виділяють у цьому контексті.

Питання кримінального провадження на підставі угод піднімає цілу низку питань аксіологічного характеру. Адже, метою такого провадження є його спрощення і, як правило, його результатом стає значне зменшення обсягу відповідальності винного у порівнянні з провадженням без жодних домовленостей [52].

Отже, постає питання співвідношення ефективності провадження із метою досягнення ним справедливості. Виникає також питання пошуку істини у рамках провадження. М. Козюбра, зокрема, зазначав, що пошук істини не є єдиною чи навіть головною метою права і притримувався загалом позиції школи правових реалістів, які вважали, що метою судового розгляду має бути пошук справедливості [21, с. 229-232]. Водночас, справедливість як така у кримінальному праві потребує опори на обставини справи, встановлені слідством чи дізнанням [21, с. 285].

Адже сама суть судового розгляду та тих прав, які гарантуються обом його сторонам, полягає у тому, щоб на підставі безпосереднього дослідження доказів, справедливо і безсторонньо встановити обставини справи і, на їхній підставі, довести винуватість підсудного «поза розумним сумнівом» або ж виправдати його. У кримінальних провадженнях на підставі угод така роль судового процесу

неминуче нівелюється, як і суду зокрема, натомість відбувається значна оптимізація судового розгляду. Повноваження суду в рамках кримінального провадження на підставі угод чітко визначені чинним КПК, а саме: *одержавши угоду, суд лише перевіряє її на відповідність вимогам закону, маючи право відмовити в затвердженні угоди переважно з підстав, які самої кримінальної справи і встановлення істини в ній напряду не стосуються, зокрема за очевидної неможливості виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань* (п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК). Такий підхід до кримінального провадження значно спрощує судовий процес, але водночас ставить під питання його основну функцію – всебічне, об'єктивне й безстороннє встановлення усіх фактичних обставин справи та винесення справедливого рішення.

У питанні зменшення обсягу та суворості відповідальності винного завдяки застосуванню угод проблемним є, зокрема, дотримання принципу рівності по відношенню до всіх підозрюваних і обвинувачених. Вимога рівності, як відомо, полягає у необхідності однаково ставитися до однакових ситуацій [27, с. 158; 56]. В нашому контексті можлива гіпотетична ситуація, коли дві особи скоїли те саме правопорушення, однак один із них скористався можливістю укласти угоду, а інший «обрав» стандартний судовий розгляд з детальним розглядом всіх зібраних проти нього доказів і гарантуванням йому процесуальних прав. Але при цьому перша особа, можливо, буде засуджена на строк покарання значно менший, ніж друга, що виглядає абсурдним та порушує основоположні принципи права.

Правова доктрина завжди звертала увагу на наявність негативних рис для цілей кримінального провадження у випадку укладення угод. Так, В. Гуменюк зазначала: «... складання угоди про примирення має певні негативні сторони. Так, по-перше, узгодження міри покарання між сторонами, а не визначення її судом позбавляє кримінальне законодавство його публічності та не узгоджується з положеннями інших норм КПК, а саме з п. 6 ч. 1 ст. 368 КПК, яка закріплює, що суд, ухвалюючи вирок, вирішує, яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати; по-друге, спрощена процедура

розгляду справи та складання угоди про примирення обмежує права сторін угоди щодо оскарження вироку відповідно до статей 394 та 424 КПК» [11].

На критичну трансформацію ролі суду при затвердженні угод звернули увагу й О. П. Рябчинська та Д. О. Большакова. Цитуючи Р. Ш. Бабанли, авторки фіксують, що «у системі координат, у межах яких у вітчизняному правосудді призначається покарання, з'явилась фактично незалежна від суду координата, яка виключає участь суду в обранні виду та розміру покарання, і уповноважує його лише відобразити в обвинувальному вироку той вид та розмір покарання, який погодили сторони угоди» [4; 44, с. 435]. На власному авторському рівні О. П. Рябчинська і Д. О. Большакова висловлюють не менш принципове застереження: «належного реагування вимагає виявлена тенденція, згідно з якою у кримінальних провадженнях на підставі угод, як і у „звичайних" кримінальних провадженнях превалюють випадки призначення мінімального покарання, яке встановлене в санкції статті» [4 ; 44, с. 437]. Ця теза особливо релевантна для мого дослідження: адже саме у справах про необережні кримінальні правопорушення, де суспільна небезпека часто оцінюється нижче, ризик «автоматичного» пом'якшення покарання через угоду є найвищим — і без чіткого законодавчого обмеження такий механізм здатен перетворитися на спосіб фактичного уникнення відповідальності.

Багато дослідників звертали увагу на наведені вище проблеми, зокрема і на «батьківщині» проваджень на підставі угод – у Сполучених Штатах Америки. Оскільки у вітчизняній судовій практиці укладення угод в рамках кримінального провадження ще далеко не так розвинене, автор вважає за необхідне тут звернутися саме до аналізу досвіду США, де застосування угод уже доволі давно є сталою практикою.

Так, у США кримінальне провадження на підставі угод має назву «plea bargaining», що дослівно можна перекласти як «торгуватися у рамках судового процесу». Такий переклад досить непогано відбиває суть казаного інституту. Адже, прокурор, «укладаючи угоду, може зменшити обсяг обвинувачення, змінити правову кваліфікацію вчиненого, звинуватити особу у вчиненні злочину

без застосування обтяжуючих обставин, висунути обвинувачення на основі законодавства штату замість федерального законодавства, яке передбачає жорсткіше покарання, або взяти на себе обов'язок рекомендувати судді призначити більш м'яку міру покарання» [30, с. 75-84].

Водночас, на моє переконання, легкість у застосуванні угоди криє в собі і екзистенційну, основоположну загрозу для всього судового процесу. Укладення угод, з огляду на простоту цього процесу, легко може стати домінуючим у правовій системі тієї чи іншої держави. Саме так уже сталося у США. Неможливо у цьому контексті не згадати відому фразу міністра юстиції США про те, що «якби число випадків «оголошення себе винним» становило не 90% від загальної кількості розглянутих судами справ, а припустімо, 80% , то відразу знадобилося б двократне, як мінімум, збільшення корпусу суддів і судового персоналу» [59, с. 29]. Т. Лінч (Timothy Lynch) зазначав, що «Угоди про визнання винуватості стали домінувати в системі правосуддя в Америці. За словами одного правознавця, «кожні дві секунди протягом типового робочого дня кримінальна справа розглядається в залі американського суду шляхом визнання винуватості». Вказаний дослідник також зробив таке спостереження: «Менше 10 відсотків кримінальних справ, порушених федеральним урядом щороку, фактично розглядаються судами присяжних з усіма супутніми процесуальними гарантіями. Понад 90 відсотків кримінальних справ в Америці ніколи не розглядаються судами присяжних, не кажучи вже про доведені докази. Переважна більшість осіб, які звинувачуються у злочині, відмовляються від своїх конституційних прав і визнають себе винними» [106, с. 24]

Тобто, бачимо, що загально відомий, неодноразово описаний у кінематографі та інших видах мистецтва американський суд присяжних на практиці займає у правовій системі США напрочуд незначне місце. Водночас вказана ситуація призводить до того, що навіть на Заході багато науковців висловлюється проти домінуючої практики укладення угод в кримінальних провадженнях. На думку вже згадуваного вище Т. Лінча, «Правда полягає в тому, що урядовці навмисно створили систему, щоб гарантувати, що система суду

присяжних, встановлена Конституцією, рідко використовуватиметься. І угода про визнання провини є основною технікою, яку використовує уряд, щоб обійти інституційні гарантії під час судових розглядів» [106, с. 24]

Т. Лінч зазначав, що «Немає сумніву, що урядовці навмисно використовують свою владу, щоб чинити тиск на людей, яких звинувачують у злочині та які вважаються невинуватими, щоб вони визнали свою провину та відмовилися від права на офіційний суд. Ми знаємо, що це правда, тому що прокурори самі визнають, що вони це роблять» [106, с. 24]. Т. Лінч звертає увагу на справу «*Bordenkircher v. Hayes*», яку називає «водороздільним прецедентом» (watershed precedent) [106, с. 25] для всієї практики укладення угод в кримінальному процесі. У цій справі було встановлено, що прокурор погрожував підозрюваному тим, що, якщо він не погодиться на укладення угоди та не «звільнить суд від незручностей і відсутності необхідності судового розгляду» [106, с. 25], прокурор висуне нове обвинувачення проти нього, за яке підозрюваному (враховуючи те, що він уже мав у минулому судимості) загрожуватиме покарання у виді довічного позбавлення волі. Підозрюваний не піддався на погрози прокурора і все одно вимагав справедливого судового розгляду на загальних підставах. Утім, суд першої інстанції засудив його за новим обвинуваченням до довічного позбавлення волі. В апеляції та касації підзахисний стверджував, що прокурор перевищив свої повноваження, погрожуючи йому несприятливими наслідками всього-лише за бажання скористатися його конституційним правом на справедливий та безсторонній розгляд справи. Утім, Верховний Суд (рішення у справі «*Bordenkircher v. Hayes*», 434 U.S. 357 (1978)) зробив висновок про те, що «Прокурор не порушив належних процесуальних прав обвинуваченого стосовно укладення угоди про визнання винуватості, сказавши підсудному, що прокурор повернеться до великого журі та вимагатиме висунути обвинувальний акт за обвинуваченням, яке передбачає обов'язкове покарання у вигляді довічного ув'язнення, якщо підсудний не визнає себе винним» [68].

Можна було б очікувати, що бодай у найістотніших справах, що стосуються умисних вбивств і за які за американським законодавством досить часто передбачається страта, угоди про визнання винуватості поступатимуться місцем звичайній процедурі справедливого та неупередженого розгляду справ. Однак, це зовсім не так. Як відзначають науковці, зокрема Ш. Сакстон (Sherod Thaxton), питома вага угод у таких справах ще більше зростає [86, с. 89-90]: прокурори ставлять перед підозрюваним дилему: або визнання винуватості та довічне позбавлення волі, або ж судовий розгляд з вірогідною стратою. Навіть перед лицем довічного ув'язнення підозрюваним властиво йти на компроміс зі слідством, аби тільки не наразитися на висунення нескінченних обвинувачень з боку прокурора, наслідком яких цілком вірогідно може стати смертна кара. Таким чином, навіть у цій категорії справ справедливий і безсторонній судовий розгляд має тенденцію до зникнення [110].

Якщо такі речі відбуваються в Сполучених Штатах, де демократичні інститути і рівень відповідальності влади перед народом від початку існування держави були традиційно доволі високими, слід задуматися і про можливі наслідки функціонування такого інституту у праві України. Загальновідомо, що вітчизняна правова система й досі залишає у собі несприятливі залишки радянської моделі карального правосуддя, де «чистосердечне визнання вини» вважалося «царицею» всіх доказів.

Зокрема, широкого розголосу мала справа ЄСПЛ «Каверзін проти України» (рішення П'ятої секції Європейського суду з прав людини, заява № 23893/03, від 15 травня 2012 року), що стосувалася катування заявника з метою отримання визнавальних показань про вчинення ним злочинів, щодо яких його підозрювали [48]. Саме вказане рішення прискорило реформування кримінального процесу в Україні, в результаті чого визнання винуватості на стадії досудового розслідування втратило для суду який-небудь сенс, а роль суду у порівнянні з органами правопорядку у цьому аспекті істотно підвищилася. Таким чином було ліквідовано чи не найбільш небезпечний релікт радянської системи у вітчизняній правовій системі. Утім, практика укладення угод про

визнання винуватості, з огляду на наведені вище приклади та факти стосовно застосування аналогічного інституту в США, ризикує відродити його у новій формі, що для нашої правової системи є особливо небезпечним.

І хоча аналіз шляхів можливого реформування інституту угод в кримінальному провадженні не належить до предмета дослідження цієї роботи, автор все ж висловлює думку, що, можливо, Україні набагато логічніше було б запозичити досвід Німеччини – де ініціювання угод і ведення переговорів щодо них проводить суд, а не сторона обвинувачення [69, с. 458].

Водночас, видається, що окреслені вище проблеми в існування інституту угод в кримінальному провадженні за американським зразком нівелюються у випадку скоєння особою необережних кримінальних правопорушень – коли суспільна небезпека скоєного є значно нижчою, особа правопорушника є менш небезпечною для суспільства, бо такий правопорушник не мав умислу на порушення закону. Принагідно зазначу, що така ж логіка прослідковується і у такій новелі кримінального процесуального законодавства як спрощене провадження щодо кримінальних проступків – у якій значно скорочено процесуальні строки та навіть передбачено можливість ухвалення судом вироку «заочно» – без призначення розгляду у судовому засіданні (ст. 381, 382 КПК) – з огляду на значно меншу суспільну небезпечність проступків. Тим більше такі висновки виглядають релевантними при укладенні угод про примирення.

Однак, і у випадку з необережними правопорушеннями – особливо пов'язаними з позбавленням людини життя – виникає велика кількість проблем юридичної природи, без вирішення яких правова система ризикує порушити права людини і ризикує суперечити інтересам суспільства. Вказане стосується, зокрема, й чи не найбільш розповсюдженої категорії необережних правопорушень – у сфері безпеки дорожнього руху.

1.3. Кримінально-правові аспекти медіації, досудового врегулювання та відновного правосуддя в Україні

Поняття компромісного врегулювання, яким оперує автор цієї роботи, за своїм змістом є значно ширшим за інститут угод у кримінальному провадженні і, як було вказано вище, охоплює й звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 Кримінального кодексу України, далі — КК). Водночас сучасна юридична наука і законодавча практика оперують ще кількома суміжними поняттями, без з'ясування змісту й взаємного співвідношення яких подальший аналіз компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення був би неповним — ідеться про медіацію, відновне правосуддя, а також про досудове врегулювання кримінально-правового конфлікту, яке, попри брак його чіткого доктринального закріплення, становить самостійну площину дослідження і безпосередньо стосується матеріально-правової проблематики звільнення від кримінальної відповідальності.

Я поділяю позицію, висловлену М. В. Сіроткіною в її монографії, яка відносить до форм реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні саме звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, угоди про примирення і про визнання винуватості, а також медіацію [45]. На моє переконання, до цього переліку варто додати й досудове врегулювання кримінально-правового конфлікту — не як окремий інститут матеріального кримінального права, а як інтегративну функціональну категорію, що описує сукупність механізмів, які дозволяють розв'язати кримінально-правовий конфлікт ще до того, як справа потрапить на розгляд суду по суті. Саме з розгляду цього поняття і пропонується розпочати аналіз.

Поняття «досудове врегулювання спору» прийшло в українську правову термінологію з цивільного та господарського процесу, де воно має усталений зміст і здебільшого означає обов'язкове або факультативне пред'явлення претензії, проведення переговорів чи проведення медіації до моменту звернення до суду. Натомість у кримінальному праві й кримінальному процесі цей термін, хоча й час від часу трапляється в науковій літературі, доктринального закріплення так і не набув. Водночас його значення у системі компромісного

врегулювання важко переоцінити. На моє переконання, варто щонайменше в рамках цього підрозділу сформулювати його робоче визначення з орієнтиром на матеріально-правові наслідки.

Під досудовим врегулюванням кримінально-правового конфлікту пропоную розуміти сукупність матеріально-правових та процесуально-правових засобів, за допомогою яких конфлікт між державою, потерпілим і особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, вирішується або істотно «згладжується» ще до передачі обвинувального акта до суду для розгляду справи по суті. Це визначення, очевидно, є функціональним і не претендує на повну тотожність із відповідним цивілістичним поняттям. Утім, аналіз чинного КПК та КК наочно показує, що український законодавець наділив стадію досудового розслідування цілою низкою механізмів, які за своєю природою виконують саме функцію врегулювання конфлікту, а не його пригнічення силою держави.

Доцільно, на мою думку, виділити два внутрішні рівні поняття досудового врегулювання. Перший — матеріально-правовий рівень — об'єднує норми Кримінального кодексу, які дозволяють вирішити кримінально-правовий конфлікт без застосування державної репресії за умови позитивної посткримінальної поведінки винного. Ідеться передусім про інститути звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені статтями 45, 46, 47, 48 КК: дійове каяття, примирення з потерпілим, передача на поруки, зміна обстановки. Другий — процесуальний рівень — охоплює процедурні механізми, які дозволяють цим матеріально-правовим підставам знайти своє юридичне вираження саме на стадії досудового розслідування: це і укладення угод у порядку глави 35 КПК (ч. 5 ст. 469 КПК прямо допускає укладення угоди «у будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку»), і закриття провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК, і звернення прокурора з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності за статтями 285–289 КПК. Лише в сукупності ці два рівні утворюють цілісну систему досудового врегулювання.

Відповідно до чинної редакції ст. 46 КК, особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин (крім корупційних, пов'язаних з корупцією, та порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту у стані сп'яніння), звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [24]. Логіку цієї норми важко переоцінити для нашого дослідження: фактично весь пласт необережних нетяжких злочинів — а це велика частина кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником тощо — потенційно охоплюється саме цим інститутом. Як показав Ю. В. Баулін у своїй фундаментальній монографії, звільнення від кримінальної відповідальності функціонує в рамках кримінально-правової політики як один із ключових заходів реагування на злочинність [2]. А. О. Ізраєлян у дисертаційному дослідженні характеризує цей інститут як такий, що одночасно «є заохочувальним заходом кримінально-правового характеру, проявом компромісу в рамках кримінальної юстиції, альтернативою кримінального примусу» [18].

Паралельно з ст. 46 КК функціонує й ст. 45 КК — дійове каяття. На відміну від примирення з потерпілим, дійове каяття є одностороннім актом: воно не потребує згоди потерпілого чи укладення з ним будь-яких формальних домовленостей; натомість норма зосереджується на трьох елементах посткримінальної поведінки винного — щирому каятті, активному сприянні розкриттю злочину та відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди. Законодавець обмежив сферу застосування ст. 45 КК тими самими рамками, що й ст. 46 КК, — кримінальними проступками та необережними нетяжкими злочинами. На моє переконання, у цьому рішенні законодавця простежується певна послідовність: інструменти звільнення від кримінальної відповідальності пропонуються переважно саме в контексті необережних кримінальних правопорушень, для яких моральна вина особи, що вчинила

правопорушення, є об'єктивно нижчою, а можливість повного відновлення порушених суспільних відносин — вищою.

Поняття кримінально-правового компромісу як самостійного засобу вирішення кримінально-правового конфлікту було системно розроблене Г. О. Усатим ще в його монографії 2001 р., в якій примирення винного з потерпілим розглядається як одна з форм такого компромісу [54]. Саме з цієї праці, на моє переконання, і починається в сучасній українській доктрині систематична розробка теми компромісного врегулювання. П. В. Хряпінський продовжив цю лінію, запропонувавши розглядати заохочувальні норми КК (до яких, безумовно, належать і ст. 45, 46 КК) як самостійну групу норм, покликаних нарівні з заборонними виконувати основне охоронне завдання кримінального права [60]. Його ідея про те, що заохочувальні й компромісні норми мають дещо відмінний, але функціонально близький характер, видається мені цілком придатною для нашого аналізу.

Тепер варто перейти до процесуального виміру досудового врегулювання. Перше, що варто розглянути, — це укладення угод саме на стадії досудового розслідування. За ч. 5 ст. 469 КПК, угоду про примирення або про визнання винуватості можна укласти у будь-який момент після повідомлення особі про підозру. З цього формулювання випливає, що інститут угод аж ніяк не обмежений лише стадією судового розгляду — принаймні у рівній мірі він розрахований і на стадію досудового розслідування. Ба більше, ініціювання та погодження умов угоди саме на досудовій стадії видається навіть більш природним: сторони ще не втягнулися у виснажливу тяжбу, їхні позиції не встигли закам'яніти, а матеріали провадження зазвичай уже достатньо сформовані для осмисленого прогнозу можливих наслідків судового розгляду.

Особливою рисою українського підходу є подвійна роль прокурора в досудовому компромісному врегулюванні: з одного боку, він виступає стороною угоди про визнання винуватості (ст. 469 КПК); з іншого — він є тим суб'єктом, який перевіряє законність умов угоди про примирення та засвідчує її своїм підписом разом зі сторонами. Така конструкція, на моє переконання, є вдалою,

оскільки забезпечує прив'язку компромісу до публічного інтересу ще на досудовій стадії. Водночас вона породжує й певну проблематику: на прокурора фактично покладається функція попереднього «квазісудового» контролю за змістом угоди, при цьому він не є нейтральною процесуальною фігурою, а представляє сторону обвинувачення.

Другий важливий інструмент досудового врегулювання — закриття кримінального провадження у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Ця форма прямо передбачена п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК: кримінальне провадження закривається, якщо «потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник, відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення» [25]. Частина 2 цієї ж статті додатково визначає, що кримінальне провадження закривається судом у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. У сфері необережних кримінальних правопорушень (з огляду на їх нижчий ступінь суспільної небезпечності) рішення про закриття провадження на досудовій стадії, на моє переконання, має бути радше правилом, ніж винятком, — звісно, за умови виконання всіх передбачених ст. 45 або 46 КК матеріально-правових умов.

Третій і особливо важливий інструмент — клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності в порядку статей 285–289 КПК. Цей механізм сконструйований так: під час досудового розслідування прокурор за наявності підстав, передбачених матеріально-правовими нормами КК (статті 45–49 КК), звертається до суду з клопотанням про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Суд ухвалює матеріально-правове рішення, однак його ініціатива та обґрунтування формуються саме прокурором на стадії досудового розслідування. Має місце особлива конфігурація, за якої матеріальне рішення ухвалюється судом, однак змістовно готується ще до його передачі до суду. На мою думку, саме ця конфігурація є однією з найцікавіших рис українського кримінального процесу — вона зберігає судовий контроль як гарантію проти можливих зловживань, але водночас усуває необхідність повноцінного судового розгляду справи по суті.

Коли згадується досудове врегулювання неможливо оминати й телеологічний вимір цього поняття — те, задля чого воно існує. На мій погляд, ключовою його метою є реалізація принципу процесуальної економії: досудове врегулювання дозволяє судовій системі зосередитися на справах, у яких потрібне повноцінне судове встановлення істини, тоді як для решти справ — особливо про необережні кримінальні правопорушення невеликої тяжкості — держава свідомо відмовляється від ресурсомістких процедур. Утім, цей принцип не може тлумачитися як самодостатня мета: процесуальна економія є інструментом, а не ціллю, і її реалізація завжди має збалансовуватися принципами справедливості, рівності та законності.

Стаття 3 Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX поширює його дію на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації «у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим)» [41]. На перший погляд, ця норма начебто прямо визнає можливість застосування медіації у кримінальній сфері. Однак подальше системне тлумачення Закону засвідчує, що ситуація значно складніша. Прикінцеві та перехідні положення Закону внесли зміни виключно до Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства; Кримінальний кодекс і Кримінальний процесуальний кодекс залишилися незміненими. Саме ця обставина є визначальною для матеріально-правової характеристики медіації.

Т. Г. Фоміна, досліджуючи процесуальні аспекти проблеми, звертає увагу на те, що законодавець фактично оминув увагою питання про внесення змін до КПК України щодо включення до кола учасників кримінального провадження такого нового учасника, як медіатор [57]. На аналогічну проблему звертає увагу й О. В. Бойко, констатує, що з набранням чинності Законом № 1875-IX у КПК України медіація так і не знайшла свого відображення [3]. Для потреб дослідження важливішим є навіть не процесуальний, а саме матеріально-правовий вимір цієї проблеми: унаслідок невнесення змін до КК медіація не здобула статусу самостійного кримінально-правового інституту, а тому сама по

собі не може слугувати ані підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, ані підставою для пом'якшення покарання. Її кримінально-правове значення — суто опосередковане.

Щоб з'ясувати місце медіації в системі кримінально-правових заходів, О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк у своєму посібнику з кримінального права відносять примирення з потерпілим (ст. 46 КК) до заохочувальних заходів кримінально-правового характеру [12]. На моє переконання, саме в цю систему логічно вписується й медіація — але не як окремий захід кримінально-правового характеру, а як процедура, здатна сприяти досягненню одного з матеріально-правових результатів, передбачених ст. 46 КК, — примирення з потерпілим. Іншими словами, медіація може привести сторони до примирення, але саме примирення як юридичний факт (а не процедура, що до нього призвела), й породжує кримінально-правові наслідки.

Ця думка знаходить підтримку у Т. Г. Фоміної, яка також зазначає, що успішна медіація може стати підґрунтям для звільнення від кримінальної відповідальності або для призначення м'якшого покарання, але не замінює собою матеріально-правові підстави, передбачені КК [57]. Аналогічну позицію послідовно обстоює й М. Р. Мазур, наголошуючи, що відсутність прямого закріплення медіації у КПК є серйозною перешкодою для її повноцінного функціонування у кримінальній юстиції [28].

Чинна редакція ст. 46 КК прочитується через чотири кумулятивні умови: вчинення правопорушення вперше; належність діянню до категорії проступку або необережного нетяжкого злочину (з відповідними вилученнями); примирення з потерпілим; відшкодування шкоди чи усунення завданих збитків. Саме третя умова, примирення, і є тією «точкою дотику» для медіації; проте й тут усе, що здатна надати сама медіація, — це спосіб досягти примирення, а не його юридична кваліфікація. Як слушно зазначають В. М. Куц та А. М. Яценко, примирення — це належним чином оформлена письмова угода, у якій винна особа засвідчує відшкодування шкоди, а потерпілий — згоду на звільнення [62]. Медіація ж — лише інструмент, що допомагає сторонам до цієї угоди дійти.

У підсумку щодо медіації можна сформулювати такий проміжний висновок: в Україні медіація існує ніби «поруч» із кримінальним правом, але не всередині нього. Саме тому вважаю за *ratio* розглядати її не як самостійну форму компромісного врегулювання, а як ефективний інструмент досудового врегулювання — зокрема, інструмент, який потенційно здатен значно посилити застосовність статей 45 та 46 КК саме у справах про необережні кримінальні правопорушення, де психологічний бар'єр між сторонами зазвичай нижчий, а готовність до діалогу — вища. Для розкриття цього потенціалу необхідним є, як слушно зазначає Н. О. Турман, внесення до КПК окремих положень про статус медіатора та процесуальні наслідки медіації [51].

Відновне правосуддя (*restorative justice*) як кримінально-правова концепція є значно ширшим за медіацію: воно передбачає не лише примирення сторін, а й системну переорієнтацію кримінальної юстиції з каральної парадигми на відновлювальну. Рекомендація CM/Rec(2018)8 Комітету Міністрів Ради Європи від 3 жовтня 2018 р. визначає відновне правосуддя як будь-який процес, що дає можливість тим, кому завдано шкоди злочином, і тим, хто відповідає за цю шкоду, за умови їх вільної згоди брати активну участь у вирішенні питань, що виникли внаслідок правопорушення, за допомогою підготовленої та неупередженої третьої сторони [112]. На моє переконання, саме такий підхід і становить концептуальний орієнтир для подальшого розвитку української моделі.

Принципово важливо, що CM/Rec(2018)8 виходить за межі суто процесуального розуміння відновного правосуддя. Низка її положень закликає до «ширшої культурної зміни» в системі кримінальної юстиції, інтеграції відновних принципів у саму систему кримінально-правового реагування, а не лише у процедуру; окрім того, Рекомендація передбачає, що доступ до відновного правосуддя не має залежати від виду кримінального правопорушення, віку правопорушника чи стадії кримінального провадження.

В Україні практична імплементація відновного правосуддя розпочалася зі сфери ювенальної юстиції. Спільним наказом Міністерства юстиції України,

Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 р. № 2176/5/501/176 було затверджено Програму відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними (обвинуваченими) у вчиненні кримінального правопорушення [42]. Програма набрала чинності 31 липня 2024 р. і офіційно стартувала 9 вересня 2024 р. Відновне правосуддя реалізується у формі медіації між потерпілим та неповнолітнім підозрюваним (обвинуваченим) через систему безоплатної правової допомоги.

Перші результати є обнадійливими, хоча й скромними. За даними Координаційного центру з надання правової допомоги, з 9 вересня по 31 грудня 2024 р. у 47 кримінальних провадженнях слідчі, дізнавачі та прокурори подали згоди сторін на участь у Програмі; було укладено 18 угод за результатами медіації між потерпілими та неповнолітніми підозрюваними (обвинуваченими); отримано 4 вироби (ухвали) суду щодо неповнолітніх — учасників Програми (Звіт про реалізацію Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх (вересень — грудень 2024 р.). За повніший період реалізації (9 вересня 2024 р. — 16 червня 2025 р.), згідно з інформаційно-аналітичним звітом Координаційного центру, частка справ, що завершилися укладенням угод за результатами медіації, склала близько 62 відсотків від завершених у рамках Програми проваджень [17]. Ці цифри, хоч і мають поки що доволі локальний характер, підтверджують концептуальну спроможність моделі відновного правосуддя в українських реаліях.

Хоча Програма 2024 р. [16] стосується насамперед неповнолітніх підозрюваних і ніяк не охоплює справи про необережні кримінальні правопорушення дорослих осіб, її логіка, на моє переконання, цілком може бути поширена й на цю категорію справ — особливо враховуючи, що з перспективи кримінального права інтеграція відновного правосуддя у систему заходів кримінально-правового характеру за КК України потребує вирішення декількох концептуальних питань. Насамперед, відновне правосуддя за своєю природою належить до заохочувально-реабілітаційних заходів, проте чинний КК такого інституту як самостійного не містить; отже, його результати (угода про

відшкодування шкоди, вибачення, виконання програми ресоціалізації) поки що можуть отримати кримінально-правове значення лише через уже існуючі інститути статей 45–49 КК. На мою думку, саме це обмеження є найбільш суттєвою доктринальною перешкодою на шляху імплементації відновного правосуддя в українському кримінальному праві, і його усунення має стати одним із пріоритетів законодавчого реформування.

Необережні кримінальні правопорушення створюють специфічний контекст, у якому медіація, досудове врегулювання та відновне правосуддя є, на моє переконання, найбільш органічними інструментами компромісного врегулювання. Ця теза, хоча й може видатися на перший погляд очевидною, потребує додаткових аргументів.

Передусім, відсутність умислу усуває психологічний бар'єр для примирення, який у справах про умисні злочини часто буває нездоланим. При необережних правопорушеннях винна особа не мала наміру завдати шкоду, що робить її каяття щирішим, а готовність потерпілого прийняти це — природнішою. Для необережних правопорушень ця логіка виглядає особливо переконливо: винна особа зазвичай справді шкодує про вчинене, а потерпілий розуміє, що шкода була ненавмисною.

Далі, варто зауважити, що з позиції принципу пропорційності традиційне покарання (особливо позбавлення волі) за необережні правопорушення є проблематичним, оскільки моральна вина тут значно менша, ніж при умисних діяннях. Медіація та досудове врегулювання пропонують якісно інший тип реагування — не менше покарання, а інший тип правового впливу, який адекватніше відповідає характеру вчиненого. Саме такий підхід — враховуючи інтереси як потерпілого, так і обвинуваченого, а також публічний інтерес суспільства — відповідає, на моє переконання, і духу сучасного українського кримінального права, і вимогам міжнародних стандартів, закріплених у Рекомендації СМ/Рес(2018)8.

Водночас для необережних кримінальних правопорушень, вчинених у стані сп'яніння, і медіація, і ширше — досудове врегулювання — мають бути

суттєво обмежені. Обґрунтованість такого обмеження пояснюється тим, що хоча сам результат правопорушення є ненавмисним (необережним), рішення про вживання алкоголю чи наркотиків і подальше керування транспортним засобом є абсолютно добровільним, а отже, створює вищий ступінь суспільної небезпеки, ніж при «чистій» необережності. До цього питання ми ще детально повернемося у підрозділі 2.2.

Слід зазначити й те, що навіть у випадках, коли медіація чи досудове врегулювання не можуть призвести до звільнення від кримінальної відповідальності, вони здатні виконувати іншу, не менш важливу кримінально-правову функцію — сприяти відшкодуванню шкоди, що є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК). У цьому сенсі інструменти досудового врегулювання виявляють подвійну цінність: вони зберігають свою корисність і там, де матеріально-правовий результат у вигляді звільнення від відповідальності об'єктивно недосяжний.

Проведений у цьому розділі аналіз дозволяє сформулювати низку положень, які становитимуть теоретичну основу для подальшого дослідження специфіки компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення.

Поняття компромісного врегулювання, яким автор оперує у цій роботі, має значно ширший зміст, аніж кожен з охоплених ним інститутів окремо. Воно об'єднує звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), дійове каяття (ст. 45 КК), угоди про примирення та про визнання винуватості (статті 468–476 КПК), а на функціональному рівні — також медіацію та елементи відновного правосуддя. Наскрізною ниткою всіх цих явищ є те, що вони у властивий кожному з них спосіб дозволяють вирішити кримінально-правовий конфлікт без повноцінного застосування державного репресивного апарату — за умови виконання винною особою певних позитивних посткримінальних дій. Саме тому компромісне врегулювання слід розглядати як цілісну функціональну систему.

Аналіз позицій Ю. Бауліна, О. Дудорова, А. Ісраєляна, Г. Усатого та П. Хряпінського переконує у тому, що інститути компромісного врегулювання за своєю правовою природою є саме заохочувальними заходами кримінально-правового характеру. Така кваліфікація дозволяє зняти теоретичну суперечність між фактом «звільнення» особи від кримінальної відповідальності та об'єктивною наявністю у її діянні складу кримінального правопорушення: держава у цьому випадку не звільняє винного від відповідальності, а пропонує йому альтернативний шлях реалізації цієї відповідальності — через відновлення правового балансу, відшкодування шкоди та примирення з потерпілим. Видається, що саме такий підхід узгоджує компромісне врегулювання із принципами законності, справедливості та невідворотності кримінально-правового реагування і дозволяє говорити про концепцію «відновлювальної кримінальної відповідальності» як змістовну альтернативу суто каральній моделі, що історично домінувала у вітчизняній правовій традиції.

Водночас компромісне врегулювання слід розглядати і як один із найважливіших проявів диференціації кримінальної відповідальності та кримінального процесу. Чинне законодавство свідомо передбачає різні рівні правового реагування на кримінальні правопорушення залежно від ступеня їх суспільної небезпечності, форми вини, поведінки винного після вчинення правопорушення та позиції потерпілого. У цій системі компромісне врегулювання посідає чітко окреслене місце — воно орієнтоване насамперед на кримінальні проступки та необережні нетяжкі злочини. Така концентрація законодавця саме на необережних діяннях, на моє переконання, не є випадковою: вона відображає об'єктивно нижчий рівень моральної вини особи у цих правопорушеннях та значно вищий потенціал до компромісного врегулювання.

Окремої уваги заслуговує проведений у підрозділі 1.2 аналіз кримінального провадження на підставі угод. Цей інститут демонструє істотний дуалізм. З одного боку, угоди є ефективним інструментом процесуальної економії, дозволяють пришвидшити розгляд справ та розвантажити судову систему, що в умовах сучасної України з її обмеженими судовими ресурсами має

самостійне практичне значення. З іншого боку, досвід Сполучених Штатів Америки, ґрунтовно проаналізований у працях Т. Лінча та Ш. Сакстона, переконливо демонструє, що неконтрольоване розширення сфери застосування угод здатне перетворити справедливий судовий розгляд на маргінальне явище, а саму угоду — на інструмент тиску прокурора на підозрюваного. Для української правової системи, яка ще не повністю звільнилася від спадщини радянської моделі карального правосуддя і у якій визнання вини історично використовувалося як «цариця доказів», ці ризики є особливо чутливими. Видається, що будь-яке розширення сфери застосування угод повинне супроводжуватися посиленням процесуальних запобіжників, а у віддаленій перспективі — і переглядом самої моделі угод на користь зразка, ближчого до німецького, із активнішою участю суду у погодженні їх умов.

Аналіз правових засад медіації, досудового врегулювання та відновного правосуддя засвідчив істотну асиметрію у нормативному закріпленні цих явищ. Якщо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, дійове каяття та угоди мають чітку нормативну основу як у КК, так і у КПК, то медіація, попри прийняття Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX, у кримінальній сфері існує радше поруч із кримінальним правом, аніж у його межах. Унаслідок невнесення відповідних змін до КК та КПК медіація сама по собі не породжує матеріально-правових наслідків та може мати кримінально-правове значення лише опосередковано — як процедура, що сприяє досягненню примирення у розумінні ст. 46 КК. На моє переконання, така ситуація істотно обмежує потенціал медіації і потребує законодавчого виправлення, на що цілком слушно звертають увагу Т. Г. Фоміна, О. В. Бойко та Н. О. Турман.

Що стосується відновного правосуддя у тому розумінні, в якому його закріплює Рекомендація CM/Rec(2018)8 Комітету Міністрів Ради Європи, то наразі ця концепція реалізується в Україні переважно у сфері ювенальної юстиції — у межах Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, запровадженої спільним наказом Мінюсту, МВС та Офісу Генерального

прокурора від 22 липня 2024 р. № 2176/5/501/176. Перші кількісні показники реалізації Програми, хоч і доволі скромні, свідчать про концептуальну застосовність моделі для українських умов. Логіка цієї моделі, як видається, цілком може й повинна бути поширена за межі ювенальної юстиції — насамперед на справи про необережні кримінальні правопорушення повнолітніх, у яких відсутність умислу об'єктивно зменшує психологічний бар'єр між сторонами, а готовність потерпілого до діалогу зазвичай є вищою. Водночас повноцінна імплементація принципів відновного правосуддя в українському кримінальному праві потребує не лише процесуальних, а й матеріально-правових змін, оскільки без власної нормативної основи у КК ці принципи приречені залишатися радше на рівні декларацій, ніж дієвих юридичних механізмів.

Нарешті, критично важливим висновком цього розділу є те, що компромісне врегулювання не є та об'єктивно не може бути універсальним засобом реагування на кримінальні правопорушення. Сфера його застосування обмежується тими діями, у яких приватний інтерес потерпілого переважає або є щонайменше співмірним із публічним інтересом суспільства, а порушені суспільні відносини зберігають здатність до повної «реституції». У порушеннях, що посягають на блага непоправного характеру — насамперед на життя людини — а також у тих, де публічний інтерес явно переважає (зокрема, у корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушеннях, у злочинах проти основ національної безпеки), застосування компромісного врегулювання потребує особливо обережного підходу, а в окремих випадках — і повного виключення. Розмежування цих сфер становить, на моє переконання, одне з ключових концептуальних завдань сучасної кримінально-правової науки, до якого автор повертатиметься протягом усієї подальшої роботи.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД У СПРАВАХ ПРО НЕОБЕРЕЖНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до статті 76 Конституції України «Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку» – стаття 76 Основного Закону говорить лише про судимість за умисний злочин, ігноруючи необережні правопорушення, навіть незалежно від їхньої тяжкості.

Р. Новак зазначав також про необхідність наявності процесуально-правового критерію, тобто правової позиції особи, щодо котрої ведеться кримінальне провадження, та потерпілого – відносно наявності волі на укладення угоди, яка обов'язково має бути наявною [30, с. 75-84].

Отже, здавалося б, необережні кримінальні правопорушення ідеально підходять для укладення угод у кримінальному провадженні, особливо угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, з огляду на нижчий, порівняно з умисними правопорушеннями, ступінь суспільної небезпеки.

Однак у цій роботі автор доведе сумнівність цього висновку, сфокусувавши увагу на проблемах, пов'язаних при укладенні угод саме з кримінальними правопорушеннями необережної форми вини, про що мова піде нижче.

Для початку вважаю релевантним навести результати невеликого соціологічного дослідження, яке, безумовно, не претендує на стовідсоткову репрезентативність, але, тим не менш, може дати уявлення про думку людей.

Опитування, проведене серед 27 респондентів, включало як звичайних громадян, так і працівників Шевченківського ГУНП України в м. Києві. Результати показали, що загалом більшість опитаних (94%) підтримують

можливість укладення угод у справах про необережні кримінальні правопорушення [Додаток А].

Однак, коли йдеться про випадки, у яких потерпілому було завдано смерті, підтримка таких угод різко знижується – лише 24% респондентів висловили згоду з цією можливістю, тоді як 76% виступили проти [Додаток Б].

Заокруглення відсоткових показників здійснювалося за математичними правилами. Отримані результати свідчать про загальне позитивне ставлення до застосування угод у кримінальних провадженнях щодо необережних злочинів, але з виразним морально-етичним обмеженням у випадках, коли порушення спричинили смерть потерпілої особи.

Це свідчить про те, що суспільство готове сприймати механізм компромісного врегулювання, але лише у випадках, коли його застосування не суперечить фундаментальним засадам справедливості та не сприяє уникненню відповідальності за тяжкі наслідки правопорушень, зокрема такі як смерть.

2.1. Проблемні аспекти пов'язані з випадками позбавлення потерпілого життя

Висновок про те, що кримінальні правопорушення необережної форми вини ідеально підходять для укладення угод між винним і потерпілим щодо багатьох аспектів вбачається трохи передчасним і точно не може бути універсальним. Зокрема, з аналізу ст. 469 КПК очевидно, що норма сформульована так, щоб не допустити укладення угоди у випадку скоєння, наприклад, такого тяжкого злочину як умисне вбивство (ст. 115 КК) – угода про примирення може укладатися лише щодо проступків, нетяжких злочинів і у справах приватного обвинувачення, до яких умисне вбивство, звісно, не відноситься. Угода про визнання винуватості хоча й містить значно ширший обсяг можливих правопорушень, однак також із застереженнями, а саме: *«може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам»* (ч. 4 ст. 469 КПК). Водночас,

у випадку необережного заподіяння смерті укладення угоди, виходячи із норм КПК, є можливим. Я критично ставлюся до такої можливості як з точки зору самого змісту права, так і з процесуальної точки зору. Адже виникає логічне запитання: з ким саме може укласти угоду підозрюваний чи обвинувачений, якщо потерпілий загинув, тобто його вже фактично не існує. Ніхто, крім самого потерпілого, не може висловити свою позицію чи погодитися на примирення, тож в таких випадках суть угоди виглядає доволі сумнівною.

Так, для детального аналізу слід навести Постанову Верховного Суду від 16 січня 2019 року по справі № 439/397/17. Справа стосувалася звільнення від кримінальної відповідальності лікаря-анестезіолога, який недбало провів медичну маніпуляцію, що спричинило тяжкі наслідки для малолітньої дитини, а саме смерть дитини [35]. Таким чином винний скоїв необережне кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 140 КК, тобто неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому – що й стало причиною смерті дитини. Утім батьки загиблого досягли примирення з винним на підставі статті 46 КК. Звісно, таке звільнення від відповідальності, враховуючи контекст, навіть, якщо ми акцентуємо на тому, що це необережне заподіяння смерті винним у злочині, не могло не підняти важливих юридичних питань, так само як і аксіологічних, зокрема морально-етичних. Тому уже в рамках Верховного Суду справа була передана на розгляд Великої Палати, яка в свою чергу зробила декілька важливих висновків, основними з яких були такі:

1. Поняття «потерпілий» може розумітися у двох сенсах: як особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо завдано шкоди (кримінально-матеріальне розуміння), і водночас як особа, яка виступає у провадженні в якості потерпілого, будучи наділеною відповідним обсягом прав і обов'язків (кримінально-процесуальне розуміння);
2. У статті 46 КК йдеться про потерпілого у кримінально-матеріальному розумінні [35].

Велика Палата Верховного Суду дійшла цього висновку на підставі такого:

- «Поняття «потерпілий» в кримінально-правовому значенні є первинним щодо його розуміння в кримінальному процесі, оскільки в кримінальному праві потерпілий з'являється об'єктивно, в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення» (п. 21 Постанови [35]).
- «Особа у кримінально-правовому розумінні є потерпілим з моменту вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а не з моменту подання нею відповідної заяви, як це передбачено у частині 2 статті 55 КПК України» (п.24 Постанови [35]).
- «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим базується, зокрема, на принципах гуманізму та економії кримінальної репресії. З огляду на ці принципи, саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст.46 КК України. Право на примирення у ст.46 КК України це особисте право потерпілого. Воно не може бути ніким присвоєне та не може бути нікому делеговане. (пункти 31-36 Постанови [35]).

Врешті-решт, Верховний Суд у Постанові від 16 січня 2019 року по справі № 439/397/17 зазначив, що «Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України» [35].

Також стосовно питання про можливість відшкодування винним завданої ним шкоди Верховний Суд зазначив: «Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст.46 КК України має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Смерть є наслідком, що

має незворотний характер. Таким чином, шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст.46 КК України не підлягає» [35].

Такої ж позиції, ще до ухвалення вказаного рішення, притримувалася і правова доктрина – науковці, зокрема автори підручника «Кримінальне право. Загальна частина» за редакцією А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського та інших. Автори вважали, що право на примирення – це матеріальне право особи, яке не може бути передано представнику, оскільки кримінальне право не знає інституту представництва. У зв'язку з цим законні представники відповідних потерпілих не вправі здійснювати належні останнім матеріальні права і бути суб'єктами примирення, врегульованого кримінальним законом. [12, с. 75, з посиланням на: 23, с. 772-774].

Після ухвалення наведеного вище рішення Верховного Суду може вбачатись очевидним, що найвища судова інстанція України надала остаточну негативну відповідь на питання про можливість примирення винного з померлим потерпілим. Однак вказане рішення було винесено стосовно можливості застосування ст. 46 КК. При цьому, як відомо, стаття 46 КК і відповідні статті КПК, що регулюють кримінальне провадження на підставі угод в контексті угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, не є тотожними речима. Утім безумовною спільною рисою є поняття «примирення» – це зрозуміло навіть при співставленні назв інститутів: Кримінальний кодекс каже про «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим», а Кримінальний процесуальний кодекс оперує поняттям «угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим».

Отже, на мою думку, у Постанові від 16 січня 2019 року по справі № 439/397/17, Верховний Суд зробив основоположний висновок саме про сутність поняття «примирення» як про дію виключно безпосереднього потерпілого, тобто воля останнього не може бути нікому передана або успадкована.

Це добре узгоджується з висновками, зробленими В. Завидняком, Л. Гонцовською та В. Онофреєм у праці «Теоретичні та практичні аспекти угоди про примирення в кримінальному судочинстві» [14] щодо того, що угоді про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим (тобто інституту, передбаченому чинними нормами КПК) властиві дві групи ознак: процесуальні та соціально-психологічні. До соціально-психологічних ознак автори віднесли вкрай важливу, на мій погляд ознаку:

«1) визнання важливості почуттів та потреб потерпілого, що проявляється в можливості для жертви розповісти про свої потреби та переживання, бути почутим, зустріти розуміння та підтримку; »

Цікавими в цьому контексті є і міркування, яких дійшли О. Черновський і А. Федіна. Вони зазначали, що, на їхнє переконання, процес правосуддя повинен сприяти активному залученню до нього потерпілих, правопорушників та їх оточення, що якраз і стає можливим завдяки наявності кримінального провадження на підставі угод [73, с. 152]. Укладення угоди з точки зору потерпілого здатне виконати ряд важливих функцій, яких провадження, в якому «домінує держава» [73, с. 152], значною мірою позбавлено. Серед таких функцій автори називають, зокрема, такі:

«3. Отримати відповідь на запитання, що турбують. Особи, що постраждали від злочину, часто переживають кризу сприйняття світу, свого оточення та самих себе, їх уявлення про справедливість та логічність подій руйнуються...»

Звісно, такі важливі функції, які дозволяє виконати інститут угод у кримінальному провадженні, неможливо уявити, якщо хтось інший, хай навіть і близький родич, померлої від необережного злочину особи, буде укладати із винним угоду.

Водночас саме згадані функції, на моє переконання, становлять основу кримінально-процесуального інституту угод. На підтримання своєї думки наведу положення абзацу другого ч. 8 ст. 469 КПК, в якому законодавець передбачив, що *«У разі якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від*

одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими». Тобто законодавець на перше місце у контексті укладення угоди про примирення поставив саме бажання потерпілого, при цьому у випадку наявності багатьох потерпілих відмова навіть одного з них не дозволяє укласти і затвердити угоду. Таким чином знаходять свій вияв надважливі принципи самовизначення сторін і їх добровільної згоди на досягнення примирення, на що звертала увагу правова доктрина. Так, зокрема, А.О. Ізраєлян зазначав: «Так, наприклад, при розгляді питання про застосування положень статті 46 КК України до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, наслідком якого стала смерть потерпілого, судам слід мати на увазі, що положення КПК України не перешкоджають визнанню потерпілими не одного, а декількох осіб. У такому випадку винний має примиритися з усіма потерпілими. Або ж якщо в результаті вчинення кримінального правопорушення постраждало кілька потерпілих (наприклад, особа необережно заподіяла тілесні ушкодження декільком особам, ст. 128 КК України), то відсутність примирення хоча б з одним з них перешкоджає звільненню особи від кримінальної відповідальності за статтею 46 КК України за таке кримінальне правопорушення» [18].

Ю. В. Баулін вважав, що результатом примирення є прощення потерпілим свого кривдника [2]. Н. Орловська у своїй праці «Стимулювання, прощення, заохочення: кримінально-правова інтерпретація» також аналізувала сутність «прощення» як необхідної умови примирення. Вона зазначала, що «вживання терміна «прощення» («пробачення провини, поблажливість» згідно з «Тлумачним словником української мови») відсилає до певної активності, що супроводжується емоційною реакцією на події/поступки та вимагає наявності того, хто може діяти емоційно забарвлено та водночас має право на прийняття відповідного рішення. Вбачається, що йдеться про потерпілого. Відповідно, у кримінальному праві пробачати може лише потерпілий, певним чином ставлячись до винної особи» [32].

У зв'язку з усім вищенаведеним – як висновком Верховного Суду, так і положень доктрини, а так само і системного тлумачення норм законодавства, слід було б очікувати послідовної позиції у судовій практиці стосовно можливості досягнення примирення у випадку скоєння необережного злочину, який причинив смерть потерпілого (у матеріально-кримінальному розумінні). Втім, такої послідовності практики не спостерігається.

Слід звернутися до справи № 608/2388/20. Ця справа стосувалася побутового конфлікту, у ході розвитку якого винний заподіяв смерть з необережності потерпілій особі (внаслідок штовхання потерпілий впав на скляні пляшки на підлозі), тобто скоїв злочин, передбачений ч. 1 ст. 119 КК України. У подальшому між винним та особою, яка стала процесуальним потерпілим у порядку ч. 6 ст. 55 КПК, було укладено угоду про примирення, яку затвердив своїм вироком від 09 грудня 2020 року Чортківський районний суд Тернопільської області [9].

Прокурор не погодився із затвердженням угоди і подав апеляційну скаргу. Прокурор послався на Постанову Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі №439/397/17, зокрема відзначивши, що саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) має право виразити свою волю про прощення винного, що є природним правом людини. Прокурор вважав, що при затвердженні угоди суд зобов'язаний був не лише перевірити дотримання вимог ч. 3 ст. 469 КПК України, але ще й мав дотримуватися вимог закону щодо законності рішення суду, що ним не було зроблено. Однак суд апеляційної інстанції залишив апеляційну скаргу без задоволення [55].

У подальшому прокурор подав також і касаційну скаргу, тобто вирішення справи тепер було ввірено Верховному Суду. Верховний Суд у Постанові від 27 травня 2021 року підійшов до посталою надважливого питання про можливість укладення угоди в даній ситуації цілком формально, відзначивши, що «У даному кримінальному провадженні ОСОБА_4 не був звільнений місцевим судом від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК, тому висновок, викладений

у постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року (справа №439/397/17), не має до цієї ситуації відношення і є нерелевантним» [36]. Отже, Верховний Суд зробив остаточний висновок про те, що «угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженнях щодо нетяжких злочинів та у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення, у тому числі й тих, внаслідок яких настала смерть особи» [36].

Наведений вище підхід Верховного Суду у справі № 439/397/17 викликає багато змістовних запитань. У своїй Постанові від 16.01.2019 у справі №439/397/17 Верховний Суд дійшов висновку про те, що у ст. 46 КК йдеться про «потерпілого» саме у матеріально-кримінальному розумінні не чисто з формальних підстав, а обґрунтувавши свою позицію низкою аргументів. На цих же аргументах наголошував і прокурор, оскаржуючи вирок суду спочатку до суду апеляційної, а потім і касаційної інстанцій. Однак, у справі № 608/2388/20 Верховний Суд не провів аналізу ситуації з точки зору аргументів, наведених ним же у справі № 439/397/17. Верховний Суд не спростував, чому ж останні є незастосовними у контексті угоди про примирення за КПК, окрім лише формальних підстав.

Верховний Суд у Постанові від 27 травня 2021 року по справі № 608/2388/20 зазначив лише, що «звільнення від кримінальної відповідальності не є тотожним із укладенням угоди про примирення та має абсолютно інші правові наслідки» [36], хоча і не зазначив, у чому конкретно полягає ця різниця. Звісно, різниця наявна. Звільнення від відповідальності за ст. 46 КК означає, безпосередньо звільнення від відповідальності, а не лише від покарання і таке звільнення є абсолютним, тобто суд зобов'язаний застосувати його за наявності всіх умов, які висуває ст. 46 КК. Однак знову ж постає питання про формальність розгляду правової ситуації. Адже сторони угоди про примирення за відповідними статтями КПК мають значну свободу в узгодженні покарання і можуть обрати або значно зменшену його міру, або й взагалі звільнити особу від відбування покарання, як це і сталося у справі № 608/2388/20, де винного було звільнено від

призначеного покарання з випробуванням, встановлено іспитовий строк на 1 (один) рік. Отже, на моє переконання, порівнювати ситуації варто було не лише з позицій різниці двох інститутів, а й з позиції конкретного випадку, що був на розгляді суду, адже в обох випадках винна особа не понесла за свої діяння жодних несприятливих наслідків покарання, бо до неї не було його застосовано – і в обох випадках винна особа уникла покарання саме завдяки досягненню домовленості з особами, які не були потерпілими у матеріально-правовому розумінні. Більше того – обидві ситуації стосувалися, врешті-решт, саме необережних злочинів.

Верховний Суд у Постанові від 6 грудня 2018 року у справі № 756/11661/17 відзначав: «Угода про примирення являє собою ключовий інструмент узгодження інтересів учасників кримінально-правового конфлікту та забезпечення їх балансу. Адже сторони шляхом компромісних і взаємовигідних рішень між собою адаптують норми права про примирення щодо конкретного (їх) випадку, чим задовольняють свої інтереси, а в результаті і суспільні (публічні) інтереси». [37]. Отже, Верховний Суд у своїй практиці завжди визнавав і визнає, що укладення угоди пов'язане як із примиренням, так і з поступками сторін одна одній. Брати участь у примиренні, яке включає в себе дію потерпілого, померла особа не може. Не менш дивно виглядає і питання досягнення компромісу та готовність йти на поступки. Виглядає абсурдно на цьому наголошувати, але виникає питання про те, чи погодилася б померла особа з тим, щоб йти на поступки у її справі – цього дізнатися неможливо, бо цієї особи уже фактично і фізично не існує. За таких умов аморальним виглядає надання іншій особі права досягати компромісів і йти на поступки з винним замість померлого.

Сучасна правова доктрина послідовно відстоює думку про те, що право не повинне бути аморальним. Так, М. Козюбра зазначає, що «[...] правом може вважатися лише те нормативне явище, яке відповідає суспільним уявленням про справедливість, рівність, свободу. Аморального права не може існувати взагалі [...]» [15, с. 34]. На думку відомого німецького теоретика права Р. Алексі (Robert Alexy), право неодмінно складається як з реального компоненту, тобто права як соціального факту, так і з ідеального, який неодмінно містить вимогу моральної

правильності. Р. Алексі майстерно продемонстрував це, навівши приклад з гіпотетичною «конституцією» держави Х, у статті 1 якої було вказано, що «Х є суверенною, федеративною та несправедливою республікою» – автор зазначив, що така стаття «конституції» не може не звучати абсурдно, адже сама роль Конституції, історія її виникнення, функції передбачають, що це є інструмент встановлення та підтримання справедливості у суспільстві. Те ж саме можна сказати і про право загалом, що і відрізняє його від неправа, грубої сили, несправедливості [63, с. 239-240]. Враховуючи вищенаведене, можемо дійти висновку, що висновок Верховного Суду по справі № 608/2388/20, нехтує основоположним правом людини на життя, на її гідність та безпеку, а тому вказаний висновок, на моє особисте переконання, не можна вважати правовим.

2.2. Проблемні аспекти у справах про порушення правил дорожнього руху

Так само викликає занепокоєння і можливість укласти угоду за чинними нормами КПК і фактично позбавити відповідальності винну особу також і у випадку скоєння необережних правопорушень у сфері дорожнього руху, коли винні особи керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Подібні випадки мають надзвичайно високу суспільну небезпечність, адже йдеться не просто про порушення правил дорожнього руху, а про свідоме нехтування безпекою інших людей. Керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння – це завжди потенційна загроза життю та здоров'ю оточуючих.

Знову ж таки, стаття 46 КК передбачає таку ситуацію як виняток з можливості звільнити винну особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Відповідну вказівку було спеціально внесено до норми статті 46 КК Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 16.02.2021, що був

частиною законодавчих змін, покликаних необхідністю посилити відповідальність винних осіб, які керували транспортними засобами саме знаходячись під дією речовин, які негативно впливають на увагу та реакцію людини. У пояснювальній записці до цього законопроект зазначалося, що «На сьогодні масштаби дорожньо-транспортного травматизму в Україні значно випереджають аналогічні показники більшості держав світу. Зокрема, за статистичними даними, в Україні щодоби в дорожньо-транспортних пригодах (далі – ДТП) гине від 15 і більше осіб, більше 150 осіб отримують тілесні ушкодження різних ступенів тяжкості. За цими показниками наша держава посідає чи не найперше місце в Європі» [39]. Було також наголошено на нехтуванні водіями правилами дорожнього руху саме під час керування транспортними засобами у нетверезому стані [49]. У зв'язку з цим законодавець звернув увагу на суспільний резонанс, який виникає у зв'язку з подібними правопорушеннями.

Однак, як уже було продемонстровано вище, практика стосовно угод за КПК розвивається цілком паралельно. Відповідно, така практика дозволяє укладення угод, зокрема про примирення, і у випадку скоєння винним злочину у сфері безпеки дорожнього руху.

Як приклад можна звернути увагу на «свіжий» вирок Черняхівського районного суд Житомирської області від 16 травня 2024 по справі № 293/2152/23, яка стосувалася скоєння винною особою дорожньо-транспортної пригоди в стані алкогольного сп'яніння, наслідком чого стало заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень середнього ступеню тяжкості. Своїм вирок суд затвердив угоду про примирення між винним і потерпілим, відповідно до якої сторонами було узгоджено покарання із застосуванням ст.69 КК України у виді 120 (ста двадцяти) годин громадських робіт з позбавленням права керувати транспортними засобами строком на три роки [8].

Наведена вище справа непоодинокa. У багатьох справах суди затверджують угоди, що передбачають навіть менш суворі санкції для правопорушників. Характерною їх особливістю є саме призначення покарання

більш м'якого, ніж передбачено законом (за ст. 69 КК). Наприклад, вироком Полонського районного суду Хмельницької області від 13.04.2023 по справі № 681/1286/22 було затверджено угоду про примирення між потерпілим і обвинуваченим у злочині, передбаченому ч. 1 ст. 286-1 КК, відповідно до якої останньому було призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України у виді штрафу в розмірі 1300 (одна тисяча трьохот) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [7].

Мабуть найбільш резонансною справою з цієї категорії стала справа № 361/8533/24, яка стосувалася Володимира Майбоженка, колишнього голови Броварської РДА, який у стані алкогольного сп'яніння вчинив дорожньо-транспортну пригоду, через яку постраждали четверо пішоходів, включаючи малолітню дитину, яка одержала перелом руки. Броварський міськрайонний суд Київської області своїм вироком від 27 січня 2025 року затвердив угоду між обвинуваченим та потерпілими, за якою В. Майбоженку призначено покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК України – у виді штрафу в розмірі двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 34 000 (тридцять чотири тисячі) гривень [5]. Варто звернути увагу на те, що це рішення одержало значний суспільний осуд. Український політик Б. Береза у своєму дописі в соціальній мережі «Facebook» навіть пов'язував вказаний вирок з корупцією та політичними зв'язками колишнього голови Броварської РДА [88]. Отже, вказаний приклад демонструє, що випадок скоєння дорожньо-транспортних пригод у стані алкогольного сп'яніння, тим більше коли потерпілими стають декілька осіб, одержує значний громадський осуд, отож у таких справах недоцільно обмежуватися лише волевиявленням сторін угоди. Якщо у таких випадках укладати угоду без належної оцінки ситуації, існує ризик, що порушник, фактично не зазнавши серйозного покарання, і надалі буде нехтувати правилами безпеки під час керування автомобілем. Відсутність реальних наслідків для нього може лише закріпити відчуття безкарності, що зрештою збільшить загрозу для суспільства.

З цього приводу слід зазначити, що, хоча укладення угоди про примирення між потерпілим і обвинуваченим за їх власної волі виглядає логічним та доцільним, відповідає рекомендаціям міжнародних інституцій стосовно необхідності відійти від лише репресивної функції кримінального права і процесу, водночас, на мій погляд, варто не забувати про публічний характер кримінального провадження, про інтереси суспільства у випадках позбавлення винним іншої людини життя. Водночас варто пам'ятати, що судові рішення має адресатом не лише сторін конкретного провадження, а й все суспільство, підлягає опублікуванню та впливає на всіх громадян – не випадково судові рішення ухвалюються іменем України [34, с. 19-20]. Про цей момент правова доктрина відзначала і у контексті угоди про визнання винуватості, стверджуючи, що «слідство може нести репутаційну відповідальність за ті умови покарання, які вони узгодили з підозрюваним, якщо суспільство не схвалюватиме такі домовленості» [52].

У наведених вище вироках суди мали б надати оцінку угоді, укладеній між сторонами, не лише з позиції примирення самих сторін, а й з позиції того, які наслідки її реалізація матиме для суспільства у цілому. У зв'язку з тим, що необережні злочини було скоєно винними саме у стані алкогольного сп'яніння, вага суспільних інтересів значно збільшується. А можливість особи уникнути жорсткого покарання здатна провокувати збільшення подібних ситуацій, що є неприпустимим, тим більше з огляду на те, що держава значно посилила відповідальність за такі дії у зв'язку з об'єктивною нагальною необхідністю. До того ж суд був наділений відповідними повноваженнями: адже відповідно до пункту 2 частини 7 статті 474 КПК «Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо: умови угоди не відповідають інтересам суспільства».

На мій погляд, якщо тлумачити законодавство України системно, слід дійти висновку, що затвердження судами вказаних вище угод дійсно суперечило інтересам суспільства. Якщо ми спробуємо тлумачити чинну редакцію ст. 46 КК, стає очевидним, що законодавець, ввівши доволі жорсткі санкції за ст. 286-1 КК, водночас мав намір не допустити звернення винних до традиційних «дірок у

законодавстві», завдяки яким винна особа мала б змогу цих жорстких санкцій уникнути, у тому числі і у випадку досягнення домовленостей і з безпосереднім потерпілим чи навіть потерпілими.

2.3. Проблемні аспекти угод із малолітніми потерпілими

Проблема укладення угод у кримінальному провадженні щодо необережних злочинів, особливо у випадках, коли потерпілим є малолітня особа або ж людина, яка не може адекватно висловити свою позицію, є вкрай суперечливою. Законодавство України не містить чітких застережень щодо таких ситуацій, що породжує неоднозначну судову практику та викликає важливі питання щодо справедливості й моральності застосування цього інституту.

«Гучна» справа № 361/8533/24 піднімає і ще одне важливе питання, яке стосується як необережних злочинів, так і умисних в контексті кримінального провадження на підставі угод, а саме: чи дозволено укласти угоду, якщо потерпілою є малолітня особа. КПК не містить якихось застережень з цього приводу. Водночас існує Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод», у пункті 3 якої зазначається, що «угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні». Водночас у тому ж пункті пленум Верховного Суду наголосив: «Якщо ж неповнолітній не досяг шістнадцяти років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення та засвідчено їх підписом» [38]. Отже, пленум обов'язково говорить про надання неповнолітнім, який не досяг 16-річного віку, своєї згоди на укладення угоди.

Водночас вік малолітньої потерпілої у справі – усього-лише 2 роки. Цілком очевидно, що особа у віці 2 років не здатна надавати яку б то не було

усвідомлену згоду на укладення угоди про примирення з винним. При цьому правова доктрина, зокрема О. Дудоров, щоправда у контексті звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК, вважає, що у такому випадку треба виходити з презумпції незгоди малолітніх з примиренням, зокрема й тому, що посягання, вчинене проти такого потерпілого, свідчить про більшу суспільну небезпеку винної особи [13]. Знову ж таки, вважаю за доцільне погодитися з такою позицією доктрини, оскільки у питанні примирення за ст. 46 КК або відповідними статтями КПК, на моє переконання, немає значної різниці стосовно характеру волевиявлення малолітньої особи.

Побіжно слід підняти і питання про те, як повинен формулюватися суб'єктний склад укладеної угоди про примирення, у випадку коли в її укладенні бере участь законний представник такого неповнолітнього потерпілого за його згодою. На думку М. Сіроткіної, висловленої у праці «Ініціювання укладення угоди про примирення в кримінальному провадженні», «угода про примирення може бути укладена лише з неповнолітнім особисто» [46, с. 293]. Тому авторка вважала прикладом неправильного правозастосування практику укладення угод з представником неповнолітнього потерпілого як з їх затвердження з неналежними особами. У якості прикладу М. Сіроткіна наводила вирок Кременського районного суду Луганської області від 6 лютого 2013 року в справі № 414/169/13-к [6]. На мою думку, дійсно, юридично правильним слід вважати укладення угоди з неповнолітнім за наявності його згоди, а не з представником, хоча представник і здійснює це *de facto*, як визнавала М. Сіроткіна [46, с. 293] – так само, як це має місце за наявності у особи адвоката.

Про проблеми при укладенні угод при необережних злочинах звертав увагу і М. Хавронюк у науково-публіцистичній статті «"ПРАВОПРОКУРОРЯ", або деякі проблеми угоди про визнання винуватості». Автор ставив наступні запитання: «А ще незрозуміло: які можуть бути угоди у справах про необережні кримінальні правопорушення, які спричиняють тяжкі наслідки майнового характеру? Про які «обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення» (див. ст. 472) тут можна говорити?

А таких правопорушень чинний КК України передбачає кілька десятків видів. Наприклад, порушення ветеринарних правил, що спричинило епізоотію серед тварин на величезній території. Яка користь суспільству від того, що обвинувачений активно каявся і завдяки цьому кримінальне провадження довго не тривало? Тільки фінансова» [58]. Через це М. Хавронюк навіть дійшов доволі сміливого висновку про те, що «У будь-якому випадку угоди про визнання винуватості не слід було впроваджувати у справах [...] про кримінальні правопорушення, вчинені через необережність [...]» [58].

Хоча з фінальною думкою М. Хавронюка погодитися не можу, бо вважаю, що інститут угод якраз доволі логічно використовувати саме щодо необережних злочинів, вважаю, що наведені мною аргументи обґрунтовано доводять, що сучасна регламентація можливості укладення угод у кримінальному провадженні, і в першу чергу стосовно злочинів із необережною формою вини, є застарілою у тому, що ігнорує багато надважливих аспектів, пов'язаних із необхідністю додержувати справедливості та моральності. Це стосується перш за все тих необережних злочинів, у яких реальні потерпілі «не можуть говорити», тобто укласти які б то не було угоди, досягати компромісів, іти на поступки винній стороні тощо. Цілковите звільнення винних осіб у таких випадках від відбування покарання виглядає цілком недоречним, як було продемонстровано вище.

2.4. Питання доцільності обмеження права на апеляційний розгляд

Великою проблемою, що стримує поширення проваджень на підставі угод у вітчизняній практиці, є, на мою думку, певні обмеження, які накладаються на підозрюваного, обвинуваченого. Так, відповідно до пункту 1 ч. 1, а також до ч. 2 ст. 473 КПК для підозрюваного чи обвинуваченого наслідком укладення та затвердження як угоди про примирення, так і угоди про визнання винуватості є, зокрема, обмеження права оскарження вироку. Справа в тому, що таке обмеження є доволі суворим: подальше оскарження вироку, яким затверджено угоду,

дозволяється лише з формальних підстав, як-от: призначення судом покарання, суворішого ніж узгоджене сторонами угоди. При цьому право на апеляційне оскарження вироку має надважливе значення. Відповідно до пункту 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України забезпечення права на апеляційний перегляд справи є однією з основних засад судочинства.

При цьому, як підтверджують численні соціологічні дослідження, українцям властивий вражаючи низький рівень довіри до владних інституцій. Відповідно до дослідження, проведеного у грудні 2024 року Київським міжнародним інститутом соціології, лише приблизно 12% респондентів довіряють судам і лише 9% – органам прокуратури [40], наявність епізодів, заснованих на об'єктивних випадках зловживання владними структурами своїми повноваженнями психологічний чинник у питанні застосування інституту угод в кримінальних провадженнях в Україні виходить на перше місце. І цілком закономірно, що обмеження процесуальних прав підозрюваного чи обвинуваченого, з якими законодавство пов'язує укладення угод, може свідомо чи підсвідомо тлумачитися таким підозрюваним чи обвинуваченим як спроба органів влади істотно погіршити його становище, при цьому тоді, коли слідство чи дізнання насправді не володіє достатньою кількістю доказів для доведення його провини. На мою думку, така ситуація значною мірою стримує поширення кримінальних проваджень на підставі угод в Україні.

Враховуючи наведені вище спостереження, доцільно, на мою думку, звернутися до досвіду Німеччини. Як зазначає Р. Новак у своїй праці «Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості», «Слід зазначити, що у кримінальному процесуальному законодавстві Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) правова позиція щодо цього питання визначена по-іншому. Так, у постанові Великої колегії Федерального Верховного суду ФРН від 03.03.2005 наголошено, що відмова від можливості оскарження вироку не може бути складовою частиною судової угоди, та, навпаки, після кожного вироку, заснованого на судовій угоді, суд зобов'язаний роз'яснити засудженому, що він, незалежно від угоди, вільний у своєму рішенні оскаржити

вирок у відповідній інстанції» [30, с. 75-84]. Дійсно, відповідне положення міститься у статті 302 Кримінального процесуального кодексу ФРН [90]. Федеральний Конституційний Суд Німеччини зазначає, що, при цьому, укладення угод між судом і сторонами, а саме так це відбувається за законами Німеччини, можливе, якщо додержуються всі конституційні норми та гарантії справедливого судочинства. Суд дійшов висновку, що чинний на той час закон Німеччини додержувався, зокрема через те, що норми законодавства, якими вводилася та розширювалася система угод у кримінальному провадженні, «супроводжуються додатковими новими положеннями, спрямованими на те, щоб угода про визнання провини була прозорою та доступною для перегляду апеляційними судами» [71].

Зрозуміло, що вітчизняний законодавець, встановлюючи обмеження на апеляційне оскарження вироку на підставі угоди, керувався міркуваннями процесуальної економії. Утім, на моє переконання, ця мета може бути досягнута і без вказаного обмеження. Адже безмовною перевагою угод є їхня зручність. Підозрюваний чи обвинувачений, який досяг угоди, і сам не буде бажати оскарження вироку, яким вона затверджена – через згадані переваги. Тому, на мою думку, у встановленні вказаного обмеження немає сенсу, водночас сама його наявність і є тим фактором, який стримує поширення угод у кримінальному провадженні і таким чином не сприяє процесуальній економії.

Проведений у цьому розділі аналіз проблемних аспектів кримінального провадження на підставі угод у справах про необережні кримінальні правопорушення дозволяє стверджувати, що поширений у правовій доктрині погляд про органічну сумісність необережних діянь з інститутом угод, попри усю свою зовнішню логічність, потребує суттєвого уточнення. Виявлені у ході дослідження матеріально-правові, процесуальні та аксіологічні проблеми переконливо свідчать про те, що чинне законодавство України у цій сфері залишається істотно недосконалим, а сформована судова практика — у багатьох

випадках суперечливою і такою, що не завжди відповідає основоположним принципам кримінально-правової науки.

Принципово важливим видається висновок щодо неможливості укладення угоди про примирення у тих кримінальних провадженнях, де наслідком необережного діяння стала смерть потерпілого. Незважаючи на формальну позицію Верховного Суду, висловлену у Постанові від 27 травня 2021 року у справі № 608/2388/20, обґрунтування цієї позиції видається мені непереконливим. Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17 надала ґрунтовну, доктринально вивірену відповідь на питання про правову природу примирення як виключно особистого права безпосереднього потерпілого, яке не може бути ані делеговане, ані успадковане. У наступному ж рішенні Верховний Суд, замість того щоб системно проаналізувати запропоновані ним самим аргументи у контексті процесуального інституту угоди про примирення, обмежився формальним посиленням на нетотожність двох правових інститутів. Однак, як було продемонстровано у підрозділі 2.1, з огляду на спільну природу поняття «примирення» в обох інститутах та з огляду на однакові (за своєю фактичною суттю) наслідки для винного, такий формальний підхід не витримує критики. Аморальною та такою, що нехтує основоположним правом людини на життя, є сама ситуація, у якій інша особа, нехай і близький родич померлого, фактично присвоює собі право пробачати винного від імені того, хто вже не може висловити власну волю. Така практика, на моє переконання, не відповідає вимогам саме моральної складової права, на яких послідовно наголошують М. Козюбра та Р. Алексі, а отже, потребує виправлення як на рівні судової практики, так і шляхом унесення відповідних змін до КПК.

Не менш проблемною є наявна можливість укладення угод у справах про порушення правил безпеки дорожнього руху, вчинені в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Виявлена у ході дослідження асиметрія між матеріально-правовим та процесуально-правовим регулюванням є показовою: законодавець, унісши Законом від 16.02.2021 спеціальне виключення до статті 46

КК, прямо засвідчив свою волю на посилення відповідальності у цій категорії справ і на унеможливлення «обходу» відповідальності через інститути компромісного врегулювання. Втім, паралельне процесуальне регулювання у главі 35 КПК такого виключення не містить, що уможлиблює фактичне нівелювання волі законодавця через укладення угоди про примирення. Проаналізовані вироки, зокрема у справах № 293/2152/23, № 681/1286/22 та особливо резонансна справа № 361/8533/24, демонструють, що суди, формально не виходячи за межі ч. 7 ст. 474 КПК, по суті ухвалюють рішення, які підривають дієвість матеріально-правової реформи 2021 року. На мою думку, така ситуація потребує негайного законодавчого виправлення шляхом синхронізації переліку виключень за ст. 46 КК та главою 35 КПК, а також активнішого застосування судами наявних у них повноважень за п. 2 ч. 7 ст. 474 КПК щодо відмови у затвердженні угод, які не відповідають інтересам суспільства. Адже інтерес суспільства у припиненні практики керування транспортними засобами у стані сп'яніння є настільки очевидним, що його ігнорування при затвердженні угод видається мені проявом надмірно формального підходу до правосуддя та правозастосування.

Також варто згадати про проблематику укладення угод у тих кримінальних провадженнях, де потерпілою є малолітня особа, яка об'єктивно не здатна до усвідомленого волевиявлення. Чинне законодавство та постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 регулюють лише ситуацію з неповнолітніми, які не досягли шістнадцяти років, відповідаючи мовчанням на питання про малолітніх потерпілих віком, наприклад, два чи три роки, які з очевидних причин не можуть надати жодної згоди — ані особисто, ані опосередковано через представника. Поділяючи позицію О. Дудорова, висловлену ним щодо застосування ст. 46 КК, видається обґрунтованим виходити з презумпції незгоди малолітніх з примиренням. Ця ж логіка повинна бути послідовно поширена і на процесуальний інститут угоди про примирення за КПК. Відсутність такого правила у чинному законодавстві створює реальну

загрозу того, що інтереси найвразливішої категорії потерпілих — малолітніх — будуть формально «представлені» їхніми законними представниками, мотивація яких не завжди може повністю збігатися з інтересами самої дитини. Видається, що це питання заслуговує на окреме законодавче врегулювання у рамках КПК.

Нарешті, окремої уваги потребує питання обмеження права підозрюваного чи обвинуваченого на апеляційне оскарження вироку, ухваленого на підставі угоди. Якщо звертати увагу на раціональні мотиви законодавця, який, очевидно, керувався міркуваннями процесуальної економії, маю зазначити, що у вітчизняних умовах ця норма видається не лише надмірною, а й контрпродуктивною. В умовах хронічно низького рівня довіри українського суспільства до судової системи та органів прокуратури, який, за даними Київського міжнародного інституту соціології станом на грудень 2024 року, не перевищує 12 та 9 відсотків відповідно, обмеження права на апеляційне оскарження сприймається підозрюваними та обвинуваченими радше як прихований інструмент тиску, ніж як логічний наслідок добровільного компромісу. Видається, що німецький підхід, відповідно до якого відмова від права на апеляційне оскарження не може бути складовою судової угоди, є значно прогресивнішим і, парадоксально, більш сприятливим для самої практики укладення угод. Адже сторона, яка дійсно вільно й усвідомлено погодилася на угоду, не матиме ані потреби, ані бажання її оскаржувати; той же, хто погодився на неї під тиском обставин, повинен мати право на перегляд такого рішення в апеляційному порядку. Таким чином, скасування або принаймні істотне послаблення обмежень, передбачених статтею 473 КПК, було б, на моє переконання, цілком виправданим кроком, який, не порушуючи принципу процесуальної економії, водночас зміцнив би довіру до інституту угод і сприяв би його ширшому застосуванню в українській правовій практиці.

РОЗДІЛ 3

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОМПРОМІСНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕОБЕРЕЖНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

3.1. Континентальна модель: досвід ФРН (Täter-Opfer-Ausgleich) та Франції (médiation pénale)

Дві континентальні європейські юрисдикції — Німеччина та Франція — розробили структурно відмінні, але функціонально конвергентні механізми вирішення кримінальних справ через компроміс. Обидві системи застосовують ці інструменти найчастіше до правопорушень невеликої та середньої тяжкості, водночас виключаючи або суттєво обмежуючи їх використання у справах про необережне позбавлення життя потерпілого. У цьому підрозділі розглядаються Täter-Opfer-Ausgleich (далі — TOA) та Verständigung у Німеччині поряд із médiation pénale, composition pénale та comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité (далі — CRPC) у Франції, з урахуванням нормативних рамок, встановлених Директивою ЄС 2012/29/EU та Рекомендацією Ради Європи CM/Rec(2018)8 [85; 112]. Попри широке законодавче заохочення з боку європейських інституцій, які прямо рекомендують забезпечувати доступ до відновного правосуддя незалежно від виду правопорушення, і Німеччина, і Франція накладають значні де-юре та де-факто обмеження на компромісне врегулювання у справах про необережне вбивство та правопорушення пов'язані з керуванням транспортним засобом.

Німецька система компромісного врегулювання між правопорушником і потерпілим спирається на два законодавчих стовпи. Матеріально-правова норма — § 46a Кримінального кодексу ФРН (StGB), запроваджена Законом про боротьбу зі злочинністю (Verbrechensbekämpfungsgesetz) 1994 року, надає судам факультативну підставу для пом'якшення покарання або, у випадках, коли в конкретній справі призначене (verwirkte) покарання не перевищує одного року

позбавлення волі чи 360 денних ставок штрафу, повного звільнення від покарання [116]. Параграф 46а передбачає два альтернативних шляхи: Перший вимагає від правопорушника участі у комунікативному процесі (*kommunikativer Prozess*), спрямованому на всебічне врегулювання з потерпілим, тоді як другий вимагає відшкодування шкоди. Федеральний Верховний суд Німеччини витлумачив першу вимогу як необхідність справжнього (*echt*) прийняття на себе відповідальності (*Übernahme von Verantwortung*) [67].

Процесуальний компонент з'явився п'ятьма роками пізніше. § 155а КПК ФРН (*StPO*), запроваджений законом від 20 грудня 1999 року, покладає на прокурорів та суди обов'язок перевірки (*Prüfungspflicht*) можливості компромісного врегулювання між обвинуваченим і потерпілим на кожній стадії провадження та, у належних випадках, активного сприяння їй (*Hinwirkungspflicht*) [117]. Критично важливо, що згідно § 155а речення 3 забороняє визнавати справу придатною для медіації всупереч прямо вираженій волі потерпілого. [93; 118; 119].

На практиці ТОА відбувається через структуровану послідовність етапів, спочатку справу направляють до медіатора. Далі відбуваються окремі попередні бесіди (*Getrennte Vorgespräche*) з правопорушником і потерпілим передують фасилітованій спільній сесії (*Ausgleichsgespräch*), що завершується досягненням домовленості [70]. Найпоширенішими результатами є вибачення, *die förmliche Entschuldigung* (66,5% справ), домовленості щодо подальшої поведінки потерпілого, *Verhaltensvereinbarungen* (28,3%), матеріальне відшкодування, *der Schadensersatz* (25,2%) та компенсація моральної шкоди, *das Schmerzensgeld* (10,8%). Медіатор контролює виконання та звітує органу, який здійснив направлення. Прокурори ініціюють приблизно 74–80% усіх проваджень ТОА; самі потерпілі ініціюють менше 1% справ, а правопорушники — менше 3% [70].

Загальнонаціональна статистика ТОА (*bundesweite TOA-Statistik*) публікується раз на два роки з 1993 року; з 2011 року її ведуть проф. Артур Гартманн та колеги з Інституту поліцейських та безпекових досліджень Бремена (раніше — проф. Г.-Ю. Кернер у Тьобінгені) у співпраці з *TOA-Servicebüro* при

DBH-Fachverband e.V. Це єдиний у світі безперервний національний набір даних про компромісне врегулювання правопорушень [122]. Станом на 2018 рік установи-учасники — приблизно 70–76 по 11 із 16 федеральних земель — задокументували кумулятивно 111 605 справ за участю 268 642 осіб. Показники успішності є доволі високими: приблизно 85% проваджень ТОА завершуються угодою. Коли медіація успішна, 93,8% справ згодом закриваються. Водночас участь у статистиці є добровільною, що робить ці цифри не стовідсотково точними. Науковці оцінюють реальну щорічну кількість у 30 000 справ, хоча навіть це становить менше 0,5% від приблизно 5,9 мільйона зареєстрованих кримінальних справ на рік у Німеччині [126].

Ключове рішення Федерального Верховного суду від 6 червня 2018 року (4 StR 144/18) встановило, що ТОА за § 46a Nr. 1 StGB є неможливим у справах про завершене вбивство, включаючи необережне позбавлення життя (*fahrlässige Tötung*, § 222 StGB). Суд мотивував це тим, що необхідний комунікативний процес між правопорушником і жертвою (*Täter und Opfer*) передбачає очевидно живу жертву: родичі загиблого (*Hinterbliebene*) не охоплюються поняттями *Verletzter* або *Opfer*. Виплати родині загиблого можуть бути враховані як загальна обставина при призначенні покарання за § 46 абз. 2 StGB, але вони мають «значно меншу вагу», ніж успішний ТОА [66].

Цей висновок є надзвичайно релевантним для цього дослідження: він перегукується з Постановою Верховного Суду України від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17, де було зроблено аналогічний висновок щодо неможливості примирення з померлим потерпілим за ст. 46 КК. Таким чином, Федеральний Верховний суд Німеччини та Верховний Суд України дійшли по суті тотожного висновку.

Водночас необережне заподіяння тілесних ушкоджень (*fahrlässige Körperverletzung*, § 229 StGB) повністю підпадає під ТОА, оскільки потерпілий, який вижив, може брати участь у комунікативному процесі [128]. Щодо суто правопорушень у сфері дорожнього руху, § 316 StGB (*Trunkenheit im Verkehr*), керування транспортом у нетверезому стані, є структурно непридатним для ТОА,

оскільки не існує конкретного потерпілого для необхідного діалогу. Натомість, § 315c StGB (Gefährdung des Straßenverkehrs) має конкретного потерпілого у випадку реальної загрози певній особі, що теоретично робить ТОА застосовним. Як вказують Шіманн, Кунде та Кшисановські, закон не встановлює обмежень щодо категорій правопорушень, до яких може застосовуватися ТОА [114].

Втім, наукова література фіксує стійкий дефіцит імплементації компромісних методів врегулювання. Шіманн, Кунде та Кшисановські у своєму визначному аналізі 2021 року у KriPoZ виявляють множинні структурні причини. По-перше, і § 46a StGB, і §§ 155a–155b StPO містять суттєві неоднозначності (Unschärfen): вимога «комунікативного процесу» за § 46a залишається предметом судових дискусій, а обмежувальне тлумачення BGH звузило сферу застосування норми. По-друге, § 155a StPO функціонує як Soll-Vorschrift (норма, що рекомендує, а не зобов'язує) без будь-яких санкцій за невиконання — Толмайн характеризував її як таку, що «фактично нічого не регулює». По-третє, існує внутрішня суперечність між матеріальним та процесуальним правом: § 46a Nr. 1 дозволяє визнати «сумлінне прагнення до врегулювання» правопорушника навіть без участі потерпілого, тоді як § 155a речення 3 забороняє процедуру всупереч прямо вираженій волі потерпілого [114, 123].

Міхаель Кільхлінг, багаторічний член правління European Forum for Restorative Justice (2006–2018), у тому числі Secretary of the Board (2010), та старший науковий співробітник Інституту Макса Планка з дослідження злочинності, безпеки і права у Фрайбурзі, сформулював більш фундаментальну критику. У своїй програмній доповіді у червні 2023 року на конференції у Майсені він охарактеризував існуючу процедуру як «справді патерналістський спосіб провадження» (genuin paternalistische Verfahrensweise) і виступив за визнання суб'єктивного права на відновне правосуддя — права, що дозволяє потерпілим проактивно вимагати ТОА, а не залежати від прокурорського розсуду [64]. Він аргументував, що Німеччина має одні з найширших правових рамок для відновного правосуддя у світі — без обмежень за типом злочину,

категорією осіб чи стадією провадження — проте використовує лише незначну частку свого потенціалу. [127].

Відмінний від ТОА, інститут *Verständigung* за § 257c StPO — кодифікований Законом від 29 липня 2009 року — є формалізованим німецьким інструментом домовленості (*plea bargaining*). На відміну від ТОА, він не передбачає участі потерпілого і не має відновної складової. Суд може запропонувати угоду з обвинуваченням і захистом щодо меж покарання в обмін на визнання провини.

Рішення Федерального Конституційного Суду від 19 березня 2013 року (2 BvR 2628/10) підтвердило конституційність § 257c StPO, але виявило «серйозний дефіцит імплементації» (*gravierendes Vollzugsdefizit*) та попередило, що стійке недотримання процесуальних гарантій може зробити норму неконституційною [71].

Критична гарантія відрізняє німецький підхід від систем загального права, що було вже згадано у цій роботі: § 302 абз. 1 реч. 2 StPO абсолютно забороняє відмову від права на апеляцію (*Rechtsmittelverzicht*) після *Verständigung*, а § 35a реч. 3 StPO вимагає, щоб засуджений був прямо поінформований про це право [120; 121]. Ця норма гарантує, що узгоджені вироки залишаються предметом повного апеляційного перегляду — структурна гарантія проти примусової динаміки, характерної для *plea bargaining*.

Французька система діє через принципово іншу логіку: принцип доцільності переслідування (*principe d'opportunité des poursuites*, ст. 40 КПК Франції) надає прокурору Республіки (*procureur de la République*) практично необмежений розсуд щодо того, чи здійснювати кримінальне переслідування, це створює певний інституційний простір для градуйованої архітектури компромісного врегулювання, яка з 1993 року значно розширилася [80].

Кримінальна медіація (*médiation pénale*) виникла з неформального «преторіального» експерименту у 1980-х роках — на початку 1990-х приблизно 70 прокуратур практикували її без законодавчої основи. Закон від 4 січня 1993 року (*Loi n° 93-2*) забезпечив першу підставу. Закон від 23 червня 1999 року (*Loi*

n° 99-515) створив окрему статтю 41-1 КПК Франції, яка наразі перелічує одинадцять окремих альтернатив кримінальному переслідуванню (*alternatives aux poursuites*), з яких власне *médiation pénale* становить п'яту (5°) [75].

Процедура проста за задумом: прокурор, здійснюючи дискреційні повноваження, направляє справу до медіатора прокурора (*médiateur du procureur*) — зазвичай делегата прокурора або члена акредитованої асоціації, що діє у «домах правосуддя та права» (*maisons de justice et du droit*). Медіатор скликає сторони окремо, а потім організовує спільну сесію [89]. У разі досягнення угоди складається та підписується протокол (*procès-verbal*). Визначальною рисою *médiation pénale* є те, що успішне завершення не скасовує публічного обвинувачення (*action publique*) — прокурор зберігає теоретичну можливість відновити переслідування, а результат не вноситься до реєстру судимостей (*casier judiciaire*).

Критичний законодавчий поворот стався з ухваленням Закону від 30 липня 2020 року (*Loi n° 2020-936*), який абсолютно заборонив *médiation pénale* у справах про домашнє насильство (*violences au sein du couple* за статтею 132-80 Кримінального кодексу Франції) [105].

Щодо нещодавньої рекодифікації, Ордонанс від 19 листопада 2025 року (*Ordonnance n° 2025-1091*) позначає статтю 41-1 КПК як скасовану з 1 січня 2029 року. Це є не змістовним скасуванням, а всеохоплюючою рекодифікацією *à droit constant* — структурним переписуванням усього Кодексу кримінального судочинства у новий тематично-хронологічний формат. Зміст статті 41-1 буде збережено під новими номерами статей, з набранням чинності, попередньо заплановано на 1 січня 2029 року, але потенційно відкладеним до 1 січня 2030 року до ратифікації [108].

Застосування французьких компромісних механізмів до необережних правопорушень підпорядковується чіткій ієрархії виключень. Необережне вбивство (*homicide involontaire*, ст. 221-6 Кримінального кодексу Франції, що карається 3 роками позбавлення волі або 5 роками за обтяжуючих обставин)

прямо виключене (*de jure*) як з *composition pénale* (ст. 41-2 КПК, останній абзац) [76].

Необережне заподіяння тілесних ушкоджень (*blessures involontaires*, ст. 222-19 — 222-20-1 Кримінального кодексу Франції) отримує суттєво інше правове регулювання. Незначні випадки з тимчасовою непрацездатністю (ІТТ) менше трьох місяців можуть бути врегульовані через заходи за ст. 41-1. [75; 76; 79; 82]. Правопорушення у сфері дорожнього руху — керування у стані сп'яніння, керування з призупиненою ліцензією, перевищення швидкості — становлять домінуючу сферу обох механізмів: приблизно 50% усіх *compositions pénales* стосуються правопорушень у сфері дорожнього руху (*contentieux routier*) [113].

Composition pénale (ст. 41-2 КПК Франції), створена паралельно зі ст. 41-1 Законом 1999 року і модифікована дев'ятнадцять разів відтоді, є якісно іншим інструментом: прокурорською санкцією, що вимагає визнання правопорушником фактів (*reconnaissance des faits*), валідується суддею та — на відміну від *médiation pénale* — погашає публічне обвинувачення (*action publique*) після успішного виконання [76]. Доступна така опція для правопорушень, що караються позбавленням волі до п'яти років, вона пропонує прокурору певну дискрецію, що включає штрафи (*amende de composition*), громадські роботи (до 100 годин), призупинення водійських прав (до шести місяців), іммобілізацію транспортного засобу тощо. Обсяги *composition pénale* стабільно зростають: приблизно 62 000 успішних виконань у 2018 році [102].

Comparution sur reconnaissance préalable de culpabilité (CRPC), створена Законом Пербена II від 9 березня 2004 року, є найближчим французьким аналогом процедури визнання вини (*guilty plea*). Прокурор пропонує конкретні опції покарання — позбавлення волі не більше трьох років або половини максимального строку, плюс додаткові заходи — обвинуваченому, який визнає факти, за обов'язкової участі адвоката [101]. Судова гомологація на публічному засіданні є обов'язковою. Суддя не має широкої дискреції, він може лише затвердити або відхилити пропозицію, але не змінювати її [77].

Стаття 495-16 КПК встановлює абсолютні виключення: неповнолітні, правопорушення у сфері преси, політичні правопорушення та — критично — необережне вбивство (*délits d'homicides involontaires*) [77].

Академічна рецепція була неоднозначною. Жан Дане обґрунтував розмежування між «згодою» (*assentiment*) та «справжньою згодою» (*consentement*), тим самими поставив під сумнів добровільність процедури [72; 101]. Франсуа Деспре аргументував, що CRPC порушує фундаментальну рівновагу кримінального процесу, фаворизує прокуратуру за рахунок суду. Серж Гюншар, навпаки, у своїй доповіді 2008 року «*L'ambition raisonnée d'une justice apaisée*» виступив за поширення CRPC на всі проступки (*délits*).

Як німецькі, так і французькі механізми функціонують у рамках європейської нормативної архітектури, яка, парадоксально, заохочує ширше застосування відновного правосуддя, ніж реально впроваджує будь-яка з цих держав. Директива ЄС 2012/29/EU (Директива про права жертв), ухвалена 25 жовтня 2012 року, визначає відновне правосуддя у ст. 2(1)(d) як «будь-який процес, у якому жертві та правопорушнику надається можливість, за їхньої вільної згоди, брати активну участь у вирішенні питань, що виникли внаслідок кримінального правопорушення, за допомогою неупередженої третьої сторони». Стаття 12 встановлює мінімальні гарантії, але не виключає жодної категорії правопорушень [85].

Рекомендація Ради Європи CM/Rec(2018)8 щодо відновного правосуддя у кримінальних справах, ухвалена 3 жовтня 2018 року на заміну Рекомендації R(99)19, йде значно далі. Правило 18 є особливо значущим для справ про необережні правопорушення: відновне правосуддя має бути загальнодоступною послугою (*generally available service*), а вид, серйозність або географічне розташування правопорушення не повинні самі по собі, за відсутності інших міркувань, перешкоджати можливості застосування відновного правосуддя. Правило 19 додає, що послуги відновного правосуддя мають бути доступні на всіх стадіях кримінального процесу [112]. Ця формула прямо ставить під сумнів

як категоричне виключення ТОА у справах про завершене вбивство, встановлене BGH, так і виключення необережного вбивства з *composition pénale*.

Порівняльне дослідження висвітлює структурні відмінності між двома національними підходами. Штефані Тренкле у якісному мікросоціологічному дослідженні «У тіні кримінального закону: медіація між злочинцем і жертвою в Німеччині та Франції» виявила, що обидві системи відчували певний дисонанс між автентичною медіацією — комунікативною, відкритою, відновною — та інструментальними вимогами процесуальної ефективності [124].

Синтез німецького та французького підходів виявляє структурний парадокс. Обидві системи пропонують найширші компромісні механізми для незначних правопорушень і обмежувальну позицію щодо саме тих необережних злочинів (особливо пов'язаних із заподіянням смерті потерпілому) де наукові дослідження з відновного правосуддя свідчать про найбільший потенціал для справжнього примирення між правопорушником і жертвою. У Німеччині категорична заборона BGH на ТОА у справах про вбивство закриває шлях до медіації саме там, де відсутність злочинного наміру та глибоке каяття правопорушника могли б зробити комунікативне відновлення найбільш автентичним.

3.2. Досвід Польщі, Литви та Грузії у сфері компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення

У Розділі 1 цієї роботи було з'ясовано, що інститут компромісного врегулювання за кримінальним правом є заохочувальним заходом кримінально-правового характеру, який реалізується поза межами власне кримінальної відповідальності. Водночас було встановлено, що цей інститут є засобом диференціації кримінальної відповідальності, покликаним підібрати такий інструмент реагування на злочин, який найкраще відповідає конкретній ситуації. Три правові системи Центральної та Східної Європи — Польща, Литва та Грузія — демонструють принципово різні підходи до того, як саме кримінальне право

визначає матеріально-правові підстави, обсяг та межі компромісного врегулювання при необережних злочинах. Аналіз саме кримінально-правових — а не процесуальних — аспектів цих моделей дозволяє виявити закономірності, які мають безпосереднє значення для вдосконалення кримінального законодавства України.

Кримінальний кодекс Республіки Польща (Kodeks karny) від 6 червня 1997 року побудований на фундаментальному поділі кримінальних діянь на дві категорії: злочини (zbrodnie) — діяння, що караються позбавленням волі від 3 років, та проступки (występki) — діяння, що караються штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі понад один місяць (ст. 7 § 2–3 КК Польщі) [94]. Цей поділ має визначальне значення для сфери застосування компромісного врегулювання, оскільки саме категорія діяння визначає, які кримінально-правові інститути можуть бути застосовані до винної особи.

Центральним кримінально-правовим інститутом компромісного врегулювання у польському праві є умовне припинення кримінального переслідування (warunkowe umorzenie postępowania karnego), передбачене ст. 66–68 КК Польщі [94; 97; 98; 99]. За своєю правовою природою цей інститут найбільш наближений до українського звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за ст. 46 КК України, що обґрунтовано досліджували А. Ізраєлян та Г. Усатий [18, 54]. Стаття 66 КК Польщі передбачає, що суд може умовно припинити кримінальне переслідування, якщо: вина та суспільна шкідливість діяння є незначними; обставини його вчинення не викликають сумнівів; винний раніше не був засуджений за умисний злочин; його особисті якості, спосіб життя та поведінка після вчинення діяння дають підстави для позитивного прогнозу [97].

Сфера застосування цього інституту визначається за критерієм максимальної санкції: за загальним правилом — до 5 років позбавлення волі. [97].

Кримінально-правова конструкція умовного припинення передбачає встановлення іспитового строку від одного до трьох років (ст. 67 § 1 КК Польщі),

протягом якого суд може покласти на винного обов'язки, передбачені ст. 72 КК: відшкодування шкоди, вибачення перед потерпілим, утримання від зловживання алкоголем, заборону керування транспортними засобами тощо [98]. У разі вчинення винним нового умисного злочину протягом іспитового строку суд зобов'язаний поновити переслідування (ст. 68 § 1 КК Польщі). У разі грубого порушення умов або вчинення іншого правопорушення суд має право, але не зобов'язаний, поновити переслідування (ст. 68 § 2 КК Польщі) [99]. Цей механізм «умовності» є суттєвою відмінністю від українського інституту звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК, яке є безумовним і остаточним.

Для розуміння кримінально-правової логіки польського підходу слід наголосити на тому, що умовне припинення не є формою покарання і не тягне за собою судимості — воно залишається у площині заходів кримінально-правового характеру, альтернативних покаранню. Як зазначає С. Штайнборн, це «проміжний» інститут між повним звільненням від відповідальності та засудженням, що реалізує ідею диференціації кримінально-правового реагування [115]. За класифікацією, запропонованою О. В. Козаченком для українського права, польський інститут умовного припинення можна віднести до заохочувальних заходів кримінально-правового характеру [26, с. 38–41] — але із суттєвим елементом контролю у вигляді іспитового строку.

Щодо кримінально-правової оцінки необережних діянь, які спричинили смерть потерпілого, польське кримінальне право займає позицію, що відрізняється від тієї, яку зайняв Верховний Суд України у Постанові від 16 січня 2019 року по справі № 439/397/17 [35]. Стаття 155 КК Польщі (необережне позбавлення життя, покарання від 3 місяців до 5 років) визначає це діяння як *występek*, а не як *zbrodnia* [95]. Оскільки максимальна санкція становить 5 років, цей злочин підпадає під загальне правило ст. 66 § 1 КК Польщі навіть без додаткової умови примирення.

Водночас центральним для польської моделі є поняття «потерпілого» у контексті примирення. Якщо безпосередній потерпілий загинув, кримінальне право Польщі не позбавляє можливості примирення як такого, оскільки близькі

особи загиблого (*osoba najbliższa*) набувають статусу потерпілого та здатні висловити волю щодо примирення. Ця позиція кореспондує з висновком Верховного Суду України у справі № 608/2388/20 [36], де Суд допустив укладення угоди про примирення у справі про необережне вбивство, але суперечить більш ранньому висновку Великої Палати ВС у справі № 439/397/17 [35], де було встановлено, що примирення є особистим правом потерпілого, яке не може бути делеговане. Таким чином, польський підхід фактично дозволяє те, що в українському праві залишається предметом гострої дискусії.

Окрему увагу слід звернути на кримінально-правове регулювання правопорушень у сфері дорожнього руху. Стаття 178 § 1 КК Польщі передбачає обов'язкове обтяження покарання, якщо винний у правопорушенні у сфері безпеки дорожнього руху перебував у стані нетверезості (*stan nietrzeźwości*) або під впливом наркотичних засобів [100]. Водночас, на відміну від литовського законодавства (про що йтиметься нижче) та на відміну від чинної редакції ст. 46 КК України, польське кримінальне право не передбачає прямої заборони на застосування інституту умовного припинення у випадку вчинення порушення у стані сп'яніння. Обтяжуюча обставина впливає на розмір покарання, але не виключає можливості компромісного врегулювання як такого.

Необхідно також згадати інститут медіації як механізм, що має подвійну (кримінально-правову та процесуальну) природу. Результати медіації (примирення, відшкодування шкоди) мають кримінально-правове значення: вони є підставою для застосування інституту умовного припинення за розширеною санкцією (до 8 років) відповідно до ст. 66 § 3 КК Польщі, а також враховуються судом як пом'якшуюча обставина при призначенні покарання (ст. 53 § 3 КК Польщі) [97; 96]. Таке «подвійне» значення медіації — коли її результати безпосередньо впливають на матеріально-правові наслідки для винної особи — є тим елементом, якого бракує чинному кримінальному законодавству України, де Закон «Про медіацію» від 2021 року не вніс жодних змін до КК.

Литовська Республіка створила, мабуть, найбільш системний і водночас найбільш ліберальний щодо необережних злочинів кримінально-правовий

режим компромісного врегулювання серед усіх досліджуваних юрисдикцій. Кримінальний кодекс Литовської Республіки (*Baudžiamasis kodeksas*) від 26 вересня 2000 року (набрав чинності 1 травня 2003 року) містить цілу систему взаємопов'язаних матеріально-правових інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, центральним серед яких є стаття 38 — «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням між правопорушником і потерпілим» [103].

Частина 1 статті 38 КК Литви передбачає, що особа, яка вчинила кримінальний проступок, необережний злочин або нетяжкий чи середньої тяжкості умисний злочин, може бути звільнена судом від кримінальної відповідальності за кумулятивної наявності чотирьох умов: 1) зізнання у вчиненні кримінального діяння; 2) добровільне відшкодування або усунення завданої шкоди фізичній чи юридичній особі, або домовленість про таке відшкодування; 3) примирення з потерпілим або представником юридичної особи чи державної установи; 4) наявність підстав вважати, що особа не вчинятиме нових кримінальних діянь [103].

Ключовою кримінально-правовою особливістю литовського підходу є те, що стаття 38 поширюється на всі необережні злочини без будь-яких обмежень за ступенем тяжкості. У цьому полягає фундаментальна відмінність від українського підходу, де ст. 46 КК дозволяє звільнення лише за нетяжкі злочини та кримінальні проступки, а угоди за КПК — лише за нетяжкі злочини, проступки та у справах приватного обвинувачення. Литовський законодавець виходить із того, що форма вини (необережність) є самостійним і достатнім критерієм для допуску до компромісного врегулювання, незалежно від тяжкості наслідків. Це означає, що навіть необережне позбавлення життя за ст. 132 КК Литви (спричинення смерті з необережності — покарання громадськими роботами, обмеженням волі, арештом або позбавленням волі до 4 років) формально підпадає під дію ст. 38.

Такий підхід відображає специфічну кримінально-правову філософію, яку можна описати як «презумпцію застосування концепції компромісного

врегулювання» у контексті необережних злочинів. Литовський законодавець виходить із того, що необережний правопорушник — на відміну від умисного — за своєю кримінально-правовою характеристикою є менш небезпечним для суспільства, оскільки його діяння не було спрямоване на заподіяння шкоди. Тому держава надає таким особам ширшу можливість для «реституції» — відновлення правового та соціального балансу через позитивну посткримінальну поведінку. Ця логіка перегукується з висновком А. Ізраєляна про те, що компромісне врегулювання дозволяє вирішити кримінально-правовий конфлікт «з найменшими витратами» [18, с. 38], та з позицією П. Хряпківського, який доводив, що заохочувальні норми нарівні із заборонними покликані сприяти виконанню основного охоронного завдання кримінального права [60, с. 105].

Водночас литовський законодавець побудував систему кримінально-правових запобіжників, яка запобігає зловживанням цим інститутом:

Частина 2 статті 38 КК Литви прямо виключає зі сфери дії цього інституту рецидивістів та небезпечних рецидивістів, а також осіб, які вже були звільнені від відповідальності на підставі примирення, якщо з моменту попереднього примирення минуло менше чотирьох років [103]. Таким чином, литовське кримінальне право реалізує принцип «одноразовості» компромісного врегулювання — воно є привілеєм для осіб, які вперше вступили у конфлікт із кримінальним законом, а не лазівкою для систематичного уникнення відповідальності.

Частина 3 ст. 38 КК Литви встановлює механізм «умовного» звільнення: якщо звільнена особа протягом одного року вчинить кримінальний проступок чи необережний злочин або без поважних причин не виконає затвердженої судом угоди про відшкодування шкоди, суд може скасувати своє рішення про звільнення та притягнути особу до відповідальності за всі вчинені нею кримінальні діяння. Якщо ж протягом одного року звільнена особа вчинить новий умисний злочин, попереднє рішення про звільнення автоматично втрачає чинність (ч. 4 ст. 38 КК Литви). Цей механізм створює своєрідний «кримінально-правовий іспитовий

строк», аналогічний за функцією польському інституту умовного припинення, але реалізований через іншу правову конструкцію.

Стаття 19 КК Литви прямо передбачає: «Особа, яка вчинила кримінальне діяння під впливом алкоголю, наркотичних, психотропних або інших психоактивних речовин, не звільняється від кримінальної відповідальності» [83]. Ця лаконічна норма є, на моє переконання, оптимальним законодавчим рішенням цієї проблеми, яка була детально проаналізована у Розділі 2 цієї роботи стосовно українського законодавства. Як було показано на прикладі справи № 361/8533/24 (справа Майбоженка) та інших вироків, чинне українське кримінальне право — попри внесення у 2021 році відповідного застереження до ст. 46 КК — не поширило цю заборону на угоди за КПК, що створює серйозну прогалину. Литовський підхід, натомість, вирішує цю проблему фундаментально: норма ст. 19 КК поширюється на всі підстави звільнення від кримінальної відповідальності, включаючи примирення за ст. 38, звільнення за пом'якшуючих обставин за ст. 39, та звільнення під поручительство за ст. 40 КК Литви.

Доповнює систему стаття 39 КК Литви — звільнення від кримінальної відповідальності на підставі пом'якшуючих обставин. Ця норма поширюється на осіб, які вчинили кримінальний проступок або необережний злочин вперше і щодо яких наявні щонайменше дві пом'якшуючі обставини, передбачені ч. 1 ст. 59 КК Литви [104]. Таким чином, литовське кримінальне право створює багаторівневу систему заохочувальних заходів кримінально-правового характеру для необережних порушників: від повного звільнення від відповідальності (ст. 38, 39) до механізму звільнення під поручительство (ст. 40). Кожен рівень має свої кримінально-правові підстави та умови, що забезпечує гнучку і водночас системну диференціацію відповідальності.

У контексті проблеми, центральної для цієї роботи, — можливості примирення у випадку загибелі потерпілого — литовський підхід є примітним. Стаття 38 КК Литви передбачає примирення з «потерпілим або представником юридичної особи чи державної установи». Водночас у формулюванні ч. 1 п. 3 ст. 38 КК Литви немає прямої вказівки на можливість примирення з близькими

загиблого — на відміну від ситуації з представниками юридичних осіб. Це створює певну правову невизначеність, аналогічну тій, яка існує в українському праві і яку намагався вирішити Верховний Суд України у справі № 439/397/17. Литовська правова доктрина, за свідченням Г. Годи та Р. Ажубаліте, схиляється до того, що у випадку смерті потерпілого звільнення за ст. 38 є ускладненим, хоча формально не виключеним [91; 65].

Підсумовуючи можна сказати, що литовська модель цінна для українського законодавця передусім своєю системністю та внутрішньою узгодженістю. На відміну від фрагментарного українського підходу, де ст. 46 КК та статті 468–476 КПК функціонують паралельно і суперечливо (що яскраво продемонстровано у справах № 439/397/17 та № 608/2388/20), литовське кримінальне право пропонує єдину кримінально-правову рамку, в якій примирення є одним із кількох взаємопов'язаних інститутів звільнення від відповідальності, об'єднаних спільними принципами та запобіжниками.

Грузинська правова система являє собою протилежний полюс — максимальну лібералізацію компромісного врегулювання за відсутності належних кримінально-правових обмежень. На відміну від Польщі та Литви, де кримінальне право чітко окреслює матеріально-правові підстави та межі компромісу, грузинське кримінальне законодавство фактично передає це питання повністю у площину прокурорської дискреції.

Ключовою кримінально-правовою нормою є стаття 55 КК Грузії, яка надає суду повноваження призначити покарання нижче мінімальної межі, встановленої санкцією відповідної статті [84]. Ця норма, яка за своєю природою є аналогом ст. 69 КК України, набуває особливого значення у контексті процесуальних угод, оскільки саме вона забезпечує кримінально-правову підставу для значного зменшення покарання за домовленістю сторін. На відміну від ст. 69 КК України, грузинська норма не передбачає жодних обмежень за категорією порушення для свого застосування — покарання може бути знижене нижче мінімуму за будь-який злочин, включаючи вбивство [84].

Відсутність матеріально-правових обмежень для компромісного врегулювання є, на моє переконання, головною вадою грузинської моделі. Кримінальний кодекс Грузії не містить норм, аналогічних ст. 38 КК Литви або ст. 66 КК Польщі, які б встановлювали чіткі кримінально-правові підстави для звільнення від відповідальності у зв'язку з примиренням. Замість цього грузинське право повністю покладається на механізм процесуальної угоди (*plea bargain*), якій кримінальне право не ставить жодних матеріально-правових перепон [69]. Як наслідок, кримінально-правові принципи справедливості, пропорційності покарання та індивідуалізації відповідальності фактично поступаються місцем принципу процесуальної доцільності.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції висловлювала занепокоєння тим, що грузинська система дозволяє «деяким підозрюваним правопорушникам використовувати доходи від їхніх злочинів для того, щоб відкупитися від в'язниці» і «ризикує застосовуватися свавільно, зловживально і навіть з політичних мотивів» [107].

У контексті необережних злочинів відсутність кримінально-правових обмежень у грузинській моделі означає, що процесуальна угода може бути укладена щодо будь-якого правопорушення у сфері дорожнього руху — від необережного заподіяння тілесних ушкоджень до спричинення масової загибелі людей, незалежно від того, чи перебував винний у стані сп'яніння, і незалежно від того, чи є потерпілий живим [84].

Як зазначав Р. Новак у контексті американського *plea bargaining*, «Значення кримінальної процесуальної форми для вирішення завдань кримінального судочинства важко переоцінити» [30] — ця теза набуває ще більшого значення у кримінально-правовому аспекті, коли йдеться про гарантії справедливості самого покарання.

Порівняльне дослідження Бібліотеки Конгресу США (2019) характеризувало грузинську систему як «одну з найширших у світі» і зазначало, що «критики стверджують, що вона використовується як інструмент ефективності, а не справедливості» [111]. Transparency International Georgia

неодноразово вказувала на ризики економічної дискримінації: заможні обвинувачені можуть «відкупитися», тоді як менш забезпечені особи вимушені проходити повний судовий розгляд [109; 125]. Це порушує один із фундаментальних принципів кримінального права — принцип рівності перед законом, на який звертала увагу правова доктрина і щодо якого було детально сказано у підрозділі 1.2 цієї роботи.

На підставі проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки для українського кримінального права:

Узагальнюючи результати порівняльно-правового аналізу, можна сформулювати кілька ключових висновків, які мають безпосереднє значення для реформування українського кримінального законодавства.

Найбільш збалансованою серед досліджених юрисдикцій видається литовська модель, і саме вона, на моє переконання, заслуговує на першочергову увагу українського законодавця. Її концептуальна перевага полягає у тому, що вона дозволяє широке застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності для всіх необережних злочинів — підхід, який повністю відповідає кримінально-правовій логіці нижчої суспільної небезпечності необережних діянь, обґрунтованій ще у Розділі 1 цієї роботи. Водночас литовський законодавець не залишає цей інститут без запобіжників: він передбачає три послідовні рівні захисту — виключення рецидивістів зі сфери дії інституту, пряму заборону звільнення для осіб, які вчинили діяння у стані сп'яніння (стаття 19 КК Литви), та механізм скасування рішення про звільнення у разі вчинення особою нового злочину протягом одного року. Така тришарова система запобіжників демонструє, як можна поєднати ліберальний підхід до необережних правопорушників із надійним захистом публічного інтересу.

Виокремити серед усіх можливих запозичень слід саме статтю 19 КК Литви — пряму заборону звільнення від кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили діяння під впливом алкоголю, наркотичних, психотропних або інших психоактивних речовин. Імплементация аналогічної норми в українське кримінальне право є, на моє переконання, найбільш нагальною реформою з усіх

запропонованих у цій роботі. Як було детально показано у Розділі 2, існуюча прогалина між статтею 46 КК (де відповідну заборону запроваджено у 2021 році) та угодами за КПК (де вона відсутня) створює ситуацію, за якої водії у стані сп'яніння можуть фактично уникати реального покарання через укладення угоди — що підтверджено конкретними прикладами судової практики, включно з резонансною справою № 361/8533/24. Принципова перевага литовського підходу полягає у його загальному характері: норма поширюється на всі підстави звільнення від кримінальної відповідальності одразу, що унеможливорює саму появу таких прогалин, з якими стикається українська правова система.

Грузинський досвід, навпаки, слугує важливим застереженням про те, чого українському законодавцеві слід уникати. Відсутність чітких кримінально-правових підстав і меж компромісного врегулювання, передання цього питання повністю у площину прокурорської дискреції закономірно призводить до ерозії принципів справедливості, пропорційності та рівності перед законом. Якщо у підрозділі 1.2 цієї роботи на прикладі Сполучених Штатів Америки було показано, що домінування угод здатне підірвати саму основу кримінальної юстиції у розвиненій демократичній системі, то грузинський досвід підтверджує цей висновок уже у контексті пострадянської правової системи, переживає схожі з українською трансформаційні процеси. Саме ця обставина робить грузинське застереження особливо релевантним для України: ризики, описані Transparency International Georgia та зафіксовані ЄСПЛ у справі *Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia*, не є якимись абстрактними проблемами далеких юрисдикцій — це цілком реальні небезпеки, які можуть матеріалізуватися і у вітчизняній правовій системі за відсутності належних законодавчих обмежень.

Окремої уваги заслуговує польський інститут умовного припинення кримінального переслідування (*warunkowe umorzenie postępowania karnego*) з іспитовим строком. На моє переконання, він становить цікаву і концептуально продуману альтернативу тій моделі безумовного звільнення від відповідальності, яка закріплена у статті 46 чинного КК України. Запровадження елементу умовності — можливості поновлення кримінального переслідування у разі

невиконання винним покладених на нього обов'язків або у разі вчинення нового кримінального правопорушення — забезпечує саме той рівень державного контролю над поведінкою винної особи протягом певного періоду після вирішення кримінально-правового конфлікту, якого об'єктивно бракує чинному українському інститутіві. Цікавою у цьому контексті видається й та обставина, що подібний елемент умовності відображений також у частині 3 статті 38 КК Литви та, що особливо примітно, у статті 3.4.2 Проекту нового КК України. Така конвергенція підходів свідчить про загальноєвропейську тенденцію переходу від моделі безумовного звільнення від відповідальності до більш гнучких «умовних» механізмів, які зберігають за державою важелі впливу на винного навіть після первинного вирішення кримінально-правового конфлікту.

3.3. Висновки порівняльного аналізу: оптимальна модель компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення для України

Проведений у попередніх підрозділах порівняльно-правовий аналіз п'яти юрисдикцій — Німеччини, Франції, Польщі, Литви та Грузії — дозволяє не лише зафіксувати переваги та недоліки кожної з моделей компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення, а й виявити ті елементи, запозичення яких здатне усунути системні проблеми, детально висвітлені у Розділі 2 цієї роботи. Як слушно зазначав Г. О. Усатий, кримінально-правовий компроміс є «повноцінним засобом вирішення кримінально-правового конфлікту» [54, с. 48], проте ефективність цього засобу прямо залежить від того, наскільки системно та внутрішньо узгоджено побудоване відповідне законодавче регулювання. Метою цього підрозділу є формулювання конкретних пропозицій, побудованих на синтезі зарубіжного досвіду з урахуванням специфіки українського кримінального права.

Методологічно синтез будується за проблемно-тематичним принципом: кожна із системних проблем, виявлених у Розділі 2, зіставляється з тим, як

відповідна проблема вирішена у досліджуваних зарубіжних юрисдикціях, після чого формулюється пропозиція для українського законодавства. Такий підхід відповідає методу порівняльного правознавства, який, як зазначав М. І. Козюбра, передбачає не механічне копіювання іноземних норм, а їх творче переосмислення з урахуванням національної правової традиції [21, с. 97]. Аналіз виявив, що жодна з досліджених моделей не є самодостатньою — кожна містить як сильні елементи, так і суттєві вади. Оптимальна модель для України має бути саме синтетичною, поєднуючи найбільш вдалі рішення різних правових систем.

Центральною проблемою, що червоною ниткою проходить крізь усю цю роботу, є допустимість компромісного врегулювання у випадку, коли необережне кримінальне правопорушення призвело до смерті потерпілого. Порівняльний аналіз виявив надзвичайно важливу конвергенцію позицій: Федеральний Верховний суд Німеччини (BGH) у рішенні від 6 червня 2018 року (4 StR 144/18) дійшов висновку, що *Täter-Opfer-Ausgleich* за § 46a Nr. 1 StGB є неможливим у справах про завершене вбивство, включаючи необережне позбавлення життя (*fahrlässige Tötung*, § 222 StGB), оскільки необхідний комунікативний процес передбачає живу жертву [66]. Верховний Суд України у Постанові від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17 дійшов по суті тотожного висновку, встановивши, що ніхто інший не може висловити волю померлого потерпілого на примирення [35]. Французьке право підтверджує цю тенденцію: необережне вбивство (*homicide involontaire*, ст. 221-6 КК Франції) прямо виключене як з *composition pénale*, так і з CRPC [81].

Водночас порівняння виявило й протилежні підходи. Польське кримінальне право не позбавляє можливості примирення як такого у випадку загибелі потерпілого, оскільки близькі особи загиблого (*osoba najbliższa*) набувають статусу потерпілого та здатні висловити волю щодо примирення. Литовське законодавство займає проміжну позицію: стаття 38 КК Литви формально не виключає примирення у випадку смерті потерпілого. Грузинська ж модель не передбачає жодних обмежень, що призводить до ситуації, яку

Transparency International Georgia характеризувала як можливість «відкупитися від в'язниці».

Німецько-французький підхід до цієї проблеми, який збігається з позицією Великої Палати Верховного Суду України, є найбільш обґрунтованим з точки зору кримінально-правової теорії та має бути закріплений на законодавчому рівні. Як зазначав А. О. Ісраєлян, кримінально-правовий конфлікт передбачає «єдине ціле» правопорушника та жертви [18, с. 18] — якщо однієї сторони фізично не існує, конфлікт не може бути вирішений шляхом компромісу. Конкретно пропонується доповнити статтю 46 КК України (а у перспективі — відповідну норму Проекту нового КК) прямим застереженням: «Звільнення від кримінальної відповідальності (непризначення покарання) у зв'язку з примиренням не допускається, якщо внаслідок кримінального правопорушення потерпілому було заподіяно смерть». Аналогічна заборона має поширюватися і на угоди про примирення за КПК.

Водночас слід врахувати позитивний французький досвід щодо відновного правосуддя у широкому розумінні. Стаття 10-1 КПК Франції, запроваджена Законом Тобіра від 15 серпня 2014 року, прямо передбачає можливість заходів відновного правосуддя (*justice restaurative*) на всіх стадіях провадження, включаючи стадію виконання покарання, без обмежень за видом правопорушення [74]. Це означає, що навіть при забороні формального примирення як підстави звільнення від відповідальності, медіація у широкому розумінні — як засіб відновлення порушених суспільних відносин, діалогу між родичами загиблого та винним, відшкодування шкоди — має залишатися доступною. Підтвердженням практичної ефективності такого підходу слугує бельгійський досвід так званих діалогових груп медіації (*Mediation Dialogue Groups*), у яких потерпілі та порушники навіть не пов'язаних між собою порушень спільно беруть участь у структурованому ресторативному діалозі: дослідження Ф. Фоккерта та співавторів показало, що така форма медіації приносить їй учасникам суттєву користь у вимірах відповідальності, реабілітації та відновлення навіть без прямого зв'язку між конкретним правопорушником і

конкретним потерпілим [87]. Її результати, за зразком польської ст. 53 § 3 КК [96], мають враховуватися судом як пом'якшуюча обставина при призначенні покарання, але не як підстава для звільнення від відповідальності.

Друга системна проблема, виявлена у Розділі 2 на прикладі справи № 361/8533/24 (справа Майбоженка), полягає у тому, що чинне українське законодавство, попри внесення у 2021 році відповідного застереження до ст. 46 КК, не поширило заборону компромісного врегулювання на угоди за КПК у випадку вчинення необережних злочинів особою у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Порівняльний аналіз виявив, що ця проблема вирішується у досліджуваних юрисдикціях принципово по-різному.

Литовський підхід є, на моє переконання, оптимальним законодавчим рішенням. Стаття 19 КК Литви містить лаконічну, але всеохоплюючу норму: «Особа, яка вчинила кримінальне діяння під впливом алкоголю, наркотичних, психотропних або інших психоактивних речовин, не звільняється від кримінальної відповідальності» [83]. Ця норма поширюється на всі підстави звільнення від кримінальної відповідальності, включаючи примирення за ст. 38, звільнення за пом'якшуючих обставин за ст. 39 та звільнення під поручительство за ст. 40 КК Литви [103;104]. Таким чином, литовський законодавець вирішує проблему фундаментально і системно, а не фрагментарно, як це зроблено в Україні.

Пропонується імплементувати литовську модель шляхом внесення до Кримінального кодексу України (або до Проекту нового КК) норми загального характеру, аналогічної ст. 19 КК Литви, яка б встановлювала: «Особа, яка добровільно привела себе у стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебувала під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і у такому стані вчинила кримінальне правопорушення, не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності». Ключовою перевагою такого підходу є його системність: на відміну від чинного фрагментарного рішення, коли заборона стосується лише ст. 46 КК, але не поширюється на угоди за КПК, пропонована норма охоплюватиме всі форми компромісного

врегулювання. Як зазначалося у Розділі 2 цієї роботи, у зв'язку з тим, що необережні злочини було скоєно винними саме у стані алкогольного сп'яніння, суспільний інтерес значно збільшується, і двостороння модель «потерпілий — винний» є недостатньою для їх врахування.

Водночас слід наголосити на важливому застереженні, яке випливає з литовського досвіду: навіть у випадках, коли примирення не може призвести до звільнення від кримінальної відповідальності, медіація здатна виконувати іншу кримінально-правову функцію — сприяти відшкодуванню шкоди, що є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК).

Третій структурний елемент оптимальної моделі стосується механізму забезпечення виконання умов компромісного врегулювання. Чинне українське законодавство передбачає, що звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК є безумовним і остаточним: після ухвалення судом відповідного рішення винна особа більше не несе жодних кримінально-правових зобов'язань. Порівняльний аналіз виявив, що такий підхід є винятком, а не правилом серед досліджуваних юрисдикцій.

Польська модель передбачає інститут умовного припинення кримінального переслідування (*warunkowe umorzenie postępowania karnego*) за ст. 66–68 КК Польщі, який встановлює іспитовий строк від одного до трьох років [97; 98; 99]. Протягом цього строку суд може покласти на винного обов'язки: відшкодування шкоди, вибачення перед потерпілим, утримання від зловживання алкоголем, заборону керування транспортними засобами тощо (ст. 72 КК Польщі). У разі вчинення нового умисного злочину суд зобов'язаний поновити переслідування; у разі грубого порушення інших умов — має право це зробити. Як зазначав С. Штайнборн, це «проміжний» інститут між повним звільненням та засудженням, що реалізує ідею диференціації кримінально-правового реагування [115].

Литовська модель пропонує ще більш розвинений механізм. Частина 3 ст. 38 КК Литви встановлює: якщо звільнена особа протягом одного року вчинить кримінальний проступок чи необережний злочин або без поважних причин не виконає затвердженої судом угоди про відшкодування шкоди, суд може скасувати

рішення про звільнення. Якщо ж протягом одного року вчинено новий умисний злочин, попереднє рішення автоматично втрачає чинність (ч. 4 ст. 38 КК Литви) [103]. Цей механізм створює кримінально-правовий іспитовий строк, аналогічний за функцією польському, але більш структурований за наслідками.

Пропонується запровадити механізм умовного характеру звільнення від кримінальної відповідальності (непризначення покарання) у зв'язку з примиренням, за зразком литовсько-польської моделі. Конкретно: встановити іспитовий строк тривалістю один рік, протягом якого винна особа зобов'язана виконувати умови угоди про відшкодування шкоди та додаткові обов'язки, визначені судом. У разі невиконання умов або вчинення нового кримінального правопорушення рішення про звільнення підлягає скасуванню

Четверта проблема, виявлена у Розділі 2, стосується укладення угод у справах, де потерпілими є малолітні особи. Примітно, що порівняльний аналіз не виявив у жодній із досліджених юрисдикцій спеціальних кримінально-правових норм, які б окремо регулювали цю проблему. Литовська ст. 38 КК говорить про примирення з «потерпілим» без диференціації за віком [103]; польська ст. 66 КК аналогічно не містить застережень щодо малолітніх потерпілих [97]; німецький § 46a StGB передбачає комунікативний процес із «Verletzter» без вікових обмежень [116]. Французька система зосереджена на виключенні домашнього насильства (Закон від 30 липня 2020 року, Loi n° 2020-936) [105], але не на спеціальному режимі для малолітніх потерпілих.

Відсутність зарубіжних аналогів не означає, що проблема не потребує вирішення. Як було показано у Розділі 2 на конкретних прикладах судової практики, укладення угод у справах, де потерпілими є діти, створює серйозну правову невизначеність: законний представник малолітнього фактично вирішує за дитину, чи варто їй «пробачати» кривдника. Водночас Рекомендація СМ/Рес(2018)8 Ради Європи наголошує, що доступ до відновного правосуддя не має залежати від віку правопорушника [112], проте залишає відкритим питання про вік потерпілого.

З огляду на відсутність готових зарубіжних зразків, пропонується розробити оригінальну норму, яка б кореспондувала із загальними принципами захисту найкращих інтересів дитини, закріпленими у Конвенції ООН про права дитини. Конкретно: встановити, що примирення з потерпілим, який не досяг 14-річного віку, не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, тобто запровадити презумпцію незгоди на примирення для малолітніх потерпілих. Для потерпілих віком від 14 до 18 років примирення має бути можливим лише за умови, що неповнолітній особисто та усвідомлено висловив свою позицію, а суд встановив, що така позиція не є результатом тиску з боку законного представника або інших осіб. Це рішення є новаторським порівняно з досліджуваними юрисдикціями, але логічно впливає з тієї потерпілоцентричної філософії, яку відстоює Проєкт нового КК [43].

П'ята структурна проблема, виявлена у Розділі 2, стосується фактичного позбавлення обвинуваченого права на апеляційне оскарження вироку, ухваленного на підставі угоди. Чинне українське законодавство суттєво обмежує підстави для оскарження таких вироків, що, в умовах низького рівня довіри до судової системи, може сприйматися як засіб тиску на обвинувачених.

Порівняльний аналіз виявив принципову відмінність між континентальними та англосаксонними підходами. Німецьке право містить чітку і категоричну гарантію: § 302 абз. 1 реч. 2 StPO абсолютно забороняє відмову від права на апеляцію (Rechtsmittelverzicht) після Verständigung, а § 35a реч. 3 StPO вимагає, щоб засуджений був прямо поінформований про це право [120; 121]. Федеральний Конституційний Суд у рішенні від 19 березня 2013 року підтвердив, що ця гарантія є невід'ємною умовою конституційності інституту узгоджених судових рішень [71]. Французька CRPC передбачає право оскарження протягом десяти днів, причому заяви обвинуваченого у рамках CRPC є неприпустимими як докази проти нього у разі відмови (ст. 495-14 КПК Франції) [78]. Польський механізм умовного припинення за ст. 66–68 КК також не позбавляє обвинуваченого права на оскарження судового рішення [97; 98; 99].

Пропонується імплементувати німецьку модель у цьому аспекті: законодавчо закріпити заборону відмови від права на апеляційне оскарження вироку, ухваленого на підставі угоди. Це відповідатиме позиції Федерального Конституційного Суду Німеччини, який підкреслив, що законодавець свідомо відмовився від американської моделі *plea bargain* і що всі фундаментальні процесуальні принципи — принцип вини, принцип верховенства права та обов'язок судового встановлення істини — продовжують діяти без будь-яких застережень. Хоча це питання є передусім процесуальним, його кримінально-правове значення полягає у тому, що гарантія апеляційного перегляду забезпечує контроль за дотриманням принципів справедливості та пропорційності покарання — принципів, які належать до ядра кримінального права.

Проведений у цьому розділі порівняльно-правовий аналіз компромісного врегулювання у справах про необережні кримінальні правопорушення на матеріалі п'яти європейських юрисдикцій — Німеччини, Франції, Польщі, Литви та Грузії — дозволяє сформулювати низку положень, які мають безпосереднє практичне значення для реформування українського кримінального законодавства та матеріально доповнюють висновки, зроблені у попередніх розділах роботи.

Передусім слід наголосити на тому, що жодна з досліджених моделей не може бути механічно перенесена в українське правове поле — кожна з них містить як сильні елементи, так і суттєві вади. Як справедливо зазначав М. І. Козюбра, метод порівняльного правознавства передбачає не копіювання іноземних норм, а їх творче переосмислення з урахуванням національної правової традиції. Відповідно, оптимальна для України модель компромісного врегулювання має бути синтетичною, побудованою через відбір найбільш вдалих рішень із різних правових систем за принципом їх відповідності тим конкретним проблемам, які були виявлені у Розділі 2.

Принциповим результатом порівняльного аналізу є виявлення конвергенції позицій провідних європейських юрисдикцій щодо неможливості компромісного

врегулювання у випадках необережного позбавлення життя потерпілого. Федеральний Верховний суд Німеччини у рішенні від 6 червня 2018 року (4 StR 144/18) дійшов висновку про неможливість Täter-Opfer-Ausgleich у справах про необережне вбивство, оскільки необхідний комунікативний процес об'єктивно потребує живої жертви. Французьке право прямо виключає необережне вбивство як з *composition pénale*, так і з CRPC. Ця позиція по суті тотожна з висновком Великої Палати Верховного Суду України у Постанові від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17. Така конвергенція трьох провідних юрисдикцій навколо однакового висновку є, на моє переконання, одним із найвагоміших аргументів на користь того, що чинне українське законодавство має бути доповнене прямою заборонаю укладення угоди про примирення у разі заподіяння смерті потерпілому. Водночас польський та литовський підходи, які формально допускають примирення у таких випадках через близьких загиблого, не повинні слугувати орієнтиром для України — вони радше демонструють приклад тієї правової невизначеності, на подолання якої й має бути спрямована вітчизняна реформа.

Виокремлення литовської статті 19 КК як головного орієнтира для України заслуговує на особливу увагу. Норма, що встановлює абсолютну заборону звільнення від кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили діяння під впливом алкоголю, наркотичних, психотропних або інших психоактивних речовин, є оптимальним законодавчим рішенням тієї проблеми, яка детально проаналізована у підрозділі 2.2 цієї роботи. Принципова перевага литовського підходу полягає у його загальному характері: норма поширюється на всі підстави звільнення від відповідальності одразу, що унеможливорює саму появу таких прогалин, з якими стикається українська правова система через асиметрію між статтею 46 КК (де відповідну заборону запроваджено Законом від 16 лютого 2021 року) та угодами за КПК (де така заборона досі відсутня). Імплементація аналогічної норми загального характеру до українського кримінального законодавства є, на моє переконання, найбільш нагальною з усіх запропонованих у цій роботі реформ.

Польський інститут умовного припинення кримінального переслідування з іспитовим строком, а також аналогічний за функцією литовський механізм за частиною 3 статті 38 КК Литви, демонструють загальноєвропейську тенденцію переходу від моделі безумовного звільнення від кримінальної відповідальності до більш гнучких умовних механізмів. Запровадження подібного інституту в українське законодавство дозволило б зберегти за державою важелі впливу на винного протягом певного періоду після вирішення кримінально-правового конфлікту, чого об'єктивно бракує чинному українському інституту звільнення за статтею 46 КК.

Грузинський досвід відіграє у цьому дослідженні специфічну роль — він слугує застереженням про те, чого українському законодавцеві слід категорично уникати. Відсутність чітких кримінально-правових підстав і меж компромісного врегулювання, передання цього питання повністю у площину прокурорської дискреції закономірно призводить до ерозії принципів справедливості, пропорційності та рівності перед законом. Якщо у підрозділі 1.2 цієї роботи на прикладі Сполучених Штатів Америки було показано, що домінування угод здатне підірвати саму основу кримінальної юстиції у розвиненій демократичній системі, то грузинський досвід підтверджує цей висновок уже у контексті пострадянської правової системи, що проходить трансформаційні процеси, схожі з українськими. Саме це робить грузинський досвід особливо релевантним для України.

Питання участі малолітніх потерпілих у компромісному врегулюванні становить ту унікальну сферу, в якій порівняльний аналіз не виявив у жодній із досліджених юрисдикцій спеціальних кримінально-правових норм для прямого запозичення. Це не означає, проте, що проблема не потребує вирішення — навпаки, відсутність зарубіжних аналогів відкриває для українського законодавця можливість запровадити оригінальну норму, яка кореспондувала б із загальними принципами захисту найкращих інтересів дитини, закріпленими у Конвенції ООН про права дитини.

РОЗДІЛ 4

КОМПРОМІСНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Аналіз регулювання висвітлених вище питань, як вони урегульовані за Проєктом нового Кримінального кодексу України (далі – «Проєкт нового КК») [31], є надважливим як із практичного, так і з суто теоретичного погляду. Ухвалення нового Кримінального кодексу, враховуючи його можливість взяти до уваги пропозиції вирішення чи не всіх наразі наявних проблем чинного кримінального права, є вкрай важливою стадією розвитку кримінального права в Україні загалом.

Проєкт нового Кримінального кодексу України регулює питання компромісного врегулювання у своїх статтях 3.3.11 та 3.4.2.

Стаття же 3.1.11 Проєкту нового КК має назву «Призначення покарання за угодою про примирення або про співпрацю».

З огляду на вживання терміна «угода про примирення», застосованого у чинному КПК, інститут, передбачений статтею 3.1.11 Проєкту нового КК встановлює окремі аспекти правового регулювання для кримінального провадження на підставі угод за чинним КПК. На це також вказує застосування терміна «угода про співпрацю», який аналогічний терміну «угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості», застосованого чинним КПК.

Враховуючи сказане вище, виглядає дивним відсутність посилання на КПК з метою усунути будь-які сумніви у тлумаченні норми.

Сама стаття 3.1.11 Проєкту нового КК регулює лише межі можливого покарання, узгодженого сторонами і призначуваного судом. А саме: покарання може:

«1) дорівнювати нижній межі покарання, що передбачене цим Кодексом, за вчинене кримінальне правопорушення, щодо якого досягнута угода, а за наявності у санкції статті кількох видів основних покарань – нижній межі менш

суворого покарання за таке кримінальне правопорушення, або 2) бути призначене у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на один чи два ступеня тяжкості порівняно зі вчиненим злочином, але не менше, як у межах санкції за злочин 1 ступеня тяжкості».

При цьому суд, призначивши покарання у виді строкового ув'язнення за угодою, може передбачити його заміну на покарання у виді обмеження свободи під умовою. Це виглядає дивним, адже у даному випадку відсутнє посилення на саму угоду – вказане питання вирішує сам суд. Проблема полягає у тому, що суд не може змінювати умови угоди, він лише може затвердити її чи не затвердити своїм вироком (ст. 474 і 475 КПК).

Частина же перша статті 3.4.2 Проекту нового КК містить, на перший погляд, аналог двох інститутів чинного Кримінального кодексу – дійове каяття (ст. 45 КК) та примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК) – адже передбачає:

«Не призначається покарання особі, яка вперше вчинила проступок або злочин 1–3 ступеня тяжкості, якщо вона:

- 1) щиро покалася та
- 2) примирилася з потерпілою особою».

Не заглиблюючись надто детально у класифікацію злочинів за ступенями тяжкості, яка пропонується Проектом нового КК, слід вказати, що в основу цієї класифікації покладено розмір завданої шкоди: суттєва шкода – це 1 ступінь тяжкості умисних злочинів; а значна шкода – 3 ступінь (ч. 4 ст. 2.5.9 Проекту нового КК). При цьому суттєва шкода здоров'ю – «шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю від одного до 21 дня або б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі до 10 відсотків», а значна шкода здоров'ю – «шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка полягає у: а) розладі здоров'я тривалістю 22 дня чи більше або б) стійкій втраті загальної працездатності у розмірі, включно, від 10 до 33 відсотків; в) стійкій втраті професійної працездатності у розмірі понад 50 відсотків» (зі статті 1.4.3 Проекту нового КК). Отже, бачимо, що поняття суттєвої шкоди і значної відповідають поняттям

легкого і середньої тяжкості тілесного ушкодження за чинним кримінальним правом відповідно.

Таким чином, інститут непризначення покарання особі за ч. 1 ст. 3.4.2 Проекту нового КК можливо застосувати у випадках заподіяння умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження – заподіяння більшої шкоди не дозволить застосувати цей інститут.

При цьому із формулювання ч. 1 ст. 3.4.2 Проекту нового КК не є зрозумілим, чи вимоги щирого розкаяння та примирення з потерпілим є альтернативними варіантами, чи відповідні пункти мають застосовуватися кумулятивно. За загальним правилом, враховуючи відсутність сполучника сурядності «і», слід вважати відповідні пункти такими, що передбачають альтернативні випадки того, коли покарання не призначається.

4.1. Проблеми регламентації компромісного урегулювання за Проектом нового Кримінального кодексу України: сфера безпеки дорожнього руху

Примітним є значне зменшення законодавчої регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за Проектом нового КК.

Найважливішим з погляду теми і змісту роботи є відсутність у самій статті 3.4.2 Проекта нового КК застережень щодо неможливості компромісного врегулювання (як це передбачається за чинною статтею 46 КК) у випадках скоєння «корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції».

Водночас, провівши глибокий аналіз Проекту нового КК, стає зрозумілим, що повне непризначення покарання (ст. 3.4.2 Проекту нового КК) у випадку порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним

засобом у стані, що негативно впливає на безпеку на дорозі, у випадку заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, є все ж неможливим. Як пояснювалося у монографії «Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення» за редакцією а загальною редакцією Бауліна Ю. В. та Хавронюка М. І. [43], автори Проекту нового КК відмовилися від конструювання відповідальності, аналогічного чинній статті 286 КК «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами». Замість цього пропонується кваліфікація за сукупністю, як пишуть автори монографії: «порушення правил дорожнього руху оцінюється як адміністративне правопорушення або кримінальний проступок (статті 7.4.7, 7.4.9–7.4.10), а спричинення внаслідок цього шкоди – за статтями про умисні або необережні кримінальні правопорушення проти життя чи проти здоров'я людини, проти власності тощо».

Таким чином, у разі скоєння «наїзду» особою у нетверезому стані, в результаті чого потерпілому було заподіяно значної шкоди, винний відповідатиме за сукупністю. У цій сукупності нас цікавить саме стаття, що передбачає відповідальність за шкоду здоров'ю. Цією статтею є стаття 4.2.9. Вона передбачає, що «особа, яка з необережності спричинила тяжку шкоду здоров'ю іншої людини, – вчинила злочин 3 ступеня». Злочини 3 ступеня самі по собі дозволяють застосування статті 3.4.2 Проекту нового КК. Однак, у даному випадку імперативні приписи статті 4.2.5 Проекту нового КК підвищують тяжкість злочину ще щонайменше на один ступінь (пункт 13 ч. 1 ст. 4.2.5 Проекту нового КК: «Ознаками, що підвищують на один ступінь тяжкість злочинів, передбачених цим Розділом, є вчинення злочину: 13) передбаченого статтями 4.2.9 чи 4.2.11, під час керування транспортним засобом особою, яка перебувала у стані сп'яніння»). Таким чином, відповідний злочин, кваліфікований за статтею 4.2.9 Проекту нового КК за ознакою спричинення шкоди здоров'ю людини, одержуватиме щонайменше 4 ступінь тяжкості. Це усуватиме його із можливості застосування щодо нього інституту передбаченого статтею 3.4.2 щодо угоди про повне непризначення покарання.

Сказане вище стосується і, звісно, смерті людини у результаті «наїзду» - тільки у такому разі кваліфікація буде відбуватися за статтею 4.1.6 Проекту нового КК під назвою «Спричинення смерті з необережності». Цей злочин одразу одержує щонайменше 5 ступінь тяжкості, отже застосування статті 3.4.2 Проекту нового КК неможливе.

Водночас, постає питання про можливість укладення угоди про повне непризначення покарання за той злочин, який у чинному КК передбачається ч. 1 ст. 286 КК – тобто у разі спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження. У цьому разі винна особа відповідатиме за статтею 4.2.16 Проекту нового КК «Спричинення значної шкоди здоров'ю з необережності», а вона передбачає: «особа, яка з необережності спричинила значну шкоду здоров'ю іншої людини, – вчинила проступок».

Тобто укладення угоди про повне непризначення покарання особі, яка керувала транспортним засобом у стані сп'яніння і спричинила потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження – дозволяється.

Можливо, причиною такої зміни у підході Проекту нового КК є підвищення «потерпілоцентричності» норм кримінального права. На цьому наголошувалося у монографії «Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення». Так, автори монографії пишуть:

«згідно з ч. 3 ст. 1.2.6 Проекту КК, цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілого. Відтак можна говорити про потерпілоцентричність Проекту КК яка проявляється у тому, що:

[...]

- не призначається покарання особі, яка вперше вчинила кримінальний проступок або злочин 1–3 ступеня тяжкості, якщо вона щиро покаялася, тобто визнала свою провину, висловлювала жаль щодо злочинної поведінки, а у випадках спричинення шкоди –

добровільно здійснила реституцію та/або компенсацію і примирилася з потерпілою особою (ч. 1 ст. 3.4.2);

- у разі призначення покарання за угодою про примирення з потерпілим суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди, яке може: а) дорівнювати нижній межі покарання, що передбачене цим Кодексом за вчинене правопорушення, щодо якого досягнута угода, а за наявності альтернативних покарань – нижній межі менш суворого покарання за таке кримінальне правопорушення або б) бути призначене у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на 1 чи 2 ступеня тяжкості по рівняно з вчиненим злочином, але не менше як у межах санкції за злочин 1 ступеня тяжкості (ч. 1 ст. 3.3.11)».

Хоча рух кримінального права до більшого урахування потреб саме потерпілої особи у сучасному світі не викликає сумнівів, водночас слід, на моє переконання, не забувати й про те, що кримінальне право за своєю природою належить до галузей публічного права, де велику вагу має саме публічний інтерес, а не лише приватний. Скоєння злочину щодо певного члена суспільства не лише завдає шкоди цьому членові суспільства, а й несе екзистенційну небезпеку для всього суспільства у цілому. Так, А. Ізраєлян писав: «Проте вже ж більша частина кримінальних правопорушень посягає на публічні інтереси, тобто інтереси всього суспільства і держави. Враховуючи це, держава реагує на вчинене особою кримінальне правопорушення шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру, необхідних та достатніх для вирішення кримінально-правового конфлікту» [18].

Як зазначалося мною вище з приводу укладення угод у справах про порушення безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами у станах, що негативно впливають на безпеку на дорозі, «у зв'язку з тим, що необережні злочини було скоєно винними саме у стані алкогольного сп'яніння, вага суспільних інтересів значно збільшується». За таких обставин слід однозначно поставити під питання доцільність застосування у випадку скоєння таких злочинів виключно підходу, який враховує інтереси

безпосереднього потерпілого. Цікаво, що самі автори Проєкту нового КК розмістили кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту у книзі сьомій, яка має назву «Кримінальні правопорушення проти суспільства». Автори монографії «Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення» також зазначали: «Транспортна безпека є вагомою складовою безпеки суспільства».

Окрім того, укладення угод щодо винного водія, який скоїв злочин у стані сп'яніння, як і раніше, буде повністю дозволеним за угодами за КПК і які в Проєкті нового КК згадуються у статті 3.3.11 Проєкту нового КК. За вказаною статтею можливим буде, як і раніше, призначення покарання за найнижчою межею, передбаченою законом, або у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на один чи два ступеня тяжкості порівняно зі вчиненим злочином, а суд ще й може, керуючись ч. 2 ст. 3.3.11 покарання у виді строкового ув'язнення замінити на покарання у виді обмеження свободи під умовою.

Таким чином, у наведеному вище Проєкт нового КК відтворює чинний КК і суперечить висновкам, викладеним у цій роботі, щодо доцільності заборони укладення угод і за КПК у випадку керування винною особою транспортним засобом у стані сп'яніння.

4.2. Проблеми регламентації компромісного урегулювання за Проєктом нового Кримінального кодексу України: у випадку вбивства потерпілого

Важливим є той факт, що й інститут, передбачений ч. 1 ст. 3.4.2 Проєкту нового КК, не дивлячись на зовнішню схожість до інституту сучасного кримінального законодавства, передбаченого статтею 46 КК, фактично відсилає саме до угод за КПК. На це вказує частина 12 цієї статті, яка передбачає: «Вирішення питання про непризначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення у випадках, передбачених частиною 1 цієї статті, здійснюється на підставі угоди про

примирення, а у випадках, передбачених частинами 2–11 цієї статті – на підставі угоди про співпрацю».

За таких обставин, не говорячи уже про сучасні угоди за чинним КПК, відбувається концептуальне «відродження» питання, вирішеного ще 16 січня 2019 Верховним Судом у його Постанові по справі № 439/397/17 щодо можливості застосування статті 46 чинного Кримінального кодексу у випадку укладення угоди потерпілим у процесуально-правовому сенсі.

Провівши системний аналіз Проекту нового КК, стає зрозумілим, що застосування ч. 1 ст. 3.4.2 Проекту нового КК у випадку смерті безпосереднього потерпілого є неможливим. Ця неможливість пов'язана зі ступенем тяжкості відповідного злочину: стаття 4.1.6 Проекту нового КК «Спричинення смерті з необережності» передбачає, що «особа, яка з необережності спричинила смерть іншій людині, – вчинила злочин 5 ступеня». Повторимося, що за ч. 1 ст. 3.4.2 Проекту нового КК укладення угоди про повне непризначення покарання можливе лише щодо злочинів 1-3 ступенів.

Водночас, проблема полягає у тому, що Проект нового КК не містить концептуальної заборони на укладення угоди тоді, коли безпосереднього потерпілого було вбито винним – так само, як і чинний КК і КПК. Саме вказана ідея червоною ниткою проходила крізь дану роботу, тому її автор наголошує на необхідності додати таке основоположне застереження. Немоżliвість укладення угоди про повне непризначення покарання через ступінь тяжкості злочинів також здатне виконати поставлену ціль, але ж можна очікувати і того, що у процесі подальшої розробки, а тим більше прийняття нормативно-правового акта ступінь тяжкості вбивства через необережність може знизитися і ситуація може стати аналогічною сучасній у цьому відношенні.

4.3. Висновок щодо відповідності Проекту нового КК результатам, отриманим під час дослідження

З урахуванням висновків, зроблених у роботі, пропонується доповнити Проект нового КК:

1) Стосовно можливості укладення угоди про повне непризначення покарання у випадку заподіяння потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень водієм, який керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції – заборонити укладення такої угоди.

Як зазначалося вище, необхідність цього покликана значним суспільним інтересом, присутнім у випадку водіння у стані сп'яніння особами, що керують джерелом підвищеної небезпеки. Конкретний розмір шкоди, заподіяної винним у такому стані безперечно важливий, але, враховуючи, що це необережний злочин, важливішим є сам факт керування у такому стані – а отже, заборона угод про повне непризначення покарання у такому випадку повинна розповсюджуватися як на випадки заподіяння тяжкої шкоди винним, так і шкоди, що наразі відповідає середньої тяжкості тілесному ушкодженню.

2) Стосовно можливості укладення будь-яких угод у випадку смерті безпосереднього потерпілого (потерпілого у матеріально-правовому сенсі) – заборонити укладення таких угод або бодай передбачити чіткі межі можливого зменшення покарання винної особи, яка укладатиме угоду про примирення з потерпілими у процесуально-правовому сенсі – родичами чи близькими загиблого – такі межі, очевидно, мають бути значно вищими у порівнянні з угодами, які укладаються винним і безпосереднім потерпілим (потерпілим у матеріально-правовому сенсі).

Якщо не зробити цього, то сумнівним виглядає досягнення Проектом нового КК «потерпілоцентричності», про яку говорилося вище – адже важко уявити, що є менш «потерпілоцентричним», ніж можливість інших осіб укласти угоду про примирення з винним у випадку його – цього потерпілого – смерті.

Проведений у цьому розділі аналіз положень Проекту нового Кримінального кодексу України дозволяє стверджувати, що запропонована авторами Проекту модель компромісного врегулювання, попри окремі концептуальні переваги, у ключових питаннях лише відтворює недоліки чинного законодавства, виявлені у попередніх розділах роботи.

Структура компромісного врегулювання за Проектом, представлена статтями 3.1.11 та 3.4.2, є концептуально лаконічнішою, ніж у чинному КК. Автори відмовилися від детального розмежування інститутів дійового каяття та примирення винного з потерпілим, об'єднавши їх у єдиній статті 3.4.2. Така уніфікація сама по собі видається доктринально виправданою. Водночас формулювання частини 1 цієї статті страждає на термінологічну невизначеність — з тексту норми незрозуміло, чи є вимоги щирого розкаяння та примирення з потерпілим альтернативними варіантами, чи мають застосовуватися кумулятивно. Ця невизначеність потребує усунення ще на стадії доопрацювання Проекту.

Щодо проблеми застосування інститутів компромісного врегулювання у справах про порушення правил безпеки дорожнього руху, вчинені у стані сп'яніння, Проект нового КК пропонує специфічне рішення. Внаслідок відмови авторів від конструювання окремого складу, аналогічного чинній статті 286 КК, та переходу до кваліфікації за сукупністю, відповідні діяння одержуватимуть щонайменше 4 ступінь тяжкості у разі заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю та 5 ступінь у разі настання смерті потерпілого. Сама ця обставина автоматично виключатиме можливість застосування інституту повного непризначення покарання за статтею 3.4.2 Проекту. У цій частині запропоноване регулювання слід оцінити позитивно. Однак у разі заподіяння потерпілому шкоди здоров'ю, що відповідає чинному поняттю середньої тяжкості тілесного ушкодження, кваліфікація відбуватиметься за статтею 4.2.16 Проекту як проступок, унаслідок чого укладення угоди про повне непризначення покарання виявляється цілком допустимим. Цей результат видається мені принципово неприйнятним, оскільки

суперечить самій логіці посилення відповідальності за керування транспортним засобом у стані сп'яніння. Адже саме факт керування у такому стані, а не лише розмір заподіяної шкоди, становить ту фундаментальну загрозу для суспільства, на якій неодноразово наголошувалося у попередніх розділах.

Окремої критики заслуговує підхід Проєкту до питання про можливість укладення угод у провадженнях, де наслідком стала смерть потерпілого. На перший погляд, проблема, яка детально аналізувалася у підрозділі 2.1 стосовно чинного законодавства, у Проєкті нібито вирішується автоматично — через систему ступенів тяжкості, оскільки стаття 4.1.6 відносить необережне спричинення смерті до злочинів 5 ступеня. Утім, така захищеність є радше випадковою, ніж концептуально закладеною. Проєкт нового КК не містить жодної прямої заборони укладення угод у випадках позбавлення безпосереднього потерпілого життя. Ця заборона виводиться лише опосередковано. Якщо у процесі подальшого доопрацювання ступінь тяжкості необережного спричинення смерті буде знижено, відповідні гарантії можуть зникнути, і ситуація знову стане аналогічною до тієї, що склалася за чинним законодавством.

Звертає на себе увагу й та обставина, що автори Проєкту позиціонують одним із його концептуальних здобутків так звану «потерпілоцентричність». Цей принцип сам по собі заслуговує на безумовну підтримку. Водночас заявлена «потерпілоцентричність» виявляється внутрішньо суперечливою саме у тих ситуаціях, які становлять предмет цієї роботи. Важко уявити, що може бути менш «потерпілоцентричним», ніж дозвіл іншим особам — навіть найближчим родичам — укласти угоду про примирення з винним замість потерпілого, який унаслідок самого діяння винного вже не може висловити власну волю. Така юридична конструкція не лише не реалізує задекларованого принципу, а й вступає з ним у пряме протиріччя.

З огляду на викладене, видається обґрунтованим підтримати пропозиції щодо доповнення Проєкту нового КК, сформульовані у підрозділі 4.3. По-перше, у тексті Проєкту необхідно прямо передбачити заборону укладення угод про повне непризначення покарання у справах про порушення правил безпеки

дорожнього руху, вчинені у стані сп'яніння, причому така заборона повинна імперативно поширюватися й на випадки заподіяння шкоди, що відповідає чинному поняттю середньої тяжкості тілесного ушкодження. По-друге, необхідно прямо закріпити неможливість укладення угод у тих провадженнях, де наслідком кримінального правопорушення стала смерть безпосереднього потерпілого, або принаймні встановити чіткі межі можливого зменшення покарання у таких справах, значно вищі порівняно з межами, що застосовуються при укладенні угод між винним та живим потерпілим.

ВИСНОВКИ

Варто підбити певні загальні підсумки дослідження. Аналіз кримінального провадження на підставі угод у справах про необережні кримінальні правопорушення виявив низку серйозних проблем, морально-етичних дилем та прогалин у законодавстві, які досі не мають належного правового врегулювання. В Україні цей інститут є відносно новим, і хоча він має потенціал для спрощення та пришвидшення судового процесу, його застосування в деяких ситуаціях викликає серйозні сумніви.

У ході дослідження вдалося описати загальні засади інституту угод у кримінальному провадженні України. Цей інститут є різновидом особливого порядку кримінального процесу, який має диспозитивний характер і базується на взаємному волевиявленні сторін. Його законодавче регулювання зосереджене у статтях 468–476 КПК України, а ключовими видами угод є угода про примирення та угода про визнання винуватості. Правова природа компромісного врегулювання визначається через ознаки заохочувального заходу кримінально-правового характеру, що реалізується поза межами власне кримінальної відповідальності, однак пов'язаний із виконанням низки дій винним.

Було визначено співвідношення укладення угод із завданнями і цілями кримінального провадження. З'ясовано, що компромісні угоди певною мірою сприяють досягненню цілей кримінального процесу, таких як забезпечення швидкості, ефективності та уникнення вторинної віктимізації потерпілого. Проте ця ефективність не завжди узгоджується з принципом справедливості, особливо коли угоди укладаються в ситуаціях, які суперечать духу права — наприклад, у випадках із загибеллю потерпілого або при порушеннях, що становлять значну суспільну небезпеку.

Слід окремо наголосити, що компромісне врегулювання за своєю природою є насамперед матеріально-правовим інститутом кримінального права, а не лише процесуальним механізмом. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК),

дійове каяття (ст. 45 КК), а у перспективі — інститут непризначення покарання за ст. 3.4.2 Проекту нового КК — усі вони належать до заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, що реалізують ідею диференціації кримінальної відповідальності.

Однією з найбільших прогалин чинного законодавства є можливість укладення угод у випадках, коли потерпілий загинув. Верховний Суд у справі № 439/397/17 чітко зазначив, що ніхто не може висловити волю померлого на примирення, однак у наступній судовій практиці (зокрема, у справі № 608/2388/20) суди допускають укладення таких угод. Це прямо суперечить суті угоди про примирення, адже компроміс можливий лише тоді, коли обидві сторони усвідомлено беруть у ньому участь. Проведений у Розділі 3 порівняльно-правовий аналіз тільки посилює цей висновок: до тотожної позиції дійшли Федеральний Верховний суд Німеччини у рішенні від 6 червня 2018 року та французьке законодавство, яке прямо виключає необережне вбивство зі сфери компромісного врегулювання.

Проблемною є також ситуація з укладенням угод у справах про дорожньо-транспортні пригоди, скоєні у стані сп'яніння. Сам факт керування транспортним засобом у такому стані свідчить про підвищену суспільну небезпеку, а можливість «вирішити питання» шляхом угоди закріплює відчуття безкарності — як це продемонструвала резонансна справа № 361/8533/24. Виявлена асиметрія між статтею 46 КК (де відповідну заборону запроваджено у 2021 році) та угодами за КПК (де така заборона відсутня) є прогалиною, оптимальне вирішення якої пропонує литовська модель: стаття 19 КК Литви встановлює загальну заборону звільнення від відповідальності для осіб у стані сп'яніння, що поширюється на всі підстави такого звільнення одразу.

Наріжним каменем є питання угод за участі малолітніх потерпілих. У згаданій справі № 361/8533/24 фактичну згоду на примирення надавав законний представник дворічної дитини, що порушує очевидне моральне питання: чи може доросла людина вирішувати за малолітню жертву, чи варто їй «пробачати» кривдника. Примітно, що порівняльний аналіз не виявив у жодній із досліджених

юрисдикцій спеціальних норм для розв'язання цієї проблеми, що відкриває для українського законодавця можливість запровадити оригінальне рішення.

Важливим викликом залишається і те, що чинне законодавство фактично позбавляє обвинуваченого права на апеляційне оскарження вироку, ухваленого на підставі угоди. В умовах низького рівня довіри до судової системи такі обмеження можуть сприйматися як засіб тиску на обвинувачених. Досвід Німеччини, де § 302 КПК ФРН абсолютно забороняє відмову від права на апеляцію після *Verständigung*, показує, що процесуальна економія може бути досягнута без того, щоб жертвувати фундаментальними процесуальними гарантіями.

Очевидно, що всі ці проблеми потребують вирішення. Узагальнюючи зроблені у роботі пропозиції, насамперед необхідно чітко закріпити в законодавстві заборону на укладення угод у справах, де потерпілий загинув. Так само потребує імперативного обмеження можливість угод у справах про дорожньо-транспортні пригоди, вчинені у стані сп'яніння — причому, за зразком литовської моделі, ця заборона має мати загальний характер і поширюватися на всі форми звільнення від кримінальної відповідальності одразу. Окремо має бути чітко врегульовано порядок укладення угод за участі малолітніх потерпілих із запровадженням презумпції незгоди на примирення для дітей до 14 років. Доцільно також розглянути запозичення польсько-литовського інституту умовного звільнення з іспитовим строком як механізму державного контролю за виконанням умов угоди. Нарешті, варто переглянути чинне обмеження на апеляційне оскарження вироку.

Окремо проаналізовано Проєкт нового Кримінального кодексу України, який покликаний врахувати виявлені недоліки. Запропоноване Проєктом регулювання лише частково відповідає висновкам цього дослідження. Хоча Проєкт запроваджує механізм непризначення покарання за умови щирого каяття та примирення і відображає тенденцію до «потерпілоцентричності» кримінального права, він не містить принципових застережень у ситуаціях, які є найбільш резонансними з точки зору публічного інтересу. Залишається

відсутньою пряма заборона угод у випадку смерті потерпілого, через що зберігається теоретична можливість укладення угоди з родичами загиблого, що суперечить заявленій «потерпілоцентричності». Аналогічно, Проєкт фактично повторює нинішню модель щодо правопорушень у стані сп'яніння: у разі заподіяння значної шкоди здоров'ю винний водій може уникнути покарання шляхом примирення, оскільки такий випадок за новою класифікацією належить до проступків.

Таким чином, кримінальне провадження на підставі угод може бути неймовірно ефективним інструментом, але лише за умови чіткої регламентації, яка не допускає зловживань. Україна ще має шанс виправити виявлені недоліки і не дійти до тієї червоної лінії, яку перетнули Сполучені Штати Америки та Грузія, де понад 90 відсотків кримінальних справ вирішуються угодами, часто фактично замінюючи собою справедливий суд. Запозичення найкращих елементів європейського досвіду — насамперед литовської системності, німецьких процесуальних гарантій та польського інституту умовного припинення кримінального переслідування — у поєднанні з оригінальними рішеннями для специфічно українських проблем дозволить створити збалансовану модель компромісного врегулювання, яка водночас сприятиме процесуальній економії, відповідатиме принципам справедливості та враховуватиме публічний інтерес соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 185–207.
2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
3. Бойко, О. (2024). Медіація у кримінальному провадженні України: досвід закордонних держав. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*, (2), С. 264–271. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-2-264-271>.
4. Большакова Д. О. Призначення заходів кримінально-правового характеру на підставі угоди про примирення та угоди про визнання винуватості : дис. ... доктора філософії за спец. 081 Право / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2024. 265 с.
5. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 27 січня 2025 року у справі № 361/8533/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124682501> (дата звернення: 18.02.2025).
6. Вирок Кремінського районного суду Луганської області від 6 лютого 2013 року у справі № 414/169/13к. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO9976> (дата звернення: 18.02.2025).
7. Вирок Полонського районного суду Хмельницької області від 13 квітня 2023 року у справі № 681/1286/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110194923> (дата звернення: 18.02.2025).
8. Вирок Черняхівського районного суду Житомирської області від 16 травня 2024 року у справі № 293/2152/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/119069999/> (дата звернення: 18.02.2025).
9. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 09 грудня 2020 року у справі № 608/2388/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93426572> (дата звернення: 18.02.2025).

10. Гришук В. К. Доктринальне розуміння форм реалізації кримінальної відповідальності людини. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11 жовт. 2013 р.)* / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. С. 93–98.
11. Гуменюк В. В. Деякі проблеми співвідношення норм кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 243–248. URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/one.pdf> (дата звернення: 18.02.2025).
12. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
13. Дудоров О. О., Письменський Є. В. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика. *Вісник Нац. академії прокуратури України*. 2010. Вип. 3. С. 46–52.
14. Завидняк В. І., Гонцовська Л. В., Онофрей В. С. Теоретичні та практичні аспекти угоди про примирення в кримінальному судочинстві. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. № 3(12). с. 243–253.
15. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
16. Звіт про реалізацію Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх (вересень — грудень 2024 р.). Координаційний центр з надання правової допомоги. Київ, 2024. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2025/01/vp-informacziyno-analitychnyj-zvit-hid-realizacziyi-programy-vp-za-uchastyu-nepovnolitnihdocx.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).
17. Інформаційно-аналітичний звіт про хід реалізації пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення». 2025. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/hid-realizacziyi-pilotnogo-proyektu-programa-vidnovnogo-pravosuddya-za-uchastyu-nepovnolitnih-yaki-ye-pidozryuванymy->

[obvynuvachenymy-u-vchynenni-kryminalnogo-pravoporushennya-informaczi/](#) (дата звернення: 17.04.2026).

18. Ісраєлян А. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: дис. ... д-ра філософії : 081 – Право / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2022. 202 с.

19. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності (за нормами Загальної частини КК України): навч. посіб. Сімферополь: ВД «Квадранал», 2005. 224 с.

20. Козак О. С. Звільнення від кримінальної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ. 2008. 20 с.

21. Козюбра М. І. Практична філософія права: монографія. Київ: Дух і Літера, 2024. 496 с.

22. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров [та ін.] / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 5-те вид., перероб. і допов. Київ: Атіка, 2009. 408 с.

23. Кримінальне право. Загальна частина: підручник. / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ: Істина, 2011. 1112 с.

24. Кримінальний кодекс України : Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2001. 143 с.

25. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

26. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / О. В. Козаченко та ін. ; за ред. проф. О. В. Козаченка. Миколаїв: Іліон, 2015. 216 с.

27. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посібник. Київ: Ваіте, 2014. 280 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/358176.pdf> (дата звернення: 18.02.2025).

28. *Переговори і медіація у кримінальному провадженні* : навч. посібник / [І. В. Гловюк, А. В. Лапкін, М. Р. Мазур, В. Т. Нор, О. О. Торбас, А. Р. Туманянц, Т. А. Цувіна] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Т. Нора, канд. юрид. наук, доц. М. Р. Мазур. Електрон. вид. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 328 с.
29. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 211 с.
30. Новак Р. В. Поняття та значення особливих порядків кримінального провадження. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 2014. № 4. С. 75–84.
31. Новий Кримінальний Кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 02.04.2025).
32. Орловська Н. А. Стимулювання, прощення, заохочення: кримінально-правова інтерпретація *Право і суспільство*. 2015. №. 3 (3). С. 168–173.
33. Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наук. праць Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Серія «Право» (Харків)*. 2013. № 20. С. 65–72.
34. Посібник із написання судових рішень. Київ: Дрім Арт, 2013. 224 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/e/106527.pdf> (дата звернення: 18.02.2025).
35. Постанова Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 439/397/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79298600> (дата звернення: 18.02.2025).
36. Постанова Верховного Суду від 27 травня 2021 року у справі № 608/2388/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97220665> (дата звернення: 18.02.2025).
37. Постанова Верховного Суду від 6 грудня 2018 року у справі № 756/11661/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78496216> (дата звернення: 18.02.2025).

38. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text> (дата звернення: 18.02.2025).

39. Пояснювальна записка (02.01.2020) № 2695 від 28.12.2019 до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/20276> (дата звернення: 18.02.2025).

40. Прес-релізи та звіти – Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2024 роках. *Київський міжнародний інститут соціології (КМІС)*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1> (дата звернення: 18.02.2025).

41. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. №8. 2-13 с.

42. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» : Наказ М-ва юстиції України від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (дата звернення: 17.04.2026).

43. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В. та ін.; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ, 2024. 494 с.

44. Рябчинська О. П., Большакова Д. О. Призначення покарання на підставі угод в кримінальному провадженні: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 435–440.

45. Право на компроміс у кримінальному процесі України: теорія і практика: монографія / М. В. Сіроткіна. Київ : Талком, 2020. 431 с.

46. Сіроткіна М. В. Ініціювання укладення угоди про примирення в кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 291–296. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/49.pdf> (дата звернення: 18.02.2025).
47. Слінько Д. С. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: кримінально-правові та процесуальні питання. *Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. № 21. С. 149–152.
48. Справа «Каверзін проти України» (заява № 23893/03). Рішення ЄСПЛ від 15 травня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851#Text (дата звернення: 18.02.2025).
49. Статистика. Патрульна поліція України. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 18.02.2025).
50. Степаненко О. В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Одеса, 2017. 249 с.
51. Турман Н. О. Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 276-280.
52. Угода зі слідством: як це працює? *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/ugoda-zi-slidstvom-yak-cze-praczyuye/> (дата звернення: 18.02.2025).
53. Узагальнення судової практики на тему: «Судова практика здійснення судового провадження на підставі угод». *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/41349.html> (дата звернення: 18.02.2025).
54. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс. Київ: Атіка. 2001. 128 с.
55. Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 03 березня 2021 року у справі № 608/2388/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95395068> (дата звернення: 18.02.2025).

56. Філін Д. В. Угода про визнання вини» та можливості її застосування у кримінальному судочинстві України. *Форум права*. 2011. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11fdvkcua.pdf> (дата звернення: 18.02.2025).

57. Фоміна Т. Г. Медіація у кримінальному провадженні: новели законодавства та перспективи його вдосконалення. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 104–114.

58. Хавронюк М. І. Правопрокурорря, або деякі проблеми угоди про визнання винуватості. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/pravoprokurorria-abo-deyaki-problemi-ugodi-pro-viznannya-vinuvatosti> (дата звернення: 18.02.2025).

59. Харт Г. Л. А. Концепція права. / Пер. з англ. Н. Комарової. Київ: Сфера, 1998. 236 с.

60. Хряпінський П. В. Доктринальне поняття заохочувальних норм у кримінальному праві України. Новітні кримінально-правові дослідження – 2015.

61. Ященко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 20 с.

62. Ященко А. М., Куц В. М., Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект): монографія. Харків: Юрайт, 2013. 328 с.

63. Alexy, Robert. Law's Dual Nature. *Rivista di filosofia del diritto*. 2020. № 9(2). Pp. 239–245.

64. Alles wieder gut? Restorative Justice, Täter-Opfer-Ausgleich und Wiedergutmachung in Sachsens Justiz : Tagung, 2023, Klosterhof St. Afra, Meißen. URL:

https://www.hammerweg.eu/media/tagung/2023/2023_Flyer_Restorative_Justice_online.pdf (дата звернення: 02.04.2026).

65. Ažubalytė R., Jurka R., Zajančauskienė J. "Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga". Vilnius: MRU, 2016 p 418.

66. BGH 4 StR 144/18 - Beschluss vom 6. Juni 2018 (LG Passau). URL: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/4/18/4-144-18.php> (дата звернення: 02.04.2026).
67. BGH bezüglich Anforderungen an einen Täter-Opfer-Ausgleich (§ 46a Nr. 1 StGB). *H/T Defensio Strafverteidiger*. 2018. URL: <https://ht-strafrecht.de/blog/archiv/bgh-bezueglich-anforderungen-an-einen-taeter-opfer-ausgleich-%C2%A7-46a-nr-1-stgb/> (дата звернення: 18.02.2026).
68. Bordenkircher v. Hayes, 434 U.S. 357 (1978). *Justia Law*. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/434/357/> (дата звернення: 18.02.2026).
69. Bozbayındır A. E. Alman Ceza Muhakemesi Hukukunda İddia Pazarlığı Kurumu. *İstanbul Hukuk Mecmuası*. 2023. Vol. 81 (2). Pp. 457–506.
70. Bundesweite Täter-Opfer-Ausgleich-Statistik. *Servicebüro für Täter-Opfer-Ausgleich und Konfliktschlichtung*. URL: <https://www.toa-servicebuero.de/bundesweite-taeter-opfer-ausgleich-statistik> (дата звернення: 02.04.2026).
71. BVerfG, Urteil vom 19. März 2013, 2 BvR 2628/10. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2013/03/rs20130319_2bvr262810en.html (дата звернення: 02.04.2026).
72. Caceres G. Dix ans de traitement des affaires pénales par la justice. *Infostat Justice*. 2025. № 199. URL: https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/2025-04/Infostat_Justice_199_0.pdf (дата звернення: 02.04.2026).
73. Черновський О. К., Федіна А. В. Психологічні особливості укладення угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим. *Європейські перспективи*. 2014. № 1. С. 149–155.
74. Code de procédure pénale, Article 10-1, introduit par la Loi n° 2014-896 du 15 août 2014 (Loi Taubira). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000029362502> (дата звернення: 02.04.2026).

75. Code de procédure pénale, Article 41-1. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000047244643 (дата звернення: 02.04.2026).

76. Code de procédure pénale, Articles 41-2 (dernier alinéa), 495-16. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000037526420 (дата звернення: 02.04.2026).

77. Code de procédure pénale, Articles 495-7 à 495-16 (CRPC). URL: <https://www.service-public.gouv.fr/particuliers/vosdroits/F10409> (дата звернення: 02.04.2026).

78. Code de procédure pénale. Article 495-14. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000039279392 (дата звернення: 02.04.2026).

79. Code de procédure pénale. Article 495-7. UR: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000049294171 (дата звернення: 02.04.2026).

80. Code de procédure pénale. Article 40. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006574933 (дата звернення: 02.04.2026).

81. Code pénal. Article 221-6. URL: [https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000024042647#:~:text=%C3%A0%20221%2D7\)-,Article%20221%2D6,-VERSION%20EN%20VIGUEUR](https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000024042647#:~:text=%C3%A0%20221%2D7)-,Article%20221%2D6,-VERSION%20EN%20VIGUEUR) (дата звернення: 17.04.2026).

82. Code pénal. Articles 222-19 à 222-20-1. URL: https://www.dalloz.fr/documentation/Document?id=CODE_CPEN_ARTI_222-19-2&scrl=CPEN380797&FromId=CODES_SECS_CPEN_TALPHA (дата звернення: 02.04.2026).

83. Criminal Code of the Republic of Lithuania. Art. 19. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555> (дата звернення: 15.04.2026).

84. Criminal Code of Georgia. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=287> (дата звернення: 15.04.2026).

85. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029> (дата звернення: 18.02.2026).

86. Ehrhard-Dietzel S. The Use of Life and Death as Tools in Plea Bargaining. *Criminal Justice Review*. 2012. № 37 (1). Pp. 89–109. <https://doi.org/10.1177/0734016811431979> (дата звернення: 18.02.2026).

87. Experiences, Views, and Attitudes of Participants of a Mediation Dialogue Group... in the Context of Non-related Traffic Accidents in Belgium / Focquaert F., Verghote S., Wagenaar S., Wallaert B., Hens K. *Criminal Justice Ethics*. 2024, Vol. 43, No. 3. Pp. 259-284.

88. Facebook. Допис Б. Берези від 27 січня 2025 року. URL: <https://www.facebook.com/borislav.bereza/posts/29282850817980979/> (дата звернення: 18.02.2026).

89. Gautron V. La médiation pénale en France : déclin, dénaturaion ou renouveau ? *L'(in)effectivité des médiations pénales Approche internationale, Médecine & Hygiène*. 2025. P. 41-66. URL: https://droit.cairn.info/article/MH_JACCO_2025_01_0041?lang=fr&tab=premieres-lignes (дата звернення: 02.04.2026).

90. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung – StPO). URL: https://www.gesetze-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (дата звернення: 18.02.2026).

91. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Registrų centras, 2011. 656 p.

92. Israyelyan A. Legal nature of exemption from criminal liability. *Legea și Viața*. 2019. № 11/2. Pp. 53–56. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2019/11-2/12.pdf> (дата звернення: 18.02.2026).

93. Jugendgerichtsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 11. Dezember 1974 (BGBl. I S. 3427), das zuletzt durch Artikel 21 des Gesetzes vom 25. Juni 2021 (BGBl. I S. 2099) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html> (дата звернення: 02.04.2026).

94. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.), art. 7 §§ 2–3. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/O/D19970553.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).

95. Kodeks karny. Art. 155. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-155> (дата звернення: 15.04.2026).

96. Kodeks karny. Art. 53. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-53> (дата звернення: 17.04.2026).

97. Kodeks karny. Art. 66. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-66> (дата звернення: 15.04.2026).

98. Kodeks karny. Art. 67. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-67> (дата звернення: 17.04.2026).

99. Kodeks karny. Art. 68. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683/art-68> (дата звернення: 17.04.2026).

100. Kodeks karny. Art. 178. URL: <https://lexlege.pl/kk/art-178/> (дата звернення: 17.04.2025).

101. Les condamnations en France. 2023. URL: <https://www.justice.gouv.fr/documentation/etudes-et-statistiques/condamnations-france-2023> (дата звернення: 16.04.2026).

102. Les condamnations en France. 2024. URL: <https://www.justice.gouv.fr/sites/default/files/2026-02/Rapport%20annuel%20sur%20les%20condamnations%20en%20France%20en%202024.pdf> (дата звернення: 16.04.2026).

103. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas. Str. 38. URL: <https://www.lrvalstybe.lt/istatymai/straipsnis/38-straipsnis-atleidimas-nuo-baudziamosios-atsakomybes-kai-kaltinink> (дата звернення: 15.04.2025).
104. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas. Str. 39. URL: <https://www.lrvalstybe.lt/istatymai/straipsnis/39-straipsnis-atleidimas-nuo-baudziamosios-atsakomybes-kai-yra-lengv> (дата звернення: 17.04.2025).
105. LOI n° 2020-936 du 30 juillet 2020 visant à protéger les victimes de violences conjugales (1). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042176652> (дата звернення: 02.04.2025).
106. Lynch, Timothy. The Case Against Plea Bargaining. *Regulation*. 2003. Vol. 26. No. 3. Pp. 24–27. URL: <http://ssrn.com/abstract=511222> (date of access: 18.02.2025).
107. Resolution 1415 (2005) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Honouring of obligations and commitments by Georgia", 24 January 2005, para. 9. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17288>. (дата звернення: 18.02.2026)
108. Ordonnance n° 2025-1091 du 20 novembre 2025 portant réécriture du code de procédure pénale (partie législative). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000052605020> (дата звернення: 02.04.2025).
109. Uridia K., Landia E., Thomasiani N. Plea Bargain – Aim, Importance And Problematic Aspects In The Reality Of The Us, Germany And Georgia. *Law and World*. 2023. Vol. 9. № 25. Pp. 180–193. DOI: <https://doi.org/10.36475/9.1.18>. (дата звернення: 15.04.2025).
110. Plea bargaining and mass incarceration. Annual survey of american law. URL: <https://annualsurveyofamericanlaw.org/wp-content/uploads/2022/01/76.2-Alschuler.pdf> (дата звернення: 18.02.2025).

111. Plea Bargaining: Comparative Study. Washington, D.C., 2019. 47 p. URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llglrd/2019713412/2019713412.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

112. Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016808e35f3%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016808e35f3%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення: 02.04.2026).

113. Références statistiques Justice 2024. *Ministère de la Justice*. URL: <https://www.justice.gouv.fr/documentation/etudes-et-statistiques/references-statistiques-justice-2024> (дата звернення: 02.04.2026).

114. Schiemann A., Kunde K., Krzysanowski N. Der Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland — Auf der Suche nach Gründen für eine defizitäre Nutzung des rechtlichen Instrumentariums zur Wiedergutmachung. *KriPoZ*, 2021. Pp. 303–310.

115. Steinborn S. Porozumienia w polskim procesie karnym: skazanie bez rozprawy i dobrowolne poddanie się odpowiedzialności karnej. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze, 2005. URL: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/monografie/porozumienia-w-polskim-procesie-karnym-skazanie-bez-rozprawy-i-369145385> (дата звернення: 15.04.2026).

116. Strafgesetzbuch (StGB), § 46a. Täter-Opfer-Ausgleich, Schadenswiedergutmachung. Eingeführt durch das Verbrechensbekämpfungsgesetz vom 28.10.1994, BGBl. I S. 3186. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_46a.html (дата звернення: 18.02.2026)

117. Strafprozeßordnung (StPO), § 155a. Täter-Opfer-Ausgleich. Eingeführt durch das Gesetz vom 20.12.1999, BGBl. I S. 2491. URL: <https://dejure.org/gesetze/StPO/155a.html> (дата звернення: 02.04.2026).

118. Strafprozeßordnung (StPO). § 153a Absehen von der Verfolgung unter Auflagen und Weisungen. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_153a.html (дата звернення: 02.04.2026).

119. Strafprozeßordnung (StPO). § 155b Durchführung des Täter-Opfer-Ausgleichs. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_155b.html (дата звернення: 02.04.2026).

120. Strafprozeßordnung (StPO). § 302 Zurücknahme und Verzicht. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_302.html (дата звернення: 02.04.2026).

121. Strafprozeßordnung (StPO). § 35a Rechtsmittelbelehrung. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_35a.html (дата звернення: 02.04.2026).

122. TOA-Statistik: Neue Auswertung veröffentlicht. *Servicebüro für Täter-Opfer-Ausgleich und Konfliktschlichtung*. URL: <https://www.toa-servicebuero.de/aktuelles/toa-statistik-neue-auswertung-veroeffentlicht> (дата звернення: 02.04.2025).

123. Tolmein O. Neue Hoffnung Für Den Täter-Opfer-Ausgleich?. *Zeitschrift Für Rechtspolitik*. 1999. Vol. 32, no. 10. Pp. 408–411.

124. Tränkle S. In the Shadow of Penal Law: Victim-Offender Mediation in Germany and France. *Punishment & Society*. 2007, Vol. 9, No. 4, pp. 395–415.

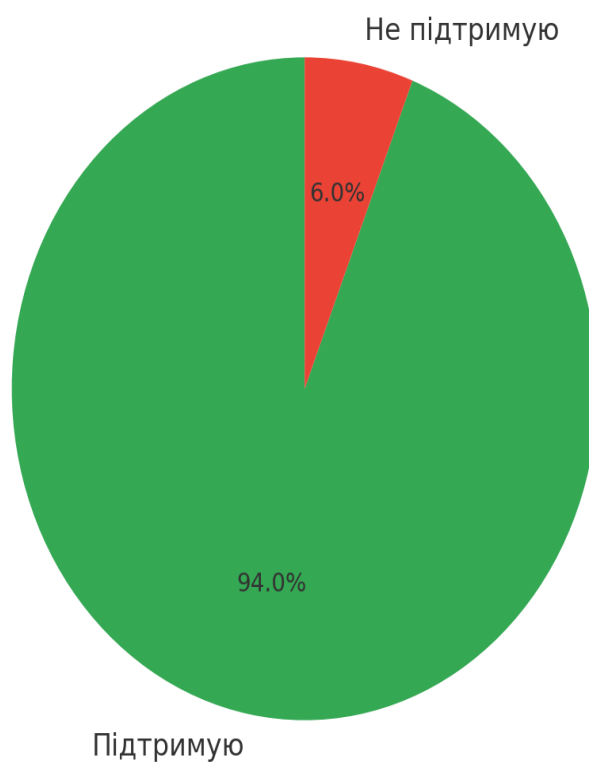
125. Transparency International Georgia. *Reports on Plea Bargaining*. 2020. URL: <https://www.transparency.ge/sites/default/files/TI%20Georgia%20-%20Plea%20Bargaining%20in%20Georgia%20ENG.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).

126. Trenczek T. Victim-Offender Mediation in Germany - ADR Under the Shadow of the Criminal Law and Appendix" [2001] *BondLawRw* 16; (2001) 13(2) *Bond Law Review* 6.

127. Willms C., Malzahn R. The ‘deadly embrace’ of restorative justice in Germany // *Restorative justice at a crossroads : dilemmas of institutionalisation* / ed. by G. Maglione, I. D. Marder, B. Pali. London : Routledge, 2024. P. 189–210.

128. § 54 Geldstrafe / II. Täter-Opfer-Ausgleich gem. § 46a StGB. URL: <https://www.haufe.de/id/beitrag/54-geldstrafe-ii-taeter-opfer-ausgleich-gem-46a-stgb-HI13796415.html> (дата звернення: 02.04.2026).

Чи підтримуєте ви загалом можливість укладення угод у справах про необережні кримінальні правопорушення?

Додаток А

Чи підтримуєте ви загалом можливість укладення угод у справах про необережні кримінальні правопорушення, в яких потерпілому було завдано смерті?

Додаток Б